

T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANA BİLİM DALI

**DOĞA DURUMUNDAN SİVİL TOPLUMA ROUSSEAU'DA ÖZGÜRLÜK
SORUNU**

YÜKSEK LİSANS

Gamze KARAÇAVUŞ

OCAK-2025
GÜMÜŞHANE

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANA BİLİM DALI

**DOĞA DURUMUNDAN SİVİL TOPLUMA ROUSSEAU'DA ÖZGÜRLÜK
SORUNU**

**FROM THE STATE OF NATURE TO CIVIL SOCIETY, THE PROBLEM OF
FREEDOM IN ROUSSEAU**

YÜKSEK LİSANS

Gamze KARAÇAVUŞ

**OCAK-2025
GÜMÜŞHANE**

**T.C.
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

FELSEFE ANA BİLİM DALI

**DOĞA DURUMUNDAN SİVİL TOPLUMA ROUSSEAU'DA ÖZGÜRLÜK
SORUNU**

**FROM THE STATE OF NATURE TO CIVIL SOCIETY, THE PROBLEM OF
FREEDOM IN ROUSSEAU**

YÜKSEK LİSANS

Gamze KARAÇAVUŞ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammed Ahmet TÜZEN

**OCAK-2025
GÜMÜŞHANE**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak hazırlamış olduğum “**Doğa durumundan sivil topluma Rousseau’da özgürlük sorunu**” isimli bu tezimin, tamamen kendi çalışmam olduğunu, her alıntıya kaynak gösterdiğimi, alıntı yaptığım tüm çalışmalarını kaynakçada belirttiğimi ve Gümüşhane Üniversitesi’nin lisanslı kullanıcısı olduğu intihal yazılım programı ile Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nün belirlediği kıstaslara uygun olarak raporladığımı taahhüt ederim. Tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Gümüşhane Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivinde saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

30/01/2025

.....
Gamze KARAÇAVUŞ

TEŞEKKÜR

“Doğa durumundan sivil topluma Rousseau’da özgürlük sorunu” adlı bu çalışma, birçok kişinin desteğiyle hazırlanmıŐtır. ÇalıŐmamın ortaya çıkmasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, bana güvenip danıŐmanlık yapan, engin bilgi ve tecrübesini paylaşan danıŐmanım Doç. Dr. Muhammed Ahmet TÜZEN’e sonsuz teŐekkürlerimi sunarım. Ayrıca, eğitim hayatım boyunca bana her türlü desteği veren aileme içtenlikle teşekkür ederim.

Gamze KARAÇAVUŞ
GÜMÜŞHANE-2025

ÖZET

Jean-Jacques Rousseau, siyaset ve toplum felsefesini bir sözleşme fikri üzerinden temellendirirken, insanın gerçek doğasını kavrayabilmek için sivil toplum öncesine, yani doğa durumu tasarımına başvurmuştur. Ona göre, doğa durumunda insan özgür ve eşittir; kendi kendine yeten, doğanın sunduklarıyla yetinebilen, korku ve kaygıdan uzak bir varlıktır. Doğuştan eşit olan insanlar, bu eşitlik sayesinde merhametli olup birbirleriyle mücadele etmemektedir. Rousseau, insanı doğal olarak iyi bir varlık olarak görür ve sözleşme öncesindeki doğa durumunu, bireyin kendi varlığını korurken başkalarına en az zarar verdiği, barışa ve insan türünün varlığına en uygun koşullara sahip bir dönem olarak tanımlar. Ancak, özgür ve eşit doğan insanı bencil ve kötü bir varlığa dönüştüren şey, toplumun kendisidir. Rousseau'nun ifadesiyle, "Her şey Tanrı'nın elinden çıktığında iyidir, insanoğlunun elinde bozulur." Toplum insanın yarattığı bir yapı olarak gören Rousseau, Hobbes'un doğal insan için betimlediği açgözlülük ve bencillik gibi eğilimlerin doğa durumundaki insanı değil, uygar insanı nitelediğini savunur. Doğa durumuna ilişkin optimist bir bakış açısına sahip olan Rousseau, doğa haline dönüşün artık mümkün olmadığı bir dünyada, toplum sözleşmesi yoluyla bireyin doğal haklarını koruma ve güvence altına alma arayışını dile getirir. Bu bağlamda, Rousseau'nun 'özgürlük ideali', bireyin doğuştan sahip olduğu özgürlüğün, toplum içinde adil ve ortak iradeye dayalı bir düzen çerçevesinde yeniden inşasını öngörür. Bu çalışmada, doğa durumuna geri dönemeyen insanın, Rousseau'nun düşüncesinde nasıl yeniden özgür bir varlığa dönüşebileceği ele alınacaktır.

Anaktar Kelimeler: Egemenlik, Genel irade, Sözleşme, Toplum, Özgürlük

SUMMARY

Jean-Jacques Rousseau, while grounding his political and social philosophy on the idea of a contract, resorted to the pre-civil society, that is, the state of nature, in order to comprehend the true nature of man. According to him, in the state of nature, man is free and equal; he is self-sufficient, content with what nature provides, and free from fear and anxiety. People, who are equal by birth, are compassionate and do not struggle with each other thanks to this equality. Rousseau sees man as a naturally good being and defines the pre-contractual state of nature as a period of peace and the most favorable conditions for the existence of the human species, in which the individual does the least harm to others while protecting his own existence. However, it is society itself that transforms man, born free and equal, into a selfish and evil being. In Rousseau's words, "Everything is good when it comes from the hand of God, it is corrupted in the hands of man." Seeing society as a structure created by man, Rousseau argues that tendencies such as greed and selfishness, which Hobbes describes for natural man, characterize civilized man, not man in the state of nature. Having an optimistic view of the state of nature, Rousseau expresses the quest to protect and secure the natural rights of the individual through the social contract in a world where a return to the state of nature is no longer possible. In this context, Rousseau's 'ideal of freedom' envisages the reconstruction of the individual's innate freedom within the framework of a just and common will-based order in society. In this study, it will be discussed how the human being, who cannot return to the state of nature, can be transformed back into a free being in Rousseau's thought.

Keywords: Sovereignty, General will, Contract, Society, Freedom

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	III
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI.....	IV
TEŞEKKÜR.....	V
ÖZET	VI
SUMMARY	VII
İÇİNDEKİLER	VIII
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	IX
1.GİRİŞ	1
2.ROUSSEAU'DA DOĞA DURUMU VE ÖZGÜRLÜK.....	9
2.1.Rousseau Öncesinde Toplum Sözleşmesi.....	9
2.2.Doğa Durumu Ve Rousseau'da İnsan.....	16
2.3.Doğa Durumunda Adalet, Özgürlük Ve Eşitlik	20
3.ROUSSEAU'DA SİVİL TOPLUM VE ÖZGÜRLÜK	28
3.1.İlk Toplumların Ortaya Çıkışı.....	28
3.1.1.Yalnızlıktan Kopuş	29
3.1.2.Teknik Buluşların Ortaya Çıkışı	33
3.1.3.Tarımın Doğuşu	34
3.1.4.Mülkiyet Kavramının Ortaya Çıkışı	36
3.1.5.Sivil Toplumun Oluşumu.....	43
3.2.Sivil Toplum Ve Özgürlük.....	50
3.3.Rousseau'nun Egemenlik Anlayışı	56
3.3.1.Genel İrade	56
3.3.2.Cumhuriyet	59
3.3.3.Güçler Birliği	61
4.SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	64
KAYNAKÇA.....	67
ÖZGEÇMİŞ	72

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

- Çev. : Çeviren
Vb. : Ve benzeri
ss. : Sayfa Sayısı

1. GİRİŞ

Özgürlük, eşitsizlik ve adalet tartışmaları, geçmişten günümüze siyaset felsefesinin önemli sorunları arasında yer almaktadır. Bu konuların felsefe disiplini içinde ele alınıp incelenmesi “Sofistler” ile mümkün olmuştur; çünkü Sofistler, başta insanla ilgilenen ve bu alanda yeni gelişmeleri ön plana çıkaran bir düşünürler topluluğudur (Gökberk, 2017: 38).

Beşinci yüzyılın ortalarında ortaya çıkan bazı siyasi gelişmeler sonucunda Atina'nın mevcut sistemi yetersiz kalıyordu, bu nedenle herkes yeni duruma uyum sağlamak için gerekli bilgiye ulaşmak istiyordu. Bu ihtiyacı ise “Sofistler” olarak bilinen düşünürlerin gidermeye çalıştığı ileri sürülebilir. Sofistler, kendilerinden önce maddenin ya da nedenin ne olduğunu sorgulayan doğa filozoflarından ayrılarak insan yaşamının sorunlarına ve siyasete odaklanmışlardır (Bury, 2021: 30). Antik Yunan'da “Sofist” kelimesi; bilen, bilgili kişi anlamına gelirken; siyasette ise yararlı olmayı öğreten kimse anlamına gelmektedir; zamanla bu kelime “söz söyleme sanatı”na sahip olan kimseler için de kullanılmış olduğu ifade edilebilir. Felsefe tarihinde ise Sofist sözcüğü “fazilet öğretimi perdesi altında para kazanmak için, asil ve zengin gençler peşinde koşan bir avcı” şeklinde eleştirilmiştir (Eflatun, 1988: 17). Bu eleştirinin bir nedeni, Sofistler'in derslerini para karşılığında vermeleridir; o döneme kadar felsefe veya bilimle uğraşmak, çıkar gözetmeksizin yapılan yüce bir uğraş olarak görülüyordu (Gökberk, 2017: 14). Bir diğer neden ise Sokrates, Platon ve Aristoteles'in Sofistlere karşı yürüttüğü eleştirel tutumdur. Nitekim bu konuda Platon; “[...] bir çıkar gözetmeyecek bir araştırma olması gereken felsefenin, bilimin onuruna aykırıdır” şeklinde Sofistleri eleştirmiştir (Gökberk, 2017: 42).

Sofistlere karşı çıkan düşünürlerin önde gelenlerinden biri Sokrates'tir. Sofistlere karşı durmasına rağmen onlarla ortak noktaları da bulunan Sokrates; tıpkı Sofistler gibi, düşünmeyi kendine ilke edinmiştir. Ancak Sokrates'in ayrıldığı nokta, Sofistler'in temel tezini oluşturan “İnsan her şeyin ölçüsüdür” (Protagoras) ifadesi olmuştur. Sofistlere göre bu tez, her şeyin insana göre olduğunu ve her şeyin insana göre değişebileceğini ifade eder. Fakat Sokrates, bu düşüncenin aksine, genel geçer bir bilgiye ulaşmanın mümkün olduğunu savunmaktadır (Gökberk, 2017: 43).

Sokrates, ortaya koyduğu felsefede temel olarak insan hayatının pratik sorunlarıyla ilgilenmiştir (Gökberk, 2017: 43). Amacı, herkes tarafından kabul edilebilecek genel geçer bir bilgiye ulaşmaktır. Episteme olarak nitelendirdiği bu bilgiye

“akıl” ve “düşünce” yoluyla ulaşılabileceğini savunarak rasyonalizmin temellerini atmıştır. Onun felsefesinde tüm bilgilerin insanda potansiyel olarak mevcut olduğunu Gökberk şu şekilde dile getirmiştir:

[...] Ortalıkta, çarşıda-pazarda dolaşır, karşısına çıkanlarla konuşmaya çalışırdı. Bunu da, insanları, hayatlarının anlam ve amaçları bakımından düşünmeye, aydınlanmaya kımıldatmak, onlarda bu isteği uyandırmak için yapardı. Sokrates felsefesini, bu yolla yaymıştır; bir şey yazmamıştır (Gökberk, 2017: 43).

Sokrates, yaşamı boyunca insan ruhunda bulunan bu bilgileri kendine özgü yöntemiyle ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Felsefesinde, sağlam ve herkes için geçerli bir bilgi temellendirmeyi amaçlamıştır. Kendine özgü öğretim ve araştırma yöntemi olan diyalog (konuşma) yöntemi de bu inanca dayanır (Gökberk, 2017: 43). Bu süreçte herkesi eşit olarak gören Sokrates, bir efendi gibi; kölenin de farklı problemleri çözebileceği inancını taşımaktadır. Buna göre onun (diyaloglarının) dış yapısı şu şekildedir:

[...] Konuşmaya başlarken Sokrates, hep kendisinin bir şey bilmediğini söyler. Karşısındaki de, tersine. Hep bilgisine pek güvenmektedir, ama ileri sürdükleri de hep pek derme çatma şeylerdir. İşte Sokrates'in ünlü ironic'si (alay) bu karşıtlık içinde belirir. Bundan sonra da Sokrates, konuştuğu kimsede doğru'yu meydana çıkarmaya girişir; onun deyişiyle: Ruhta uyku halinde bulunan düşünceleri "dogurtmaya" uğraşır. Bu sanatına da, annesinin ebeliğine bir anıştırma olarak, maieutike (doğum yardımcılığı, ebelik) adını veriyor. Bu tekniğin temelinde, disiplinli, sıkı bir düşünme ile "doğru"nun bulunabileceğine bir inanma gizlidir: ruhta saklı doğrular var, bunlar herkes için ortak olan doğrulardır: bunlar, sorup soruşturma ile, üzerlerinde durup düşünme ile yukarıya çıkarılabilir, bilinen bir hale getirilebilirler (Gökberk, 2017: 45).

Bu nedenle Sokrates'in Sofist-Sophistes bilgici değil; filozof-philosophos bilgisever olduğundan bahsedilebilir (Gökberk, 2017: 44). Ona göre gerçek bilgiye giden yoldaki en büyük engel Sofistler'in ortaya attıkları sözde bilgi olan şeylerdir. Sokrates'e göre insanın öncelikle kendisini bilmesi gerekmektedir. Çünkü kendini bilen bir insan, bilerek kötülük ya da adaletsizlik yapmayacaktır. Bu nedenle o, tüm bu olumsuzlukların kaynağının bilgisizlik veya cahillik olduğunu ifade etmektedir (Şavluk, 2018: 28).

Sokrates'in öğrencisi olan Platon, hocasının düşüncelerinden büyük ölçüde etkilenmiş ve siyaset felsefesinde adalet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları merkeze almıştır. Platon'un en önemli eserlerinden biri olan “Devlet”, siyasal eşitsizlik problemini ele alır ve adalet idesi ile bu problemi aşmayı hedefler (Gökberk, 2017: 53). Platon'a göre adalet, bireyin ve devletin doğru bir şekilde işlemesiyle mümkündür. Ona göre bireyin erdemli olabilmesi için kendi görevine odaklanması ve başkalarının işine

karışmaması gerekir. Benzer şekilde, devletin düzenli ve istikrarlı olması için halkın yöneticilere itaat etmesi gerekmektedir (Platon, 2015: 12).

Platon'un siyaset anlayışında devlet, bireyin büyütülmüş bir yansımasıdır. Ona göre devletin sağlıklı kalabilmesi için belirli sanat türlerinin yasaklanması ve kusurlu bireylerin toplumdaki dışlanması gereklidir (Platon, 2015: 13). Bu noktada Platon, toplumun ancak iyi yetişmiş bir azınlık tarafından, yani filozof-kral önderliğinde yönetilmesi gerektiğini savunur. Bu düşünceler, onun devlet modelinin aristokratik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Platon, 2015: 14). Ancak Platon, demokrasiyi eleştirerek özgürlük anlayışının düzensizliğe ve anarşiye yol açabileceğini de vurgulamaktadır. Ona göre demokrasilerde bireyler, sınırsız özgürlük isteğiyle hareket ettiklerinde toplum düzeni bozulur ve sonuç olarak köleliğin ve eşitsizliğin derinleştiği bir yapı ortaya çıkar (Platon, 2015: 294).

Platon'un siyaset felsefesi, onun öğrencisi Aristoteles tarafından eleştirilerek yeniden yorumlanmıştır. Aristoteles de siyasal eşitsizlik, özgürlük ve adalet konularına eğilmiş, ancak hocası Platon'dan farklı olarak devletin idealleştirilmiş bir model üzerinden değil, toplumsal gerçeklikler üzerine inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. "Nikomakhos'a Etik" ve "Politika" adlı eserlerinde adalet kavramını eşitlik ve özgürlükle ilişkili bir şekilde tartışmıştır (Aristoteles, 2014: 30). Aristoteles'e göre halk iradesinin üstün tutulduğu demokrasi, bireylere sınırsız özgürlük tanıyabileceği için düzensizliğe yol açabilir. Bu nedenle bireysel özgürlüğün mutlak olmadığını, toplumun genel faydasına hizmet eden bir adalet anlayışının benimsenmesi gerektiğini savunmuştur (Ebenstein, 1996: 48).

Aristoteles'in özgürlük, eşitlik ve eşitsizlik problemlerini tartıştığı ikinci önemli yapıtı 'Politika' eseridir (Gündoğan, 2016: 145). Ona göre toplumsal sınıflar ilk olarak doğal bir gerekliliktir. Çünkü Aristoteles'e göre problemleri akıllarıyla çözenler doğaları gereği olarak efendilerdir; sorunları fiziksel güçleriyle çözenler ise doğaları gereği kölelerdir. Aristoteles'e göre bu fikir daha da ileri götürerek, yönetenler ve yönetilenlerden oluşan bir toplum modeli oluşturulabilir. Sınıfların olmadığı toplumlar ise barbar bir toplum olarak nitelendirilebilir (Aristoteles, 2015: 24). Bu sınıflama, Aristoteles'in politika felsefesinin yapı taşlarından biridir. Yönetilen, doğası gereği yönetenin "mülkiyeti" olarak tasvir edilebilir. Yönetilen yani "köle"nin sorgulama yeteneği yoktur ve bu onun doğasının gereğidir. Dolayısıyla, kölenin erdemi ona verilen sorumlulukları yerine getirmesidir (Aristoteles, 2015: 47). Aristoteles'e göre "eşitlik", her şeyin eşit olması anlamına gelmemektedir. Ona göre eşitlik, benzer durumlarda olanların eşit olması anlamına gelmektedir (Aristoteles, 2015: 244). Bu durum,

Platon'un ideal devlet tasarımıdaki gibi "yöneten" kesimini üstün tutmaktadır. Aristoteles, tıpkı hocası gibi toplumsal sınıflaşmanın insanın doğası gereği meydana geldiğini ifade etmektedir. Yönetilen ve yönetenin bir araya gelme arzusu sonucunda ise devlet ortaya çıkmaktadır. İnsanın bu özelliği, onu diğer canlılardan ayıran zoon politikon yani politik bir hayvan olmasından kaynaklanmaktadır (Aristoteles, 2015: 26).

Orta Çağ düşüncesine bakıldığında, siyasi eşitsizlik sorunu, İlk Çağ'daki 'akıl' yerine 'tinsel' temelli bir sorun olarak anlaşılmıştır. Bu dönemde siyasal eşitsizlik, 'Tanrı'nın buyruğu' olarak görülmektedir (Şavluk, 2018: 44). Orta Çağ'da siyasal egemenlik, yalnızca bir araç olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle adalet, Tanrı gibi yüce amaçlara hizmet edecek bir araç haline gelmiştir. Dinin hâkim olduğu bu dönemde, Tanrı'nın yasalarına uymak ve ölçülü bir yaşamı tercih etmek gerekmektedir. Bu dönemin felsefeye ve sorgulamaya bakış açısı ise şu şekildedir:

Hıristiyan kendisinin hakikate ve mutlak hakikate sahip olduğunu bildiğinden, hakikatin araştırılmasının yani kelimeyi Yunanlıların anladığı şekilde felsefenin, onun gözünde anlamı yoktur. Eğer ona sahipse niçin onu arasın? Ve eğer bu araştırmaya başlarsa böyle yapmakla ona sahip olmadığını, yani Hıristiyan olmadığını ilan etmiş demektir. Şu halde, kendini felsefeye vermek, İsa'yı inkar etmektir (Weber, 2015: 138).

Orta Çağ'a damga vuran ve özellikle siyaset felsefesine yaptıkları katkılarla öne çıkan önemli düşünürlerden birisi Aziz Augustinus'tur. Bir Kilise babası ve filozof olarak Augustinus, devlet anlayışında siyasal eşitsizlikler konularını ele almıştır (Cevizci, 2015: 176). Augustinus'un devlet anlayışında, yeryüzü devleti ve Tanrı devleti olmak üzere iki ayrı devlet bulunmaktadır (Cevizci, 2015: 188). Siyasi eşitliğin olduğu devlet, Tanrı devletidir; çünkü bu devlette eşitsizlik ve kölelikten söz edilmemektedir. Kölelik, eşitsizlik ve mülkiyet, insanın ilk günahı sebebiyle yeryüzü devletinde vardır. Tanrı devletinde yöneten ve yönetilen sevgiyle hizmet ederken, yeryüzü devletinde 'sevgi'nin yerini 'hırs' almıştır (Şenel, 1995: 243). Bu nedenle, siyasal eşitsizliğin olduğu devletin yeryüzü devleti olduğu söylenebilir.

Augustinus'a göre insanlar ilk yaratıldığında eşitsizlik veya kölelikten söz edilmez. Ona göre yeryüzü devletindeki kölelik, insanın günahının bir sonucudur (Şenel, 1995: 245). Bu nedenle, Augustinus bu durumu insanın günahlarının bir bedeli olarak görmektedir. Augustinus'un Tanrı devletinde baskıcı bir yönetim bulunmadığını, bunun yerine adil, özgür ve eşit bir yönetimin var olduğunu belirtmektedir. Augustinus, adil bir yönetim biçiminin ancak Tanrı'ya ve dine dayalı bir sistemle mümkün olacağını savunmaktadır. Ona göre Tanrı'nın buyruğuna itaat etmeyen bir insanda adalet bulunamaz (Şavluk, 2018: 47). Çünkü Tanrı sevgisinin olmadığı toplumlarda insanlar

hırslarına yenik düşerek daha fazlasını arzulamakta, bu durum ise toplumsal eşitliği bozarak bireyler arasında tahakküm ve köleliği yaygınlaştırmaktadır. Augustinus'a göre Tanrı'dan uzaklaşan bir devlet adaletini kaybeder ve meşruiyetini yitirir. Gerçek adalet ve eşitlik ancak Tanrı'nın yönettiği ilahi devlette mümkün olabilir (Şavluk, 2018: 47-48). Ancak, Rönesans felsefesiyle birlikte bu anlayış sorgulanmaya başlanmıştır.

Rönesans, Orta Çağ ile Yeni Çağ arasında bir geçiş dönemi olarak değerlendirilmekte ve bu dönemde dinsel dogmalardan arınma çabası ön plana çıkmaktadır (Cevizci, 2015: 339). Rönesans filozofları, Antik Yunan felsefesinin akılcı yöntemine yeniden yönelerek bireyin özgürlüğünü ve aklın otoritesini savunmuş, toplumsal alanlarda dinsel dogmalardan kurtulmayı amaçlamışlardır (Gök, 2018: 16).

Bu bağlamda, modern siyaset felsefesinin kurucu isimlerinden biri olan Niccolò Machiavelli, toplumsal ve siyasal alanları dinsel dogmalardan arındırmanın gerekliliğini vurgulamıştır. Yaşadığı dönemde İtalya'nın siyasi bölünmüşlüğü ve ekonomik çöküşü, düşüncelerinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. İtalya, iç karışıklıkların yanı sıra dış güçlerin müdahaleleriyle parçalanmış bir yapıya sahipti; İspanya Napoli'yi, Fransa Savoia'yı, Avusturya ise Lombardiya'yı ele geçirmişti (Şavluk, 2018: 31). Bu koşullar, Machiavelli'yi toplumsal düzenin ve devletin güçlü bir liderlikle yeniden inşası üzerine düşünmeye sevk etmiştir.

Machiavelli'nin *Prens* adlı eserinde dile getirdiği siyaset felsefesi, pragmatizm ve iktidar ilişkileri üzerine temellenir. Ona göre bir hükümdarın temel amacı, halkın sevgisini ve desteğini kazanmaktır, çünkü bu destek olmadan iktidarın sürdürülebilirliği mümkün değildir. Hükümdarın, halkın güvenini sağlamak adına hem sert hem de esnek bir yönetim anlayışı benimsemesi gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, onun siyasal etkinliği ahlaki idealizmin önüne koyduğu pragmatik bir bakış açısını yansıtır (Machiavelli, 1994: 78).

Machiavelli'nin siyasal eşitlik, adalet ve ortak iyilik üzerine fikirleri, toplumsal yararı esas alır. Ona göre hükümdar toplumun çıkarlarını gözetirken, bu iyiliğin ölçütü de hükümdarın siyasal vizyonuna dayanır. Hükümdar, halkın refahını sağlamak için gerekirse sert kararlar alabilir ve bu kararların meşruiyeti, toplumsal iyiliğe olan katkısına bağlıdır. Bu bağlamda Machiavelli, bireysel etik ile siyasal etiği birbirinden ayırarak modern siyaset felsefesine önemli bir katkıda bulunmuştur (Machiavelli, 1994: 78).

Machiavelli'nin görüşleri, güçlü bir merkezi otoritenin gerekliliğini vurgularken, siyaset alanını bağımsız bir disiplin olarak tanımlamıştır. Toplumun ortak iyiliğini sağlamayı amaçlayan bir hükümdar modeli öneren Machiavelli, modern siyaset

düşüncesinin etik ve politika arasındaki ilişkiyi sorgulayan temel tartışmalarına öncülük etmiştir. Bu bağlamda onun çalışmaları, yalnızca yaşadığı dönemin sorunlarına değil, siyasal düşüncenin evrensel meselelerine de ışık tutar.

Rönesans felsefesinin bir başka önemli ismi Hugo Grotius'tur. O, "Savaş ve Barış" adlı eserinde iki tür hukuk ayırımından bahsetmektedir: iç hukuk ve doğal hukuk. İç hukuk, devletin iç hukukunu kapsamaktadır, yani insanların tarih içinde ortaya koydukları pozitif hukuktur. Doğal hukuk ise doğanın koyduğu, tarih içinde değişmeyen hukuktur. Bu nedenle Grotius'a göre doğal hukukun pozitif hukuktan üstün olduğunu ifade edebiliriz (Grotius, 1967: 67). Ona göre bu hukuk, herkesi kollar ve bu nedenle Antik Yunan'daki aristokratları koruyan hukuk anlayışına karşı çıkmaktadır. Grotius, mevki gözetmeksizin herkesin bu doğal hukuka boyun eğmesi gerektiğini savunmaktadır.

Grotius, devletin ortaya çıkışını insanın doğasına bağlamaktadır. Ona göre, insan doğası gereği toplumsal bir varlıktır. Toplumsallaşmaya eğilimi olan bu insan, toplumsallaşırken birçok yeni hakka sahip olmaktadır ve bu hakları koruması gereken unsur ise devlettir (Gök, 2018: 188). Ona göre insanda ilk doğal hak mülkiyettir. Öyle ki yaşama hakkını dahi mülkiyetin içerisinde barındırdığı vurgulanabilir. Bu durumda Grotius'a göre, insanın doğası gereği toplumsallaştığını ve bu toplumsallaşmanın gereği olarak mülk edineceği, insanın doğasının ilk kuralıdır. Ve bu mülkiyeti koruyacak olan da devletten başka bir güç değildir (Grotius, 1967: 6-7).

İngiliz filozof Thomas Hobbes, 17. yüzyılda toplumsal düzenin ve devletin kökenini sorgulayan önemli bir düşünürdür. Bu problemlerle uğraşan birçok düşünürde olduğu gibi Hobbes da "doğa durumu"ndan hareket etmiştir. Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar arasında doğuştan gelen eşitlik vardır; fakat bu eşitlik durumu insanlar arasında güvensizlik doğurmaktadır. Bu güvensizliğin neticesinde ise savaş durumu ortaya çıkmaktadır (Hobbes, 1992: 99). Bu savaş durumunu sonlandırmak için de devlet kurulmuştur. Hobbes'un doğa durumunda bahsettiği eşitlik, istenmeyen türden bir eşitliktir.

Bu dönemde, düşünceleriyle dikkat çeken isimlerden biri de John Locke'tur. Locke da Hobbes gibi köken sorgulaması yapmıştır, ancak Hobbes kadar karamsar bir bakış açısı sergilememiştir. Locke'a göre doğa durumunda Hobbes'un bahsettiği gibi bir savaş durumu hâkim değildir. Eşitliğin var olduğunu kabul eden Locke, bu eşitliğin savaşa yol açtığı görüşünü reddetmektedir. Ona göre doğa durumunda insanlar arasında hiçbir üstünlük yoktur ve herkes eşittir (Locke, 2012: 16). Yani doğa durumunda başkalarının iradesine bağlı olmaksızın doğa yasası içerisinde yetkin bir özgürlük hali

söz konusudur. Ancak her ne kadar Hobbes fiili bir savaş durumuna karşı çıksa da, potansiyel olarak bir savaş durumunun söz konusu olabileceğinden bahsetmektedir.

Rönesans felsefesinden sonra topluma ve insana dair bakışın değiştiği bir diğer dönem Aydınlanma Çağı'dır. Bu dönemde büyük değişimler yaşanmıştır: insan, toplum ve doğa hakkında farklı bakış açılarına kapı aralanmıştır. Aydınlanma Çağı'nda insanların yaşadığı problemler karşısında aristokratların veya din adamlarının dogma söylemleri yerine rasyonalist yani akılcı çözümler üretilmiştir. Rasyonel düşünmeni öne çıkıldığı Aydınlanma Çağı, "akıl çağı" olarak da ifade edilmektedir (Özcam, 2021: 11). İşte bu nedenle, bu çağ insan aklını esaretten kurtarmış bir dönem olarak anılmaktadır. Bu dönemde birçok problemin çözümü insan doğasında aranmış ve bu problemler akıl ile çözülmeye çalışılmıştır. Rönesans ile başlayan doğaya yönelme çabası Aydınlanma Çağı'nda zirveye ulaşmıştır. Çünkü bu dönemde insanlar bir bilgiyi elde ederken aklın süzgecinden geçirmekte, bilgiye eleştirel bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır (Goldmann, 1999: 15).

On yedinci yüzyılda Rönesans'tan doğmalardan kurtulma çabası gelişmiş ve Aydınlanma hareketi ile zirveye ulaşmıştır (Goldmann, 1999: 18). Aydınlanma hareketinin zirvesi Fransa'da yaşanmıştır. Bu aydınlanma hareketi, akılcı bir sisteme dayanmakta ve geleneksel düzenin yol açtığı eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Aydınlanma Çağı, özgürlüğü baskı altında tutarak siyasi eşitsizliğe yol açan güçlere karşı akılcı bir sistemle özgürlüğü ve siyasi eşitliği sağlamaya çalışanlar arasında geçen bir mücadele olarak tanımlanabilir (Gök, 2018: 21). Bu dönemde eşitsizlik problemi yeniden ele alınmış ve insan indirgemeci bir bakış açısıyla değerlendirilmeye başlanmıştır. Böylece, insanlığa dair birçok sorun Aydınlanma Çağı'nda sorgulanmış ve çözümler üretilmeye çalışılmıştır.

Aydınlanma Çağı düşünürü olan Rousseau, "doğa durumu" kavramını ele alarak eşitsizlikleri iki ana başlıkta incelemiştir: Doğa durumu ve sivil toplum. Ona göre doğa durumunda fiziksel bir eşitsizlik mevcut olsa da, Rousseau bu eşitsizlikle doğrudan ilgilenmez. Asıl ilgilendiği nokta, sivil toplumdaki eşitsizliklerin kökenleridir; çünkü bu eşitsizlikler doğa tarafından belirlenmemektedir. Kısaca Rousseau, bir eşitlik filozofu olarak özgürlüğün peşinde koşan bir Aydınlanma düşünürüdür.

Çalışmada temel amaç, tarihsel temellerini de dikkate alarak özgürlük ve eşitsizlik sorununa Rousseau'nun bakış açısıyla yaklaşmaktır. Çalışmada, giriş ve sonuç bölümleri hariç iki ana bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, eşitsizlik ve özgürlük sorunlarının Rousseau öncesi tarihsel gelişimi ana hatlarıyla özetlenmektedir. Birinci bölümün ilk kısmında, eşitsizlik ve özgürlük sorunlarının anahtarı işlevini gören doğa

halindeki insan ve onun özellikleri ele alınacaktır. Doğa durumu kavramını açıklarken, daha bütüncül bir bakış açısı sağlamak amacıyla Thomas Hobbes ve John Locke'un doğa durumu tasarımlarına sıkça referans verilecektir.

İkinci bölümde, siyasal eşitsizliğin kökeni ve kalıcı hale gelmesine neden olan etkenler incelenecektir. Tarım ve mülkiyetin doğuşunun ardından, uygarlığın ilerlemesiyle orantılı olarak eşitsizliklerin de artışı eleştirel bir dille değerlendirilecektir.

Sonuç bölümünde, Rousseau'nun özgürlüğü yeniden nasıl inşa ettiği ve bu eşitsizliğe yönelik çözümlerinin etkileri üzerinde durulacaktır. Bu araştırmada, Rousseau'nun doğa durumundaki ve sivil toplumdaki özgürlük sorunları açıklanacak; bu çerçevede eşitsizliklerin doğuşuna ve gelişimine yönelik argümanlar analiz edilecektir.

2. ROUSSEAU'DA DOĞA DURUMU VE ÖZGÜRLÜK

2.1.Rousseau Öncesinde Toplum Sözleşmesi

Doğa durumu, bireylerin toplumsal düzen ve sözleşmeden yoksun olduğu varsayımsal bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram, insan doğasını ve toplumsal düzenin temellerini açıklamak amacıyla birçok düşünür tarafından tartışılmıştır. Toplum sözleşmesi ise bireylerin, toplumsal bir düzen oluşturmak amacıyla karşılıklı rıza ile ortak bir otoriteye tabi olmayı kabul ettikleri varsayımsal bir anlaşmayı ifade etmektedir (Damrosch, 2011: 349). Bireylerin hakları ile devlet otoritesi arasındaki ilişkiyi açıklamak için geliştirilmiş olup, Grotius, Hobbes, Pufendorf ve Locke gibi düşünürler tarafından farklı yaklaşımlarla ele alınmıştır. Rousseau'nun "doğa durumu" ve "doğa durumundaki insan" hakkındaki düşüncelerine geçmeden önce, bu kavramlar üzerinde çalışmalar yapan Grotius, Hobbes ve Locke'un görüşlerine öncelik vermek, çalışmamız açısından daha aydınlatıcı olacaktır. Çünkü Rousseau, düşüncelerini Grotius, Hobbes, Pufendorf ve Locke'un doğa durumu hakkındaki bakış açılarından etkilenecek geliştirmiştir (Özcan, 2021: 17).

Grotius'a göre, doğa durumundaki insanlar özgür bir şekilde yaşamlarını sürdürürken, bir yöneticinin varlığına ihtiyaç duymamışlardır. Ancak zamanla insanlar, çeşitli sanatlarla uğraşarak hem iyiye hem de kötüye kullanabilecekleri yeni şeyler öğrenmişlerdir. Bu bağlamda Grotius, bireylerin özgürlükleri ile toplumsal düzen arasında bir denge kurmanın gerekliliğini ortaya koyar. Böylece, doğal hukuk çerçevesinde bireylerin haklarının korunabilmesi ve toplumsal barışın sağlanabilmesi için bir yönetim sisteminin gerekliliğini vurgular (Grotius, 1967: 56-57). Grotius bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bu sanatlardan en eskileri tarım ve çobanlıktır. İlk kardeşler arasında da görülen bu sanatlar, malların bölüşülmesine yol açmıştır. İnsanlar eğilimlerindeki çeşitlilik yüzünden kıskançlık duydular, sonra da birbirlerini öldürmeğe başladılar. Sonunda, iyiler de kötülerin yaptıklarıyla baştan çıktıkları için, herkes, devler gibi, bileğinin gücüne dayanarak yaşar oldu. [...] Bu yasadışı yaşayışa, Tufan'dan sonra, yeni bulunmuş şarabın da desteklediği eğlence içinde yaşama eklendi; bundan da, suçlu sevimler doğdu (Grotius, 1967: 57).

Grotius'a göre, insanların yeni keşifleri, zamanla toplumsallaşmalarına yol açmış ve bu süreç, hakları korumak amacıyla "devlet" in ortaya çıkmasına neden olmuştur (Grotius, 1967: 67-68). Bu toplumsallaşma, aynı zamanda mülkiyet kavramının doğmasına zemin hazırladı; çünkü insan doğası gereği toplumsallaşmakta ve bu

toplumsallaşmanın bir sonucu olarak mülk edinmektedir. Dolayısıyla, mülkiyet kavramı, insanın doğasının birincil kuralı haline gelmiştir (Grotius, 1967: 68). Bu bağlamda, “doğa durumu” kavramı, insanın hak ve mülkiyet haklarını anlamada önemli bir anahtar haline gelmiştir (Gök, 2018: 36). Sözleşmeciler düşünürler, “doğa durumu”nu kabul etmekle birlikte, bu kavramı farklı şekillerde yorumlamışlardır: Hobbes, doğa durumunu kaos ve şiddet dolu bir ortam olarak tanımlar. Ona göre, insanlar doğası gereği bencildir; bu nedenle, doğa durumunda sürekli bir savaş hali vardır. Devletin kurulması, bu savaş durumundan kurtulmak ve güvenliği sağlamak için gereklidir. Hobbes, bu noktada güçlü bir otoriteye ihtiyaç olduğunu savunur.

Hobbes, insan doğasını dört ana unsura indirger: fiziksel kuvvet, deneyim, akıl ve duygular (Hobbes, 2007: 21). Ona göre insanlar doğuştan eşittir; doğa, insanları bedensel ve zihinsel yetenekleri bakımından eşit yaratmıştır. Bu durumun kanıtı, her insanın kendi payına düşenden memnun olmasından kaynaklanmaktadır (Hobbes, 1992: 92-93).

Hobbes, insan doğasını dört temel unsur üzerinden açıklayarak, bireylerin davranışlarının altında yatan dinamikleri anlamaya çalışır. Bu unsurlar fiziksel kuvvet, deneyim, akıl ve duygulardır. Ona göre fiziksel kuvvet bireylerin doğada kendilerini korumalarını sağlarken, deneyim, insanların stratejik düşünme yeteneğini artırır. Akıl, insanın çıkarlarını gözetmesine yardımcı olur ancak bu durum, bireyler arasında çatışmalara yol açabilir. Son olarak, duygular insan eylemlerine yön verir; örneğin, korku koruma içgüdüsünü, öfke ise rekabeti tetikler. Bu dört unsur, doğa durumunda insanların davranışlarını ve aralarındaki karmaşık ilişkileri şekillendirir (Hobbes, 1992: 92-93). Hobbes’a göre bu dört unsur, bireyleri doğa durumunda sürekli olarak bir arada yaşama ve çatışma içinde kalmaya zorlar. Bu doğa durumu, bireyler arasındaki güvensizlik ve rekabetin ortaya çıkmasına sebep olur ve toplumsal bir düzenin kurulması için bireylerin bir otorite altında birleşmelerini kaçınılmaz hale getirir.

Hobbes’a göre doğa durumunda insanlar bedensel ve zihinsel yetenekler bakımından eşittir ve bu eşitlik, bireylerin güç ve başarı arayışında birbirleriyle rekabete girmesine neden olur. Hobbes, herkesin kendisine tanınan fırsatlarla yetinmeye çalıştığını, bu durumun ise doğuştan gelen eşitlik algısından kaynaklandığını belirtir. İnsanlar kendilerinden daha başarılı veya daha güçlü birini kabul etmedikleri için, bu eşitlik güvensizlik yaratır ve bireylerin kendi çıkarlarını koruma arzularını tetikler. Bu arzu, doğa durumunda insanlar arasında bir rekabet ve gerilim kaynağı haline gelir (Hobbes, 1992: 92-93).

Hobbes'un eşitlik anlayışı, doğa durumundaki bireyler arasında güvensizliği artırır ve bu durum, bireylerin kendi paylarına razı olma eğilimlerine rağmen dengesiz ve sürdürülemez bir yapı yaratır. Egemen bir otoritenin eksikliğinde, herkes yalnızca kendi çıkarlarını gözettiği için, bireylerin rekabeti kaos ve düzensizlik doğurur (Hobbes, 1992: 93). Hobbes, insanların bu güvensizlik ve rekabet ortamındaki durumunu "homo homini lupus est (insan insanın kurdudur)" sözüyle ifade eder, yani insanlar doğada bir çatışma ve tehlike içinde yaşar (Hobbes, 1992: 11).

Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar arasında eşit bir güç bulunmasına rağmen, bu eşitlik, güveni ortadan kaldıran bir durum yaratır. Çünkü her birey, diğerlerinin kendisine zarar verme potansiyeline sahip olduğunu düşünerek yalnızca kendi çıkarlarını gözetir. Bu güvensizlik, sosyal ilişkilerin zayıflamasına ve bireylerin sürekli tehdit altında hissetmelerine yol açar (Hobbes, 1992: 93). Hobbes, bu durumu şu şekilde açıklar:

Birbirlerine karşı eşit gücü olanlar eşittir; ve en büyük güce, öldürme gücüne, sahip olanlar, aslında eşit güce sahiptir. Bundan dolayı, doğa gereği tüm insanlar eşittir. Aramızdaki mevcut eşitsizlikler medeni yasaların sonucudur. Doğa durumunda, aynı nedenden ötürü ve eşit şiddette olmasa da, her insanda bir zarar verme isteği vardır. Biri doğanın eşitliğine riayet edip diğerlerine kendisine tanıdığı hakkı tanır; bu, kendi kapasitesini doğru ölçen makul bir insanın işaretidir. Diğeri, kendisinin diğerlerinden üstün olduğunu düşünüp, kendisine her hakkın tanınmasını ve kendisi için diğerlerinden daha fazla bir şan talep eder; bu, saldırgan bir karakterdir. Bu durumda, zarar verme isteği beyhude bir gururdan [inanis gloria] ve insanın kendi gücünü olduğundan fazla görmesinden kaynaklanmaktadır (Hobbes, 2007: 26-27).

Hobbes'a göre doğa durumunda insanlar arasında zarar verme isteği doğal bir eğilimdir ve bu eğilim, insanların birbirlerine güvenmemelerine neden olur (Hobbes, 1992: 26). Her birey, diğerlerinin kendisine zarar verme potansiyeline sahip olduğunu düşünerek sürekli bir tehdit altında hisseder. Bu durum, bireylerin özgürlüklerini koruma çabalarına yol açar çünkü her insan, hayatta kalma içgüdüleriyle kendini savunmak ve özgürlüğünü korumak ister (Hobbes, 1992: 27). Ayrıca, birinin diğerine zarar verme isteği, gurur ve kendini daha güçlü görme arzusundan kaynaklanır. Bu güvensizlik ve çatışma ortamı, Hobbes'un doğa durumunun kaotik ve tehlikeli bir hal almasına neden olduğunu vurgulayan önemli bir unsurdur (Hobbes, 1992: 27-28).

Hobbes'a göre doğa durumunda hiçbir otorite bulunmaz, bu nedenle adalet, özgürlük veya eşitlik gibi toplumsal kavramlar mevcut değildir. İnsanlar, herhangi bir düzen veya kılavuz olmadan kendi çıkarlarını gözetirler. Bu durumda, iyi ve kötü gibi ahlaki değerlerin bir anlamı yoktur (Hobbes, 1992: 96). Doğa durumunda her birey

sadece hayatta kalma ve kendi çıkarlarını koruma amacı güder, bu da kaçınılmaz olarak çatışmalara ve güvensizliğe yol açar.

Hobbes'a göre doğa durumu, devletin olmadığı ve insanların sürekli tehlike içinde yaşadığı varsayımsal bir senaryodur. Bu durum, insanlara eşitlik getirirken, aynı zamanda korku ve tehlike de yaratır. Güvensizlik, bir savaş ortamının doğmasına neden olur. İnsanlar, bu güvensizlikten kurtulmak için yalnızca kendi çıkarlarını gözeterek hareket ederler (Şavluk, 2018: 88). Hobbes, bireylerin bu olumsuz durumdan kurtulmak için toplumsallaşmaları gerektiğini savunur. Ona göre insanlar, yaşamlarını güvence altına almak ve kendilerini korumak için tüm güçlerini kullanma eğilimindedir. Bu çerçevede, doğa durumu, bireylerin birbirlerine tehdit oluşturduğu bir ortam halini alır. Her birey, hayatta kalabilmek ve arzu ettiği şeylere sahip olabilmek için hareket eder. Bu nedenle, doğa durumunda herkesin her şey üzerinde eşit bir hakkı vardır (Hobbes, 1992: 93).

Doğa durumunda insan, kendini korumak ve hayatta kalabilmek için her türlü yolu kullanma özgürlüğüne sahiptir. Ancak Hobbes'a göre bu özgürlükler aynı zamanda bireyi mutsuzluğa ve savaşa sürükler. Bu durumu tetikleyen üç temel neden vardır: Rekabet, güvensizlik ve şan-şöhret (Gök, 2018: 37). Rekabet, insanları kazanç elde etmeye iterken, güvensizlik, bireyin varlığını koruması için gereklidir. Şan-şöhret ise insanları savaşa sürükler. Hobbes'a göre bu savaş durumu, insanları yalnız, yoksul, kötü ve vahşi varlıklara dönüştürür. Sürekli kaos ve çatışma içinde var olan güvensizlik, savaşa zemin hazırlar (Doğan, 2022: 53). Bu güvensizlik, yalnızca savaşı ve kaosu değil, aynı zamanda üretim ve düzeni de imkânsız kılar. Hobbes'un bu hipotezi, ortak gücün yokluğunda doğa durumunda yaşayan insanın durumunu açıklamaktadır (Savran, 2003: 24).

Hobbes, *Leviathan* eserinde, doğa durumunda insanlar arasındaki dengeyi sağlayacak bir yönetici bulunmadığını savunmaktadır. Bu durum, insanların birbirlerine güvenmemesine ve sürekli mücadele hâlinde olmalarına yol açar (Hobbes, 1992: 93). Hobbes'a göre toplumda güvenin sağlanabilmesi için, insanların rızasıyla kurulmuş bir iktidar gereklidir. Bu iktidar, güveni temin ettikten sonra, halkın tam rıza göstermesini bekler. Ancak yöneticinin, yasal düzeni sağlamak ve gerektiğinde güç kullanma hakkı da vardır. İnsanlar, yöneticinin belirlediği yasalara tabi olmak için, doğa durumundaki bazı haklarından vazgeçerler. Bu durumda, doğa durumundaki özgürlüklerinden feragat eden insanlar, artık bu haklara geri dönme hakkına sahip değildirler. Dolayısıyla, devletin oluşturduğu bu yapıda, yöneticinin yasalarına uymama durumu söz konusu olamaz. Ancak insanlar, yalnızca kendi yaşam haklarına tehdit oluşturan yasalara karşı

çıkabilirler. Hobbes'un görüşüne göre insanlar bir kez doğa durumundaki haklarından vazgeçtiklerinde, bu durumdan geri dönme imkânına sahip değildirler. Devlet, sınırsız bir egemenlik gücüne sahiptir (Hobbes, 1992: 101).

Hobbes'a göre doğa durumu, insanın içinde bulunduğu en kötü durumdur ve onu kötü yapan şey insanın bencilliğidir. İnsanları bu durumdan kurtaracak olan ise devlettir. Hobbes'un doğa durumu hipotezi, insanların egemen bir gücün yokluğunda nasıl bir durumda olacağını sergilemektedir. Hobbes, doğa durumunu bir savaş durumu olarak betimlemektedir (Savran, 2013: 37).

Başka bir sözleşmeci düşünür olan Samuel von Pufendorf'a göre doğa durumu, bireylerin herhangi bir toplumsal sözleşme ya da devlet otoritesi olmaksızın yaşadığı bir haldir. Bu durum, doğal yasaların rehberliğinde şekillenmekte ve bireylere doğal haklar tanımaktadır. Ancak, Pufendorf, doğa durumundaki özgürlüğün sınırsız olmadığını ve bireylerin bu hakları tam anlamıyla koruyabilmesi için gerekli altyapının eksik olduğunu savunur (Pufendorf, 2009: 35).

Doğa durumunun "herkesin herkesle savaşı" olarak nitelendiren görüşe karşı çıkan Pufendorf, bu durumu aşırı kötümser bulur. Pufendorf'a göre, doğa durumu sürekli bir çatışma hali değildir, ancak mükemmel bir barış durumu da değildir. İnsanlar, doğal yasaların rehberliğinde bir ölçüde düzen içinde yaşayabilirler. Bununla birlikte, doğa durumu, bireylerin güvenliğini ve özgürlüğünü tam anlamıyla garanti altına alacak mekanizmalardan yoksundur. Doğa durumunda bireyler, temel haklarını korumak için sürekli bir mücadele halindedir ve bu durum özgürlük üzerinde bir belirsizlik yaratır (Pufendorf, 2009: 37).

Pufendorf'a göre doğa durumundaki özgürlük, bireyin kendi iradesine dayanarak hareket etmesiyle sınırlıdır. Ancak, doğal yasaların çerçevesinde hareket eden bireyler, toplumsal düzenin eksikliği nedeniyle tam bir özgürlükten yoksundur. Örneğin, mülkiyet hakkı veya yaşam hakkı gibi temel haklar, diğer bireylerin müdahalesine açık olduğundan, doğa durumu bireyler için bir güvensizlik hali yaratır. Bu bağlamda Pufendorf, doğa durumunun bireysel özgürlüğün korunması için yeterli olmadığını ve toplumsal düzenin bu eksikliği gidermek için bir gereklilik olduğunu savunur (Pufendorf, 2009: 40).

Toplumsal sözleşme, Pufendorf'un doğa durumu teorisinin merkezinde yer alır. Ona göre, bireyler doğa durumundaki eksiklikleri gidermek ve daha güvenli bir özgürlük elde etmek için toplumsal bir sözleşme yapmalıdır. Bu sözleşme, bireylerin doğal haklarını belirli ölçüde sınırlandırarak, bu hakların daha güvenli bir şekilde korunmasını sağlayan bir otoriteye devredilmesini içerir. Toplumsal düzen, bireylerin

özgürlüğünü sadece sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda bu özgürlüğü daha anlamlı ve sürdürülebilir bir hale getirir (Pufendorf, 2009: 42).

Pufendorf'un özgürlük anlayışı, bireysel haklar ile toplumsal sorumluluklar arasında bir denge kurmayı amaçlar. Doğa durumundaki özgürlük bireyin bağımsız hareket etme kapasitesine dayanırken, toplumsal düzen içindeki özgürlük, bireyin haklarının yasalar tarafından güvence altına alınmasıyla şekillenir. Yasalar, bireylerin özgürlüğünü korumanın yanı sıra toplumsal düzeni sağlayarak herkes için eşit bir özgürlük alanı yaratır. Pufendorf, bu yaklaşımıyla özgürlüğü hem bireysel bir hak hem de toplumsal bir sorumluluk olarak ele alır (Pufendorf, 2009: 45).

Pufendorf'un doğa durumu teorisi, özgürlüğün sadece bireyin haklarına değil, aynı zamanda toplumsal düzenin varlığına bağlı olduğunu ortaya koyar. Doğa durumundaki özgürlük, bireyin doğal haklarına sahip olmasıyla sınırlıdır ve bu hakların korunması konusunda bir belirsizlik içerir. Bu nedenle, toplumsal sözleşme, bireyin doğa durumundaki sınırlı özgürlüğünü, toplumsal düzen içinde daha güvenli ve eşit bir özgürlüğe dönüştürmek için bir araç olarak sunulur. Pufendorf'un bu görüşü, özgürlüğün bireysel bir fenomen olduğu kadar toplumsal bir olgu olduğunu da vurgular.

Bir diğer İngiliz filozof olan John Locke, Hobbes'un "doğa durumu" anlayışını reddeder. Locke'a göre, doğa durumu, bireylerin başkalarından izin almadan, karşılıklı özgürlük içinde yaşamlarını sürdürebileceği bir durumdur. Bu durumda hiç kimse diğerine üstünlük sağlamaz ve tüm bireylerin hakları eşit olarak korunur. Locke, insanların bu eşitlik temelinde doğal haklara sahip olduklarını ve bu hakların güvence altına alınması gerektiğini belirtir (Locke, 2012: 9).

Locke, doğa durumuna ilişkin olarak Hobbes'tan farklı bir görüş benimsemektedir. Locke'a göre, doğa durumu insanın özgürlük içinde ve eşitlik temelinde yaşadığı bir durumdur. Hobbes'un aksine, Locke insanın doğuştan kötü olmadığına inanır ve doğa durumunun, bireylerin birbirlerinin haklarına saygı göstererek, herhangi bir otoriteye ihtiyaç duymadan özgürce yaşamlarını sağladığını savunur. Locke, bu durumu, tüm bireylerin eşit ve özgür olduğu bir hal olarak tanımlar (Locke, 2012: 9-10).

Locke, doğa durumunu özgür ve eşit bir hal olarak tanımlar, ancak bu durumun da sınırları vardır. Ona göre, doğa durumu insanların doğal haklarla donatıldığı ve eşit bir şekilde birbirlerinin özgürlüğüne saygı gösterdiği bir barış durumudur. Locke, doğa yasasının akıl yasası olduğunu ve bireylerin Tanrı'nın verdiği sağduyuya dayalı olarak bu yasa çerçevesinde yaşamlarını sürdürmeleri gerektiğini savunur (Locke, 2012: 13). Bu yasa, her bireye eşit fırsatlar tanır, ancak bu eşitlik, başkalarının yaşamına zarar

vermemek kaydıyla sınırlıdır. Dolayısıyla, bir kişi doğa yasasını ihlal ettiğinde, diğer bireylerin bu ihlali cezalandırma hakkı vardır (Locke, 2012: 11). Bu noktada, Locke Hobbes'un "homo homini lupus" görüşünü reddeder ve doğa durumunda yalnızca güçlünün egemen olduğu bir durumun olmadığını belirtir (Özcan, 2021: 20). Ancak Locke, doğa durumunun bazı eksiklikleri olduğunu kabul eder. Yasa eksikliği, tarafsız bir yargıcın olmaması ve iktidar eksikliği gibi sebeplerle insanlar doğa durumundan uzaklaşarak sivil toplumu kurmaya karar verirler. Bu geçişin temel nedeni, doğa yasalarının uygulanmasında ve cezaların verilmesinde daha adil bir düzenin sağlanmasıdır. Locke'a göre, doğa durumu barışçıl bir hal olmakla birlikte, bu düzenin sürdürülebilmesi için yine de bir politik otoriteye ihtiyaç vardır (Locke, 2012: 132).

Rousseau, doğa durumu üzerine yaptığı tartışmada Hobbes ve Locke'un önerdiği doğa durumlarından oldukça farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Rousseau'ya göre, insanın Tanrı'dan çıktığı ilk hâli saf, bozulmamış ve özgürdür. Bu ilk durum, Rousseau'nun tanımına göre, insan henüz "insan" olmamıştır; yani henüz toplumdaki ve kültürden etkilenmemiştir (Damrosch, 2011: 239). Doğa durumundaki insan, temel içgüdülerine dayanarak, başkalarının acılarını fark edip onlara empati gösterebilir, ancak bu empati yalnızca içgüdüsel bir tepkidir. Rousseau, doğa durumundaki insanın yaşantısının, şanslı bir yaşam olduğunu belirtir çünkü bu yaşam, yalnız, edepten yoksun ve uygarlaşmamış bir yaşamdır (Damrosch, 2011: 240).

Rousseau öncesi dönemdeki doğa durumu, insanın toplumsal yaşama değişiminin önceki gidişatı için başvurulmuş temel bir kavram olarak düşünsel tartışmalarda önemli bir yer tutmuştur. Hobbes, Locke, Grotius ve Pufendorf gibi düşünürler, doğuş koşullarındaki farklı bağlamlarda ele alarak insan doğasına ve hakların kökenine yönelik çeşitli argümanlar geliştirmişlerdir. Hobbes, doğanın sürekli bir çatışması ve bireysel çıkar mücadelesi olarak görürken, Locke, bu durumun daha çok doğal hakların korunabileceği bir düzen olarak gördü. Grotius ise insanın toplumsal doğasını ve mülkiyetin ortaya çıkışını vurgulamıştır. Pufendorf'a göre doğa durumu, yalnızca bireyler arası hak ve yükümlülüklerin değil, aynı zamanda insanın sosyal bir varlık olarak ortaya konulması gereken sorumlulukların yapılabilmesi sağlanır. Bu bağlamda, Rousseau öncesi düşünür insanın doğa durumundan çıkışını, toplumsal sözleşme ve mülkiyet ilişkileri üzerinden anlamlandırmaya çalışmışlardır. Ancak bu düşünceler, insan haklarına ve özgürlüğe ilişkin temel sorunların çözümünde yetersiz kalmış ve Rousseau'nun daha radikal bir doğa ve toplum eleştirisi geliştirmesine zemin hazırlamıştır.

2.2.Doğa Durumu Ve Rousseau'da İnsan

Rousseau, doğa durumundan bahsederken insanın sivil toplumdan önceki, yani vahşi hâlini anlatır. Bu bakış açısı, Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin doğa durumu görüşlerine yönelik bir eleştiri niteliği taşır. Rousseau'ya göre, insan doğası gereği iyi ya da kötü gibi ahlaki değerlere sahip değildir. O, doğada yaşayan, sadece içgüdülerine ve duygularına dayalı bir varlık olarak insanı tanımlar. Bu durumu şu şekilde ifade eder: “Dünyaya gelen insanın durumu işte böyleydi; başlangıçta sadece duygularla sınırlı olan, tabiatın kendisine bahsettiği nimetlerden ancak istifade eden, ondan herhangi bir şeyi zorla almaya yönelik bir düşünce geliştirmekten aciz bir hayvanın yaşamı” (Rousseau, 2020a: 62). Rousseau'ya göre insanı hayvandan ayıran en temel özellik, insanın kendisini ve çevresini bilincinde olup buna göre hareket edebilmesidir. İnsan, özgür iradesiyle kararlar alabilen, kendi düşünce ve duygularına göre hareket eden bir varlıktır; bu da onun ruhunun bir yansımasıdır (Akan, 2016: 29). Rousseau bu ayrımı şöyle ifade eder:

Her hayvanın düşünceleri vardır, çünkü duyuları vardır; giderek düşüncelerini belirli bir noktaya dek birleştirir ve insan bu bakımdan hayvanlardan derecede olmanın dışında ayrı değildir. Kimi felsefeciler giderek bir insan ve bir başka insan arasında kimi insanlar ve kimi hayvanlar arasında olduğundan daha büyük ayrım olduğunu bile ileri sürmüşlerdir; bu nedenle hayvanlar ve insan arasındaki türsel ayrımı yaratan şey anlaktan çok insanın özgür bir etmen olma niteliğidir. Doğa her hayvana buyurur ve hayvan boyun eğer. İnsan aynı izlenimi duyumsar, ama boyun eğmek ya da direnmek için özgür olduğunu bilir ve ruhunun tinselliği kendini her şeyden çok bu özgürlüğün bilincinde tanıtlar (Rousseau, 2011: 39).

Rousseau'ya göre, doğa durumundaki insan geçmiş ve gelecek kaygısı taşımaz, sadece anı yaşar (Damrosch, 2011: 238). Hobbes'un aksine, Rousseau'nun doğa durumunda savaş yoktur; insanlar yalnızca kendi çıkarlarını gözeten, kendilerini düşünerek yaşayan varlıklardır. Bu, onları bencil kılar, ancak doğa durumunun içinde herhangi bir çatışma hali bulunmaz. Rousseau, bu durumu Siyasal Gövde adlı eserinde şu şekilde açıklar: “[...] insanın doğası gereği ne de olsa hiç kimseye zararı dokunmaz. Çünkü tek başına, dışarıya karşı hiç bir davranışta bulunmadan yalnızca kendini tatmin etmeye çalışarak yaşar” (Rousseau, 2020b: 73). Rousseau, doğa durumunun barışçıl bir hal olduğunu ancak insanın evrimi ile bu durumun bozulduğunu savunur. Onun düşüncesine göre, doğa durumu bencil ve huzurlu bir varoluş iken, sivil toplumla birlikte insan ilişkilerindeki eşitsizlikler ve çıkar çatışmaları başlar:

[...] Bu ortaklaşa özgürlük insan doğasının bir sonucudur. İnsanın uyacağı ilk yasa kendi varlığını korumaktır, kendine özen göstermesi de yine kendine karşı yükümlülüğüdür; ne zaman ki aklını kullanacak yaşa gelir, kendi varlığını korumasını sağlayacak araçlara değer

biçmede tek söz sahibi yine kendisi olacağından, kendi kendinin efendisi de olacaktır (Rousseau, 2020b: 18).

Rousseau'ya göre, doğa durumundaki insanlar yeryüzüne dağılmış ve sahip oldukları tek yasa doğa yasasıdır. Bu insanlar, jest ve mimiklerle iletişim kurar, çünkü dil henüz gelişmemiştir (Akan, 2015: 35). İdealize ettiği doğa durumunda insanlar birbirlerine bağlı değildi ve birbirlerini düşman olarak görme eğilimindeydiler; tanımadıkları her şeyden korkar ve bu korku nedeniyle tepkisel olarak saldırgan davranırlardı. Rousseau'ya göre, bu durumdaki insanlar yalnızca kendilerini düşünen, bencil varlıklardı (Şavluk, 2018: 92). Bu durumda ona göre insan iyidir dahil olduğu toplum yüzünden kötü bir hal alır (Cassier, 2023: 11). Diğer yandan, Hobbes insanların doğa durumunda sürekli bir mücadele hâlinde olduklarını savunur. Ona göre, insanlar sürekli rekabet eder, birbirlerine güvensizlik duyar ve şan-şöhret peşinde koşar. Bu çatışmalar yalnızca egemen bir güç, yani devlet aracılığıyla sona erdirilebilir. Locke ise, Hobbes kadar karamsar değildir; yasa, yargıç ve iktidar eksikliğini, insanların siyasal topluma geçişine zemin hazırlayan unsurlar olarak görür. Locke'a göre, insanlar doğa durumunda da birbirlerinin haklarını ihlal etmeksizin yaşayabilirler. Rousseau ise, insanın doğasının iyi olduğunu savunur ve sivil toplumun oluşturduğu hiyerarşik yapının bu iyiliği bozduğunu belirtir. Ona göre, devletin varlığı ve özellikle egemen bir gücün insanın doğasına müdahale etmesi, insanı yozlaştırır (Ağırman, 2018: 116).

Rousseau, doğa durumundaki insan üzerine kesin bir fikir sahibi olunmadan, eşitsizliğin kökeninin tam olarak anlaşılamayacağını savunur. Ona göre, Hobbes ve Locke gibi düşünürler, yaşadıkları dönemin sosyal ve politik yapısını doğa durumuna yansıtarak yanlış bir çıkarsama yapmışlardır. Rousseau, bu düşünürlerin doğa durumu anlayışlarının, dönemin egemen sosyal yapılarından etkilendiğini ve dolayısıyla bu bakış açılarıyla eşitsizliğin kökenini doğru bir şekilde analiz edemediklerini ileri sürer (Savran, 2013: 65). Rousseau'nun ifadeleriyle:

İnsanla ilgili bütün bilimlerde en yararlı ve en kusurlusu bana insanlıkla ilgili olanı gibi görünüyor; ve şunu söylemeye cesaret edeceğim: ...Zira işe insanlığı tanımakla başlarsak eğer, insanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağını nasıl bilebiliriz? Ve insan doğustan gelen yaradılışında zamanın ve mekânın birbiri ardı sıra yaratmış olduğu bütün değişimlerin arasından nasıl kendini tabiatın onu yarattığı şekilde görmeyi ümit edebilir? Nasıl tabiatındaki temel özellikler ile kendi ilkel durumunu değiştirmek için koşullarının ve kaydetmiş olduğu ilerlemelerin yaptığı ekleri birbirinden ayırt edebilir? Tıpkı zaman, fırtınalar ve denizler tarafından şekli öylesine bozulmuş olan, öyle ki artık bir Tanrı'dan ziyade vahşi bir hayvana benzeyen Glaucus'un heykeli gibi insan ruhu da toplumda, her gün sürekli olarak yeniden doğan binlerce neden tarafından, edinilen birçok bilgi ve hata tarafından, vücut yapısında gerçekleşen değişiklikler tarafından ve sürekli olarak birbiriyle çatışan tutkular tarafından değiştirilmekte, başkalaştırılmakta, deyim yerindeyse hemen hemen tanınmayacak bir hale gelene kadar görünüş değiştirmektedir (Rousseau, 2020a: 5).

Savran'a göre, "bütün bu siyasal kuramcılar, içinde yaşadıkları toplumun yapısına ve ilişkilerine dayanarak insanın doğa durumunun ne olduğunu kestirmeye çalışmak gibi bir yanılgıya düşmüşlerdir. Hepsi de gerek sinizm, açgözlülük, baskı, istek ve

gururdan aralıksız söz ederken, toplumda edinmiş oldukları düşünceleri doğa durumuna aktarmışlardır; yabani insandan söz etmişler fakat toplumsal insanı betimlemişlerdir" (Savran, 2013: 65). Bu eleştirisiyle Rousseau, doğa durumunu anlamadan insanların eşitsizliğinin kökenini doğru bir şekilde kavrayamayacağımızı belirtir.

Rousseau, doğa durumu tanımlanırken Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin, sivil toplumdaki durumu doğa durumuna atfederek yanılığa düştüklerini savunur. Rousseau, Hobbes'un "bencil varlıklar" görüşünü kısmen kabul etmekle birlikte, Hobbes'un aksine doğa durumunda savaş olmadığını, insanların yalnızca kendilerini düşünen varlıklar olduklarını belirtir (Savran, 2013: 66-67). Rousseau, doğa durumunda insanların özgür olduğunu, eşitsizliğin ise minimal düzeyde hissedildiğini ifade eder. Ona göre, doğa durumundaki insanlarda ahlaki ilişkiler ve toplumsal görevler bulunmamaktadır (Rousseau, 2020a: 58). Damrosch'a göre, Rousseau bu durumu şöyle açıklar: "Kendini tamamen içinde bulunduğu ana veren ruhunu sarsan hiçbir şey yoktur. Başka insanlarla rekabete girmek, onları sömürüp suistimal etmek için hiçbir sebebi bulunmayan doğal insan, kendini başkalarıyla kıyaslamayı içeren yıkıcı amour-propre'u barındırmazdı" (Damrosch, 2011: 238-239).

Hobbes ise doğa durumunda Rousseau'nun bahsettiği özgürlüğün var olmadığını, aksine bir eşitsizliğin mevcut olduğunu savunur ve bu eşitsizliğin savaş durumunu doğurduğunu belirtir; dolayısıyla insanın mutsuz olduğunu ileri sürer. Bu noktada, Locke ve Rousseau'nun insan doğasına dair iyimser görüşleri arasında benzerlikler bulunmaktadır. Locke, Hobbes'un bahsettiği gibi bir sürekli savaş durumunun var olmadığını kabul eder. Hobbes'tan farklı olarak, Locke doğa durumunda özgürlük ve eşitlik bulunduğunu savunur; ancak Hobbes'un fiili bir savaş durumuna karşı çıkmasına rağmen, Locke, doğa durumunda potansiyel bir savaşın her zaman söz konusu olabileceğini belirtir (Locke, 2012: 16). Rousseau ise doğa durumundaki insanın gerçek özgürlüğe sahip olduğunu savunur ve bu özgürlüğün bozulmasının sebeplerini toplumdaki sorunlarda görür. Ona göre, "doğal insan doğaldı, çünkü henüz insan olmamıştı" (Damrosch, 2011: 239). Rousseau'nun doğa durumu kavramını daha iyi anlayabilmek için, onun doğa durumundaki adalet, özgürlük ve eşitlik anlayışlarını ele almak gerekmektedir.

Rousseau, doğa durumu kavramını modern toplum eleştirisinin temeline oturtmuş, bu durumdaki insanın özgürlük ve eşitlik anlayışını derinlemesine incelemiştir. Rousseau'ya göre doğa durumu, bireyin doğal özgürlüklerini en saf haliyle yaşadığı, toplumsal bağların ve eşitsizliğin henüz ortaya çıkmadığı bir aşamadır (Damrosch,

2011: 89). Bu bağlamda, doğa durumu, Rousseau'nun "soyulu vahşi" kavramıyla özdeşleşmiştir.

Rousseau'nun doğa durumu, özgürlüğün hâkim olduğu, insanın doğal olarak kendi kendine yettiği ve herhangi bir dış baskıdan uzak bir durumu ifade eder. Rousseau bu durumu, insanın en saf haliyle var olduğu bir dönem olarak tasavvur eder ve doğa durumunun bozulmuş toplumsal yapılarla karşılaştırıldığında daha doğal olduğunu savunur. Rousseau'nun ifadeleriyle:

Etkinliği bu kadar az olan tutkulara ve bu kadar kurtarıcı bir frene sahip olan ve kötücül olmaktan ziyade ürkek ve başkalarına kötülük yapmaktan ziyade kendilerini, onlara yapılabilecek kötülüklerle karşı sakınmayı gaye edinmiş olan insanlar hiçbir surette çok tehlikeli kavga ve çekişmelere maruz kalmamışlardır. Birbirleriyle hiçbir türden bir ilişkiyi sürdürmedikleri ve dolayısıyla da kibir, hürmet, saygı ve küçümseme gibi duygulara yabancı oldukları; "benimki ve seninki"ye dair en hafif bir mefhumu dahi sahip olmadıkları, adalete dair gerçek hiçbir kavram oluşturmamış oldukları; maruz kaldıkları her şiddeti, cezalandırılması gereken bir suçtan ziyade kolaylıkla tamir edilebilecek bir incinme olarak gördükleri; muhtemelen mihaniki ve hemen o anda tıpkı kendisine atılmış olan taşı ısırarak bir köpek gibi alınmadığı takdirde intikam almayı akıllarının ucundan dahi geçirmedikleri için çıkan anlaşmazlıkların konusu geçim kaynakları olmadığı müddetçe aralarında çıkan kavgalarda çok ender olarak kan dökülürdü (Rousseau, 2020a: 51).

Rousseau, doğa durumundaki insanı, fiziksel ihtiyaçlarını karşılayabilecek kadar güçlü, başkalarına zarar verme güdüsünden uzak, masum ve bağımsız bir varlık olarak tasvir eder (Damrosch, 2011: 90). Doğal insana göre yaşam basittir. Bu insan, sadece temel gereksinimlerini karşılamakla yetinir ve kendini başkalarının ihtiyaçlarına göre tanımlamaz. Rousseau'nun bu tasviri, modern toplumun bireyler arası bağımlılıklarını ve bu bağımlılıkların yarattığı yozlaşmayı eleştiren bir nitelik taşır.

Doğa durumundaki insanın özgürlüğü, Berlin gibi Rousseau yorumcuları tarafından "negatif özgürlük" olarak değerlendirilir; birey, diğer insanların iradesine veya sosyal kurumların kurallarına tabi olmadan yaşar (Damrosch, 2011: 91). Ancak bu özgürlük, sınırsız bir güç ya da kontrol anlamına gelmez. Rousseau yorumcuları, insanın doğuştan ahlaki bir duyguyla hareket ettiğini ve başkalarına zarar vermeme eğiliminde olduğunu savunur. Bu, onun doğa durumundaki insan anlayışını Hobbes'un karamsar yaklaşımından ayıran temel unsurlardan biri olarak yorumlanır.

Rousseau, doğa durumunda insanların özgür olduğunu ve kimsenin birbirine üstünlük kurma çabası içinde olmadığını vurgular. İnsanlar, doğada kendi ihtiyaçlarını karşılamak için yalnızca doğal içgüdülerine dayanırlar ve bu yaşamda hiç kimse diğerine baskı yapmaz. Rousseau, bu durumu şöyle ifade eder: " [...] herkes kendi kendisinin efendisidir ve en güçlüünün kanunlarının da hiçbir etkisi yoktur" (Rousseau, 2020a: 58). Rousseau'nun görüşüne göre, insan doğa durumunda iyidir ve onu kötü ve bencil yapan, sivil toplumun getirdiği sosyal ilişkiler ve toplumdaki hiyerarşik yapıdır

(Damrosch, 2011: 238). Bu, Rousseau'nun toplumun insan doğasını bozduğu ve bireyin doğal iyiliğini kirlettiği düşüncesinin temelini oluşturur.

Rousseau'ya göre, doğa durumundaki bu barışçıl ve özgürlükçü yaşam, özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla son bulur. Özel mülkiyet, bireylerin birbirlerine olan bağımlılığını artırarak eşitsizliği doğurmuş ve insanın özgürlükten uzaklaşmasına neden olmuştur (Damrosch, 2011: 94). Bu dönüşüm şu şekildedir: "İlk kez bir parça toprağı çitle çeviren ve 'Bu benimdir' diyen kişi, sivil toplumun kurucusu olmuştur" (Damrosch, 2011: 96). Toplumun gelişimiyle birlikte bireylerin yaşamı, başkalarının onayına ve çıkarlarına bağımlı hale gelmiştir. Bu bağımlılık, insanlar arasında rekabeti ve kıskançlığı artırmış, bireylerin doğal masumiyetlerini yitirmelerine yol açmıştır (Damrosch, 2011: 97). İnsan, artık doğa durumundaki basit ve bağımsız yaşamından uzaklaşmış, yapay ihtiyaçların ve toplumsal statünün egemen olduğu bir dünyada kendini kaybetmiştir.

2.3.Doğa Durumunda Adalet, Özgürlük Ve Eşitlik

Rousseau doğa durumunu insan türünün ilk evresi olarak görür ve bu durumu insanın "doğal" ve "yozlaşmamış" hali olarak tasvir eder. Ona göre, insan doğa durumunda özgür, eşit ve barışçıldır. Ancak medeniyetin ilerlemesiyle birlikte, mülkiyet ve özel çıkarlar ortaya çıkmış, bu da toplumda eşitsizliğin ve adaletsizliğin yayılmasına yol açmıştır. Rousseau, insanların özgürlüğünü yeniden kazanabilmesi için toplumsal sözleşmeye ihtiyaç duyduğunu savunur. Ancak bu sözleşme, bireylerin özgürlüklerini toplumsal bir iradeye dönüştürerek eşit ve adil bir düzen kurmayı amaçlamalıdır. Rousseau'ya göre özgürlük, sadece dışsal kısıtlamalardan kaçınmak değil, aynı zamanda toplum içinde eşit ve adil bir şekilde yaşamak anlamına gelir (Silier, 2006: 367). Bu düşünürlerin hepsi doğa durumu ve toplumsal sözleşme kavramları üzerinden özgürlük, eşitlik ve adalet gibi temel toplumsal sorunları ele almış, ancak her biri özgürlüğün korunması ve toplumun düzeni konusunda farklı bakış açıları geliştirmiştir. Hobbes için güvenlik, Locke için doğal haklar ve Rousseau için toplumsal eşitlik ve özgürlük ön plana çıkarken, her biri modern siyaset teorisinin temel taşlarını atmıştır.

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, onun özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarına yaklaşımını temelden şekillendirir. Rousseau'ya göre doğa durumunda, insanlık henüz medeniyetin ve toplumun etkisiyle bozulmamıştır. Bu dönemde insanlar arasında hiçbir eşitsizlik bulunmaz, çünkü mülkiyet kavramı henüz gelişmemiştir ve insanlar doğal bir eşitlik içinde yaşamaktadır. Bu eşitlik, bireylerin birbirlerine karşı kıskançlık, nefret ya da kin gibi olumsuz duygular beslememelerini sağlar. İnsanlar, temel ihtiyaçlarını

karşılıyarak huzurlu bir şekilde, doğal bir özgürlük içinde yaşamaktadırlar (Şavluk, 2018: 136).

Rousseau'nun doğa durumu hakkındaki bir diğere önemli görüşü, insanların arasındaki meşru otoritenin kaynağının uzlaşma olduğudur. Doğa durumunda hiçbir bireyin diğere karşı doğal bir egemenliği yoktur. Bu da demektir ki, doğada güç kullanımı ve egemenlik, doğal haklar ve meşruiyet açısından geçerli değildir. Rousseau, "Hiçbir insanın benzeri üzerinde doğal yetkisi olmadığına ve kaba güç de hiçbir hak doğurmadığına göre, insanlar arasındaki meşru yetkinin dayanağı olarak geriye yalnızca uzlaşma kalıyor" diyerek, doğa durumundaki bireylerin birbirlerine karşı egemenlik kurma ya da zorla hakimiyet kurma haklarının olmadığını belirtir (Rousseau, 2020b: 22). Bu ifadeyle Rousseau, toplumun ve siyasetin temellerinin güç değil, karşılıklı anlaşma ve uzlaşma üzerinden kurulması gerektiğini vurgular. Bu düşünce, Rousseau'nun toplumsal sözleşme fikrini de güçlendirir. Rousseau'ya göre insanlar, doğa durumunda özgür ve eşit oldukları halde, medeni hayata geçişteki en büyük tehlike, mülkiyetin ve toplumsal eşitsizliğin ortaya çıkmasıdır. Toplumda ortaya çıkan bu eşitsizlik, bireylerin özgürlüklerini tehlikeye sokar. Bu nedenle, Rousseau, insanları eşitliğe dayalı bir toplumda yaşatacak olan "toplumsal sözleşme"yi önerir. Bu sözleşme, bireylerin birbirlerinin haklarına saygı göstererek ve eşit bir toplum kurarak özgürlüklerini güvence altına alır. Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, eşitlikçi ve özgürlükçü bir yapıya dayalıdır ve toplumun eşitsizliklerinden, özellikle mülkiyetten kaynaklanan sorunlardan arınmış bir dünyayı idealize eder. Bu, onun toplumda özgürlüğü ve adaleti yeniden inşa etmek için önerdiği toplumsal sözleşme fikriyle yakından ilişkilidir.

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, onun toplumsal yapıya ve bireylerin özgürlüklerine dair görüşlerinin temelini oluşturur. Rousseau, doğa durumunu bir tür ideal çağ olarak tasavvur etmiştir. Bu durum, şan, şöhret ve şatafat gibi eşitsizliklerin olmadığı, insanların barış içinde ve özgürce yaşadığı, eşitlik ve adaletin bozulmadığı bir yaşam biçimidir. Rousseau, özellikle Hobbes ve Locke gibi düşünürlerin doğa durumu üzerine yaptıkları spekülasyonlardan farklı olarak, doğa durumunun aslında insanın özgürlük ve eşitlik içerisinde yaşamış olduğu bir çağ olduğunu öne sürer. Bu nedenle, Rousseau'nun doğa durumu, bir tür "altın çağ" olarak görülebilir, çünkü insanlar arası eşitsizlikler, toplumların oluşturduğu sınıf farklılıkları ve özel mülkiyetin etkisi henüz doğmamıştır (Şenel, 1995: 358).

Rousseau, doğa durumundaki insanları birbirlerine karşı sorumluluk hissetmeyen, ahlaki bağlardan yoksun bireyler olarak tasvir eder. Bu insanlar arasında bir toplumsal

bağ ve mülkiyet kavramı oluşmadığı için, onların arasında herhangi bir hiyerarşi, egemenlik veya baskı da yoktur. Dolayısıyla, Rousseau'ya göre doğa durumunda özgürlük, eşitlik ve adalet tam anlamıyla mevcuttur çünkü insanlar herhangi bir şekilde başkasına bağlı değildirler. Kimse kimsenin boyundurluğu altına girmediği için, doğa durumunda özgürlük ve eşitlik gerçek anlamda var olur (Şavluk, 2018: 136). Bu eşitlik, insanların fiziksel ve zihinsel olarak birbirlerinden farklı olsalar da, birbirlerine karşı herhangi bir üstünlük taslamamalarına dayanır. Rousseau, insanlar arasında yalnızca güç ve zeka gibi doğal yetenek farklılıklarının var olduğunun altını çizer, ancak bunlar toplumsal eşitsizliğe yol açacak kadar büyük değildir (Şenel, 1995: 359).

Rousseau, medeniyetin ilerlemesi ve mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte bu özgürlük ve eşitlik durumunun bozulduğunu savunur. Mülkiyet, eşitsizlikleri yaratır ve toplumsal yapıyı değiştirir. İnsanlar, bu eşitsizliklerden kurtulmak ve gerçek özgürlüklerini yeniden kazanmak için toplumsal sözleşmeye ihtiyaç duyarlar. Rousseau'nun doğa durumu fikri, toplumun yapısını ve bireylerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarını yeniden inşa etmeyi amaçlayan bir çözümün temellerini atar.

Rousseau'ya göre doğa durumu, insanların temel ihtiyaçlarıyla sınırlı bir yaşam sürdükleri, kendi başlarına yetebildikleri ve bu nedenle özgür oldukları bir durumdur. Bu insanlar, doğadaki ağaçların meyvelerini toplayarak ya da hayvanları avlayarak yaşamlarını sürdürürler. İhtiyaçları basittir ve bu basit ihtiyaçlar, onların daha fazlası için çabalamamalarına neden olur. Bu nedenle, doğa durumundaki insanlar huzurlu, mutlu ve barışçıl bir yaşam sürerler (Şavluk, 2018: 137). Rousseau'nun betimlediği bu insanlar, hayatlarını doğanın sunduklarıyla sürdürürken, toplumsal ilişkiler ve çıkar çatışmalarından uzak, bir tür içsel denge içinde yaşarlar.

Rousseau, doğa durumundaki insanlar arasında bir savaş durumunun söz konusu olmadığını savunur. Bu insanlar, çoğunlukla barışçıldır; ancak kimi zaman, diğer hayvanlar gibi, doğanın gerektirdiği şekilde zayıf olanlarla mücadele edebilirler. Bu durum, daha çok hayatta kalma içgüdüsünden kaynaklanır, ancak Rousseau'nun vurguladığı nokta, bu insanların ihtiyaçlarının sınırlı olması nedeniyle bu tür çatışmaların nadiren ortaya çıkmasıdır. Ayrıca, doğa durumundaki bu bireyler, başkalarına bağımlı olmadan, kendi başlarına ihtiyaçlarını karşılayabilen bağımsız varlıklardır. Bu da onların özgürlüklerini tanımlar: Kendi iradeleriyle hareket ederler, dışsal baskılardan ve mülkiyetten bağımsızdırlar (Silier, 2006: 54). Rousseau, bu özgürlüğü ve dengeyi, doğa durumunda insanların mutluluk içinde yaşamalarının anahtarı olarak görür. İhtiyaçları basit ve sınırlı olduğu için, bu insanlar fazla hırs güderek başkalarıyla çatışmaya girmezler. Tarım toplumuna geçişle birlikte, ticaret ve

para gibi unsurların ortaya çıkması, bu doğal dengeyi bozar. Rousseau'ya göre, ticaretin ve paranın ortaya çıkması, bireylerin daha fazla zenginlik ve güç elde etme hırsına kapılmalarına yol açar, bu da eşitsizlikleri, kıskançlıkları ve adaletsizlikleri beraberinde getirir (Savran, 2013: 134). Bu tür dışsal etkiler, doğa durumundaki basit yaşamın huzurunu yok eder. Tarım toplumuna geçişle birlikte, toplumsal yapılar ve mülkiyet anlayışı devreye girerek bu özgürlüğü ve eşitliği bozar. Rousseau'nun felsefesinde, insanların doğa durumundaki mutluluk, basit ihtiyaçlar ve içsel denge ile mümkündür; ancak medeniyetin getirdiği hırslar, toplumsal eşitsizlikler ve adaletsizlikler, özgürlükleri tehdit eder. Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Amaçları bakımından boş olan bilimlerimizin etkileri bakımından çok daha zararlıdır. İşsizlikten doğdukları için onlarda işsizlikten besler; topluma verdikleri ilk zarar, bir defa geçince artık geri gelmeyen vakitlerin yitirilmesidir. Siyasette de ahlakta olduğu gibi, iyilik etmemek kötülük etmektir. Yararlı olmayan her yurttaş zararlı bir insan sayılır (Rousseau 2021a: 20).

Bu durumda doğa durumundaki özgürlük, gerçek anlamda bir özgürlükten çok, "negatif özgürlük" olarak tanımlanabilir. Bu özgürlük, başkalarına bağımlı olmamakla birlikte, bireyin arzu ve dürtülerinin peşinden gitmesine dayanan bir serbestiyettir. Ancak Rousseau, yalnızca anlık hazlar ve sınırsız isteklerle yaşayan bir yaşam tarzının, insanın gerçek potansiyelini geliştirmesini engelleyeceğini savunur. Bu tür bir özgürlük, insanın kendini düşünme kapasitesinden ve bilinçli karar alma yetisinden mahrum bırakır ve onu, gelişim fırsatlarını kaçıran bir varlık haline getirir.

Rousseau, gerçek özgürlüğün yalnızca bireyin irade sahibi olması, kendini geliştirme kapasitesini kullanması ve bilinçli tercihler yapması durumunda mümkün olduğunu vurgular. Ona göre, sınırsız bir özgürlük arayışı yerine, bireyin kendi varlığını sürdürebileceği ve başkalarına zarar vermeden hareket edebileceği bir özgürlük anlayışı tercih edilmelidir. Bu nedenle Rousseau, bireyin eğitiminin önemine dikkat çeker; insanın, doğa durumundaki negatif özgürlüğün ötesine geçerek iradesini geliştirmesi ve kendi kendini yönetebilmesi için çocuk yaşta eğitilmesi gerektiğini savunur (Silier, 2006: 76; Şavluk, 2018: 138). Rousseau, özgür bir bireyin yetiştirilmesi sürecinin "negatif eğitim" ile başlaması gerektiğini savunur. Negatif eğitim, çocuğu belirli bir toplumsal role uyarlamak yerine, onu toplumun getirebileceği yozlaşma ve kötülüklerden korumayı amaçlayan bir eğitimidir. Bu eğitim türü, doğa durumuna daha uygun bir eğitim biçimidir; bireyin temel arzu ve yeteneklerinin dengeli bir şekilde gelişmesine olanak tanır ve bu dengeli gelişim de mutluluğun ön koşuludur (Şavluk, 2018: 139). Rousseau, çocukluk dönemindeki ihtiyaçların giderilmesini, çocuğun

masumiyetini koruyacak bir bağıllık biçiminde değerlendirir. Ona göre, çocuk yalnızca nesnelere bağımlı kalmalı, ancak bu bağımlılık "başkalarına yozlaşmış bir bağımlılık" haline dönüşmemelidir. Bu tür bir eğitim çocuğun, kendi kendine yeten bir birey olabilmesi adına erdemli olmayı öğretmeli, kötülüklerden korumalı ve kendi kendini yönetme yeteneğini geliştirmelidir (Silier, 2006: 79). Doğa durumunda, yalnızca nesnelere bağımlı olan insan, kendi özgürlüğünü sürdürebilir; ancak, bir başkasına bağımlı hale gelmesi bireyin özürlüğüne kısıtlar ve yaşamını başkalarının yönlendirmesine açık hale getirir. Rousseau, doğa durumundaki çocukların, yalnızca ihtiyaçlarını karşılayacak kadar nesnelere bağımlı oldukları için, daha eksiksiz bir özgürlük içinde olduklarını ifade eder. Fakat eğiticisine bağımlı hale gelen bir çocuk, her ne kadar kendi kararlarını aldığı düşünse de aslında yönlendirilmektedir. Rousseau, çocuğun gelecekte özgür bir birey olabilmesi için bu bağımsızlığın eğitim sürecinin temel bir unsuru olduğunu belirtir (Silier, 2006: 79).

Rousseau'ya göre doğa durumundaki adalet, özgürlük ve eşitliğin yitirilmesinin ana nedenlerinden biri, dilin gelişim sürecidir. Dilin evrimi, bireyler arasındaki farklılaşmayı artırmış ve bu da doğa durumunda mevcut olan sade eşitliği bozmuştur (Şavluk, 2018: 139). İnsan, aklını kullanarak sıradanlıktan kurtulmuş, böylece değişimin kapılarını aralamıştır; ancak bu ilerleme, aynı zamanda, insanlar arasındaki eşitlik dengesini sarsmıştır. Rousseau, dilin insanlar arasındaki farklılıkları derinleştirdiğini ve doğa durumundaki doğal eşitliğin kaybolmasına yol açtığını öne sürer. Akıl sayesinde insan, diğer canlılardan ayrılarak kar-zarar hesabı yapma yetisi kazanmış, bu da mülkiyet edinme ve daha fazlasını arzulama gibi dürtüleri beslemiştir. Bu hesap yapabilme ve sahip olma arzusu ise, Rousseau'ya göre, doğa durumunda var olan adalet, özgürlük ve eşitlik ilkelerini zedelemiştir (Rousseau, 2016: 153). Rousseau, doğa durumunda yaşayan insanların, başkalarına ihtiyaç duymadan, eylemlerinden aldıkları haz ile mutlu olacaklarını ifade eder. Ona göre, bu durumda bulunan insanlar, gösteriş veya beğenilme arzusuna kapılmadıkları sürece, eylemlerinden haz duyarak mutluluğu ve özgürlüğü deneyimleyebilirler (Şavluk, 2018: 140). Rousseau, doğa durumundaki eşitliği bozan bir diğer etkenin, bireylerin birbirlerine ihtiyaç duymaya başlaması olduğunu savunur. Başlangıçta olumlu görülebilen bu durum, gerçekte insanları mülkiyet arayışına sürükler ve çatışmalara yol açar. Bu süreç, zengin ve fakir ayrımını doğurarak adalet, eşitlik ve özgürlük gibi temel değerlere zarar verir (Rousseau, 2016: 144). Doğa durumundaki fiziksel eşitsizlik, adaletsizlik ve bağımlılık ilişkisini doğurur. Rousseau'ya göre bu gelişmenin ardında, insanın dengesiz bir şekilde sürekli daha fazlasını arzulaması yatar.

Rousseau'ya göre, insanların dengesiz gelişimi, doğa durumundaki eşitliği bozdu. Güçlü ve yetenekli olanlar daha fazla iş yaparak daha çok kazanırken, zeki olanlar ise iş gücünü azaltmak için aletler icat etti. Böylece, bireyler karşılıklı olarak birbirlerine ihtiyaç duymaya başladılar; tıpkı toprağı işleyen demire, demir işleyen ise buğdaya gereksinim duyması gibi. Bu dengesizlik, insanlar eşit çaba göstermelerine rağmen birinin daha lüks bir yaşam sürmesine yol açtı. Rousseau'ya göre, doğa durumundaki eşitsizlik, fark edilmeden ilerliyordu. Oysa doğa durumunda ihtiyaçların sınırlılığı nedeniyle kimse bir başkasına bağımlı değil ve dolayısıyla kimse bir diğerine karşı düşmanlık beslemiyordu (Rousseau, 2016: 148).

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, iki temel üzerine inşa edilmiştir: Yalıtılmışlık ve sınırlı gereksinimler. Ona göre, doğa durumunda insanlar arasında sosyal bir etkileşim olmadığı için, bireyler herhangi bir düzene veya yasaya ihtiyaç duymazlar. Bu sosyal etkileşimden uzak yaşam tarzında insanlar, kendilerini üstün görme fikrini tanımadıkları için "ben-sen" ayrımına dair bir kavrayışları yoktur. Dolayısıyla, doğa durumundaki insanlar için adalet, özgürlük veya eşitlik gibi kavramlar mevcut değildir (Savran, 2013: 68). Yalıtılmışlık, insanların ihtiyaç ve yeteneklerinin birbirini dengelemesiyle doğa durumunda sürdürülen bu yaşam biçimini tanımlar. Rousseau'ya göre, bu denge zorunluluk yasası ile sağlanır; çünkü doğa durumunda özgürlük, bir hak değil, zorunlu bir yasa olarak yaşanır (Savran, 2013: 80). Bu durum, insanın hayvandan ayıran irade gücü ile elde edilen bir özgürlük anlayışının doğa durumunda bulunmasına bağlanır.

Rousseau, sivil toplumdaki insanlara, özgürlüklerini kaybederek insanlığından uzaklaştıklarını düşündüğü için ağır eleştiriler yöneltir. Ona göre, sivil toplumdaki insanlar gönüllü olarak köleliği kabul etmişlerdir ve bu durumdayken kendilerini özgür hissetmeleri ise ironiktir (Silier, 2006: 90). Rousseau için adalet, özgürlük ve eşitlik sorunları son derece önemlidir; bu görüşleri savunmak adına sürgünü göze almış, gelecek nesillerin özgürlüğe olan bağlılığını güçlendirmek amacıyla Emile adlı eserini kaleme almıştır (Şavluk, 2018: 142). Rousseau'nun Emile adlı eserinde, tarım ve toprağın mülkiyetle ilişkisi, özgürlük ve eşitlik üzerine önemli bir düşünsel bağlam sunar. Rousseau, toprağın kullanımı ve işlenmesinin insanları servetten bağımsızlaştıracağını savunur. Ona göre, insanlar toprakla uğraşarak, zenginleşme arzusu yerine, kendilerini doğrudan ihtiyaçlarını karşılamakla sınırlı tutar. Bu durum, bireyleri mal, mülk veya lüks arayışından uzaklaştırarak, gerçek özgürlüğü deneyimlemelerini sağlar. Tarım işini bir "gerçek zanaat" olarak tanımlar çünkü bu iş, insanın aklına değil, bedenine dayalıdır ve kişiyi ihtişamlı bir yaşamdan uzak tutar

(Savran, 2013: 135). Rousseau'nun bu görüşü, insanların özgürlüğünü ve eşitliğini anlamalarını sağlamayı amaçlar. Tarım işçileri, kendi ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda bedenlerini kullanarak yaşamlarını sürdüren bireylerdir. Bu kişiler, doğa durumunda olduğu gibi basit bir yaşam sürerler, ve bu sayede, toplumdaki bireysel bağımlılıklarını ve eşitsizliklerini fark ederler. Rousseau'ya göre, doğa durumundaki basitlik, bireylerin sivil toplumda kaybettikleri özgürlüklerini gözler önüne serer (Şavluk, 2018: 142).

Rousseau, doğa durumundaki insanların sadece temel gereksinimlerini karşılamakla yetindiğini ve sivil toplumda bu ihtiyaçların daha karmaşık hale geldiğini belirtir. Sivil toplum, mülkiyet, zenginlik ve güç arayışı ile insanları birbirine bağlarken, bu arayışlar eşitsizliklere yol açar. Rousseau, tarım gibi doğrudan üretim yapan bir yaşam tarzının, insanları bu tür eşitsizliklerden arındırarak, doğa durumundaki özgürlüğe daha yakın bir yaşam biçimi sürmeye teşvik edeceğini öne sürer. Bu şekilde, insanlar eşitlik ve özgürlük konusunda daha net bir farkındalığa sahip olabilirler (Şavluk, 2018: 142). Rousseau'ya göre doğa durumunda var olan adalet, özgürlük ve eşitlik gibi temel kavramlar, sivil toplumun gelişimiyle birlikte yerini eşitsizlik ve adaletsizliğe bırakır. Bu kavramların ortaya çıkışı, insan bilincinin gelişmesi, hukukun egemen olması ve mülkiyetin doğmasıyla mümkün olmuştur. Ancak Rousseau, bu kavramların doğa durumuna aykırı olduklarını savunur. Bir yandan bu gelişmeler insan aklını daha fazla kullanarak insanı geliştirmiş ve zorluklardan kurtarmış olsa da, diğer yandan kötü sonuçlar doğurmuştur. Çünkü bu gelişmeler bağımlılığı artırmış, insanları birbirine düşürerek kin ve nefret duygularının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Şavluk, 2018: 143).

Sivil toplumun insanları daha karmaşık ve bağımlı bir hale getirmesi, doğa durumundaki eşitsizliğin giderek artmasına yol açmıştır. Bu artan eşitsizlik, insanlar arasında kıskanma, şan, şeref gibi duyguların kabarmasına ve sonuçta adalet, özgürlük ve eşitlik gibi değerlerin kaybolmasına neden olmuştur. Rousseau'nun savunduğu görüş, doğa durumunun insana gerçek özgürlüğü, eşitliği ve adaleti sunduğu, oysa sivil toplumun bu değerleri yok ederek insanları yozlaştırdığıdır (Şavluk, 2018: 143).

Rousseau bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

[...] Fakat medeni yaşamın farklı gruplarında devam eden eğilimlerin ve yaşam şekillerinin akıl almaz yelpazesi, tüm insanların aynı besinleri alıp aynı şekilde hayat sürdüğü, aynı şeyleri yaptığı hayvani ve vahşi yaşamın basitliği ile karşılaştırılırsa, doğa durumunda olan insan farklılığının sosyal yaşamdakine göre ne kadar az olduğu, insanda var olan ilkel tabii eşitsizliğin, medeniyetin yarattığı eşitsizlik tarafından ne kadar çoğaltıldığı hissedilecektir (Rousseau, 2016: 128).

Rousseau'ya göre doğa durumunda kendine yeten insan, toplumun ilerlemesi ve yeni gelişmelerin etkisiyle bu özelliğini kaybeder. İnsanlar, başlangıçta doğal halleriyle birbirlerinden bağımsız ve özgür bir şekilde yaşarken, zamanla toplumsal yapıların, mülkiyetin ve diğer sosyal dinamiklerin etkisiyle bu özgürlüklerini yitirirler. Rousseau, insanın bu dönüşümle birlikte doğa durumundaki ilk haline geri dönmesinin mümkün olmadığını savunur. Bu bozulma süreci, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi temel kavramların kaybolmasına yol açmıştır. Rousseau'nun bu çıkarımını daha iyi anlayabilmek için, onun sivil toplum anlayışına bakmak gerekir. Rousseau, sivil toplumu, insanın doğal özgürlüğünü ve eşitliğini kaybetmesine yol açan bir mekanizma olarak görür. Sivil toplumun, özellikle mülkiyet ve özel çıkarlar etrafında şekillenen yapısının, insanları birbirine bağımlı hale getirdiğini ve bu bağımlılığın, bireysel özgürlükleri sınırladığını savunur. Ayrıca, sivil toplumda insanlar arasında rekabet, hırs ve açgözlülük gibi olguların doğduğunu ve bu durumun doğrudan adaletin, özgürlüğün ve eşitliğin yok olmasına neden olduğunu belirtir. Bu bağlamda, Rousseau, toplumsal gelişimin insan doğasını yozlaştırıcı etkilerine karşı çıkar ve doğa durumuna geri dönüşün imkansız olduğunu vurgular.

3. ROUSSEAU'DA SİVİL TOPLUM VE ÖZGÜRLÜK

3.1.İlk Toplumların Ortaya Çıkışı

Rousseau, doğa durumundaki insanların kendi kendilerine yeten, dışa bağımlı olmadan yaşamlarını sürdüren bireyler olduklarını belirtir. Bu insanlar, temel ihtiyaçlarını doğrudan karşılayabilmekte ve böylece diğer insanlarla yakın ilişkiler kurma zorunluluğu hissetmemektedir. Ancak zamanla, insan ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ve toplumsal etkileşimlerin artmasıyla birlikte, insanlar arasında bir tür bağımlılık ilişkisi gelişmeye başlamıştır. Rousseau'ya göre bu bağımlılık ilişkisi, doğa durumunda mevcut olan özgürlük ve eşitlik ortamının bozulmasına yol açar ve sivil toplumun temellerini atar.

Sivil toplumun ortaya çıkışında temel bir dönüm noktası olarak gördüğü unsur ise "mülkiyet" fikridir. Rousseau, mülkiyet kavramının ortaya çıkışıyla birlikte doğa durumunun sona erdiğini, insanların artık kendi ihtiyaçlarını karşılamaktan öte, başkalarıyla rekabet içerisine girdiğini savunur. Mülkiyetin tanınması, bireyler arasındaki sahiplenme ve koruma güdülerini güçlendirir, eşitsizlik ve bağımlılık duygularını artırır. Bu süreç, doğal durumdaki basit yaşamı karmaşık hale getirerek, toplumun temellerinin atıldığı bir geçiş dönemine işaret eder (Özcan, 2021: 40). Bu nedenle, Rousseau'ya göre sivil toplum, insanların bireysel özgürlüklerini ve eşitliklerini kaybetmeye başladıkları bir yapı olarak görülür. Mülkiyetin toplumsal düzeyde kabul görmesiyle, insanlar arasında hırs, kıskançlık ve sahip olma arzusu ön plana çıkar. Bu özellikler, bireyler arasındaki ilişkileri karmaşılaştırarak, doğa durumundaki "iyi ve saf" yaşam tarzından uzaklaşılmasına neden olur. Bu durum, Rousseau'ya göre toplumsal bozulmayı başlatan en önemli etken olarak kabul edilir (Özcan, 2021: 40). Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip "Bu, bana aittir!" diyebilen, buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun gerçek kurucusu oldu. Bu sınır kazıkları söküp atacak ya da hendeği dolduracak, sonra da hemcinslerine " Bu sahtekâra kulak vermekten sakının! Meyvelerin herkese ait olduğunu, toprağın ise kimsenin olmadığını unutursanız, mahvolursunuz!" diye haykıracak olan kişi, insan türünü nice suçlardan, nice savaşımlardan, nice cinayetlerden, nice korkunç olaylardan esirgemiş olurdu! Fakat öyle görünüyor ki o zaman işler, o güne kadar oldukları gibi sürüp gidemeyecekleri noktaya artık gelmişlerdi. Çünkü ancak birbiri ardından meydana gelebilen daha önceki birçok fikre dayanan bu mülkiyet fikri, insan aklında birden bire teşekkül etmedi. Doğa halinin bu en son sınırına varmadan önce hayli ilerlemeler kaydetmek, birçok hüner ve bilgi elde etmek, bunları bir çağdan ötekine aktarmak, çoğaltmak gerekmişti (Rousseau, 2016: 133).

Doğa durumunun sona ermesi ve sivil toplumun ortaya çıkması, ani bir değişim değil, uzun bir sürece yayılan aşamalı bir dönüşümdür. Rousseau, insanların doğa durumundan sivil toplum durumuna geçişinin bir dizi aşamadan oluştuğunu ve bu geçişin dört ana aşamada gerçekleştiğini belirtir (Ağaoğulları, 2010: 50). Bu aşamaların ilki, bireylerin doğadaki yalıtılmış, bağımsız yaşamlarından uzaklaşarak diğer insanlarla etkileşim kurmaya başlaması, yani "yalnızlıktan kopuş"tur. Bu ilk aşama, bireylerin birbirlerine duyduğu ihtiyaçların farkına varmasıyla toplumsal bağların ilk temellerinin atılmasına yol açar. Yalnızlıktan kopuşun ardından, toplumun oluşumuna katkıda bulunan diğer aşamaları ele alarak, insanın doğal halinden nasıl uzaklaştığını ve sivil toplum yapısının nasıl şekillendiğini daha ayrıntılı ifade edilebilir. Bu aşamalar, insanın kendine yeterlilikten uzaklaşarak sosyal bir varlık haline gelmesi sürecinin temel dinamiklerini oluşturur ve sivil toplumun doğasındaki eşitsizlik, adalet ve özgürlük sorunlarının köklerini anlamamıza da ışık tutar.

3.1.1. Yalnızlıktan Kopuş

Rousseau'nun doğa durumu tasarımı, insanın sivil toplumdan ve onun getirdiği yapay ihtiyaçlardan bağımsız olarak, temel güdüleriyle sade ve kendine yeten bir yaşam sürdüğü vurgulanmaktadır. Daha önce ayrıntılı olarak incelendiği üzere, doğa durumundaki insan mutlu, adaletli, özgür ve eşitsizlikten uzak bir yaşamın öznesidir. Bu durumda insan, yalnızdır ve yalnızca temel gereksinimleri ile sınırlı arzulara sahiptir. Toplumsal yapının henüz oluşmadığı bu safhada, insanlar doğal eşitsizlikler dışında başka bir otoritenin tahakkümü altında yaşamazlar ve yalnızca kendilerine bağlıdırlar (Gök, 2018: 48).

Rousseau, doğa durumunda yaşayan insanın doğuştan sahip olduğu "acıma" ve "kendini koruma" duygularının, onun fiziksel gelişimi ve yaşamını sürdürmesine yardımcı olduğunu belirtir. Bu duygular, insanın doğal nitelikleri gereği diğer varlıklara zarar vermeksizin yaşamını sürdürebilmesine olanak tanır. Aynı zamanda, bu temel içgüdüler insanın yalnızca kendine yeterli bir biçimde yaşamasına imkân verir; bu sayede insan, sivil toplumun ve başkalarına duyulan gereksinimin olmadığı bu saf durumda, kendi başına var olabilmektedir (Rousseau, 2011: 61). Bu çerçevede, Rousseau'nun düşüncesine göre doğa durumunda insanın başka birine ihtiyaç duymaması, onu sivil toplumun getirdiği bağımlılıklardan ve eşitsizlikten koruyan bir özelliktir. Bu bağımsızlık durumu, doğa durumundaki insanın sosyal ilişkilerin getirdiği çatışmalardan uzak kalmasını ve doğanın sunduğu adil, özgür bir ortamda var olmasını sağlamaktadır. Ancak zamanla, insanların fiziksel ve zihinsel olarak gelişmesi, çeşitli

yeni ihtiyaçların ortaya çıkmasına neden olmuş ve böylece sivil topluma geçişin temelleri atılmıştır (Rousseau, 2011: 61).

Rousseau'ya göre, doğa durumunun sona ermesi ve sivil topluma geçiş, insanın temel yapısındaki dönüşümle ve birbirini takip eden dört evreyle gerçekleşmiştir. Doğa durumunun ilk safhasında, insanlar kendilerine yeten, içgüdüleri ile hareket eden ve dış yardıma ihtiyaç duymadan varlıklarını sürdüren bağımsız bireylerdir. Rousseau, bu durumu şöyle ifade eder: “Toprağın ürünleri yabanıl insana tüm zorunlu yardımı sağladı, içgüdü onu onları kullanmaya götürdü ve yüreğin duygusundan yoksun olan bu kör eğilim salt hayvansal bir edimden başkasını üretmedi” (Rousseau, 2016: 61). Bu ifadede, doğa durumundaki insanın ilkel ihtiyaçlarını doğrudan doğadan karşıladığı, doğanın sunduklarıyla hayatta kaldığı ve karmaşık sosyal duygulardan uzak, basit bir yaşam sürdüğü vurgulanmaktadır. Bu başlangıç noktasında, insan, hayatta kalmak için diğerlerine bağımlı değildir; hayatta kalma ve ihtiyaçlarını karşılama konusunda tamamen kendi becerileriyle yetinir. Rousseau'nun belirttiği üzere, doğa durumundaki insanın bu öz-yeterlik durumu, aynı zamanda onun özgürlüğünün temelini oluşturur. Ancak zamanla insanın zihinsel ve fiziksel yetilerinin gelişmesiyle, doğa durumunun bu sade yapısında değişiklikler meydana gelir ve sosyal bağlar kurulmaya başlar (Rousseau, 2016: 64). Böylece, doğa durumundan sivil toplumun gelişimine giden evrimsel sürecin temelleri atılır. Rousseau doğa durumunda yaşamını devam ettiren insanı şu şekilde tasvir etmiştir:

İlkin arı duygulara sınırlı olan ve doğanın ona sunmuş olduğu yetilerden güçlkle yarar sağlayan, doğadan herhangi bir şey koparmayı düşlemekten uzak olan bir hayvanın yaşamı böyleydi. Ama çok geçmeden yenmeyi öğrenmesi gereken güçlükler kendilerini gösterdi: Ağaçların onu meyvelerine ulaşmaktan alıkoyan yükseklikleri, bu meyveleri yemeye çalışan hayvanlarla yarışma, canını almak isteyenlerin yırtıcılığı, tümü de onu kendini bedensel uygulamalara vermek zorunda bıraktı. Kendini çevik, koşuda hızlı ve kavgada güçlü yapması gerekti. Ağaç dalları ve taşlar olan doğal silahlar çok geçmeden elinin altında bulunur oldular (Rousseau, 2016: 64).

Rousseau'ya göre, doğa durumunda yaşayan insanlar karşılaştıkları fiziksel güçlükleri, fiziksel yeteneklerini geliştirerek çözmüşlerdir. Doğa durumunda nüfus artışı, insanların yeni zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Rousseau, insanların yaşam koşullarının mineral kaynakları, toprak özellikleri, mevsimsel değişiklikler gibi çevresel faktörlerden etkilendiğini savunur (Rousseau, 2016: 64). Bu nedenle, doğa durumundaki insanların yaşam biçimleri, buldukları coğrafi bölgeye göre değişiklik gösterir. Örneğin, nehir yataklarında yaşayan insanlar balık avlayarak, olta ve çengel gibi araçları geliştirmişlerdir. Ormanlık alanlarda yaşayanlar ise ok, mızrak veya yay gibi avlanma araçlarını icat etmişlerdir. Daha soğuk iklimlerde yaşayan insanlar

avladıkları hayvanların derisini giysi olarak kullanmayı öğrenmişlerdir. Doğal afetler, örneğin yıldırım veya volkanik faaliyetler sonucunda tesadüfen ateşle tanışarak, ateşi yiyeceklerini pişirmek için kullanmayı keşfetmişlerdir. Kısacası, Rousseau'ya göre doğa durumunda yaşayan insanlar, karşılaştıkları her yeni sorunla birlikte bilgi ve becerilerini geliştirmişlerdir (Rousseau, 2016: 64).

Rousseau'ya göre, doğa durumunda yaşamını sürdüren insanın başlangıçtaki duyguları sınırlıdır; bu insanlar, doğanın onlara sunduğu nimetlerden faydalanan, fakat henüz soyut düşünce geliştirememiş varlıklardır (Rousseau, 2020a: 62). Ancak, yaşamlarını sürdürürken karşılaştıkları zorluklarla baş etmeyi öğrenmeleri, düşünsel bir gelişimi başlatır. Bu süreçte, doğa durumundaki insan, olaylar arasında bağlantılar kurmaya başlamış ve böylece ilkel bir düşünce biçimi ortaya çıkmıştır (Rousseau, 2016: 64). Bu erken düşünme biçimi, doğal bir bağlamda, doğaya yakın bir süreç olarak gelişmiştir. Rousseau, bu yöntemin zamanla unutulup yeniden keşfedildiğini, insanların düşünme ve bilgi sürecinde doğa durumundaki bilgileri yeniden öğrenmek zorunda kaldıklarını belirtir (Gök, 2018: 50). Rousseau'ya göre, insanın gelişimi, ihtiyaçlarının artmasıyla kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu süreçte insan, bilgi ve yetiler kazandıkça kendi üstünlüğünün farkına varmış ve diğer canlılara karşı hâkimiyetini artırmıştır (Rousseau, 2016: 65). Doğa durumundaki insan, deneyim kazanarak ve sevginin bir içgüdü olduğunu anlamaya başlayarak diğer insanlarla etkileşime geçmiş, böylece ilk topluluklar veya birleşmeler ortaya çıkmıştır. Rousseau, bu birleşmelerin, doğa durumunda yaşayan insanların kendi yararlarına kurduğu özgür birlikler olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Bu birlikler, somut ve geçici yararlar doğrultusunda kurulmuştur; doğa durumundaki insan yalnızca mevcut günü yaşar, geleceğe dair plan yapmaz. Rousseau'ya göre, doğa durumundaki bu insanlar dil gereksinimi duymamaktadır, çünkü çıkardıkları sesler ve bedensel hareketler anlaşılabilir bir takım sesler ve hareketlerden ibarettir. Bu iletişim biçimi, hayvanların seslerine benzer nitelikte olup anlaşılır bir dile dönüşmemiştir. Ancak zamanla, bu iletişim biçimi evrimleşerek insanlar arasında daha evrensel ve anlaşılır bir dile dönüşmüştür (Rousseau, 2016: 65). Rousseau bu süreci şu şekilde tavsir etmektedir:

Bütün toplumların en eskisi ve tek doğal olanı aile topluluğudur. Burada çocuklar bakılmak, korunmak gereksiniminde oldukları sürece babaya bağlı kalırlar. Bu gereksinim ortadan kalkınca doğal bağ da çözülür. Babanın sözünden çıkmamak zorunluluğundan kurtulan çocuklar, çocuklara bakma yükünü sırtından atan baba, hep birden bağımsızlığa kavuşurlar. Yine de bir arada kalırlarsa, artık doğanın zoruyla değil, kendi istekleriyle kalıyorlar demektir. Ailenin kendisi de ancak bir sözleşme ile varlığını sürdürür. Bu ortakça özgürlük insan yaradılışının bir sonucudur. İnsanın ilk uyacağı yasa, varlığını korumak; yapacağı ilk şey de, kendine borçlu olduğu özeni göstermektir. İnsan kendini bilecek çağa

gelir gelmez, nefsinin korumaya yarayan araçlara değer biçmede tek söz sahibi olduğu için, sonunda kendi kendisinin efendisi olur (Rousseau, 2021b: 4).

Rousseau'ya göre, doğa durumundaki ilk insanlar arasındaki etkileşim, ebeveyn sevgisinin doğmasına yol açmış ve böylece ilk duygusal ve tinsel gelişmelerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu süreç, aile kavramının ortaya çıkmasına yol açmış ve erkek ile kadınlar arasında iş bölümü yapılmasına neden olmuştur. Kadınlar daha çok ev işleri ve çocuk bakımıyla ilgilenirken, erkekler geçimlerini sağlamak amacıyla dışarıda çalışmak zorunda kalmışlardır (Rousseau, 2016: 67). Aile yapısının kurulması ve insanların birlikte yaşamaya başlaması, aynı zamanda daha fazla teknik gelişme ve boş zaman yaratmıştır. Rousseau'ya göre, bu boş zaman insan soyunun karşılaştığı sorunların kaynağını oluşturmuş ve toplumsal kötülüklerin temellerini atmıştır (Rousseau, 2016: 67). Boş zamanın ortaya çıkışı, insanın gelişen anlığıyla birlikte bir boşluk hissetmesine yol açmış ve bu boşluk, insanları başka bir şey aramaya yöneltmiştir. İşte bu süreç, insanların ilk defa "mülkiyet" kavramını keşfetmelerine ve bunun neticesinde çatışmaların başlamasına neden olmuştur. Rousseau, insanın düşünsel kapasitesinin gelişmesiyle birlikte, bir arada yaşayan insanlar arasında mülkiyet gibi kavramların ortaya çıkacağını ve bunun da toplumsal eşitsizliğin ve kavgaların temelini oluşturacağını savunur. Bu kavram, başlangıçta basit bir ihtiyaçtan doğmuş olsa da, zamanla insanlar arasında güç mücadelelerine yol açarak sosyal düzenin bozulmasına neden olmuştur (Rousseau, 2016: 67). Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Çok geçmeden ilk ağacın altında uyumaya ya da mağaralara çekilmeye son verdi ve ağacı kesmeye, toprağı kazmaya ve dallardan daha sonra kil ve çamurla örtmeye karar verdikleri kulübeleri yapmaya yarayan sert ve keskin taşlardan yapılmış çeşitli türlerde baltalar buldu. Bu bir ilk devrimin çağıydı ki, ailelerin kuruluş ve ayrılaşmasına götürdü ve belki de daha şimdiden birçok çatışmaya ve kavgaya kaynaklık eden bir tür mülkiyet getirdi (Rousseau, 2016: 66).

Rousseau'ya göre doğa durumunun ilk evresinde aile yapısının ortaya çıkması ve bazı teknik buluşların gelişmesi, ilk eşitsizliklerin doğmasına yol açmıştır. Ancak bu evrede, sivil toplumdaki daha derin eşitsizlikler henüz belirginleşmemiştir. Bu dönemde, sivil toplumda eşitsizliğin temellerinin atılmaya başlandığı söylenebilir. Zira bu süreç, insanın evcilleşmesi ve doğadan kopma aşamasını işaret etmektedir. Devamında ise, teknik buluşların gelişimi ve sınırlı tutkuların aşılması, toplumsal yapıyı daha da dönüştürmeye devam edecektir.

3.1.2. Teknik Buluşların Ortaya Çıkışı

Doğa durumunda yaşamlarını sürdüren insanların bir araya gelerek iş bölümü yapmaları, birlikte problemleri çözmelerini sağlamış, bu süreç teknik buluşların ortaya çıkmasına ve zamanla boş vaktin doğmasına yol açmıştır. Rousseau'ya göre, bu boş vakit, yeni teknik buluşların ve insanların sınırlı tutkularının büyümesinin önünü açmıştır. İnsanlar zamanla ilişkilerini güçlendirip bir araya gelmeye başlamış ve Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamaktadır: "Zamanla kulübelerinin önünde ya da bir ağacın etrafında toplanmaya alıştılar; sevginin ve boş zamanın gerçek çocukları olan şarkı ve dans bir araya toplanan boş erkek ve kadınların eğlenceleri ya da daha doğrusu uğraşları oldu" (Rousseau, 2016: 69). Bu eğlenceler ve uğraşlar, insanların başkalarına bakmayı ve kendilerinin de bakılmasını istemeye başlamalarına neden olmuştur. İnsanlar kendi becerilerini geliştirerek, daha iyi şarkı söyleyen veya daha iyi dans eden olmak istemiş ve böylece doğal olmayan eşitsizliklerin, erdemsizliklerin yolu açılmıştır (Rousseau, 2016: 69). Rousseau'ya göre, bu süreç, kendini beğenmişlik, küçümseme, utanma ve haset gibi duyguların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Doğa durumunda fiziksel eşitsizlikler söz konusu iken, güçlü olmayı istemek ile güçlü olmak farklı şeylerdir. Güçlü olmak, doğal eşitsizlik türüne girerken, güçlü olmayı istemek, sivil toplumun getirdiği siyasal eşitsizliğin bir adımı olarak değerlendirilmektedir (Şavluk, 2018: 52). İnsan ilişkilerinin artması ve gelişmesiyle birlikte, insanlar birbirlerine değer vermeye başlamış ve böylece saygı düşüncesi doğmuştur. Saygının gelişmesiyle birlikte, insanlar haklarının savunulmaya başladığını ve saygısızlığın cezasız kalmayacağını anlamışlardır (Rousseau, 2016: 69). Bu değişim, haksızlıkların ve hakaretlerin cezalandırılmaya başlanmasına yol açmıştır. Ancak, Rousseau'ya göre, bu değişim, insanların kendi kendilerine besledikleri özsaygı ile orantılı bir şekilde başkalarını cezalandırmalarına neden olmuş, bu da onları zalim ve kan dökücü bir hale getirmiştir (Rousseau, 2020a: 70).

Rousseau'ya göre, doğa durumunda yaşayan insan, doğal olarak bir acıma duygusuna sahipti. Ancak zamanla, bu doğal yaşam halinden uzaklaşma süreci başlamış ve insanın duygusal yapısında meydana gelen değişimlerle bu kopuş kendini göstermiştir. Rousseau, insanın doğasındaki bu değişimin, doğa durumundan uzaklaşmanın bir göstergesi olduğunu ve zamanla bu kopuşun daha da derinleşeceğini dile getirir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak, birlikte yaşamaya başlayan insanlar arasında çatışmalar artmış, cezalar da giderek daha sert bir hâl almıştır (Rousseau, 2020a: 71). Rousseau bu durumdaki eşitsizliğin kökenini şu şekilde belirtmektedir:

İnsanlar, kaba görünümlü kulübeleriyle yetinmeye devam ettikleri müddetçe hayvanların postlarından yaptıkları elbiselerine dikenler ya da balık kılıçları dikmekle, kendilerini tüylerle ve deniz kabuklarıyla süslemekle ve bedenlerini farklı renklere boyamakla, oklarını ve yaylarını geliştirip güzelleştirmekle ve keskin kenarlı taşlarla balıkçı kayıkları ve hantal ve biçimsiz müzik aletleri yontmakla tatmin oldukları müddetçe; kısacası yerine getirilmesi için tek bir kişinin kâfi geleceği görevleri üzerlerine alıp kendilerini pek çok elin ortak çalışmasına gereksinim duymayan böylesi sanatlarla sınırladıkları müddetçe kendi tabiatlarının el verdiği ölçüde ve karşılıklı ve bağımsız ilişkilerin verdiği zevklerin tadını çıkarmaya devam ederek özgür, sağlıklı, dürüst ve mutlu yaşamlar sürdürdüler. Fakat bir insanın bir başkasının yardımına gereksinim duymaya başladığı andan itibaren, herhangi bir insanın iki kişiye yetecek kadar erzağa sahip olmasının daha avantajlı görünmeye başladığı andan itibaren eşitlik kayboldu, mülkiyet ortaya çıktı, çalışma zorunlu hale geldi, geniş ormanlar insan teriyle sulanması gereken, köleliğin ve sefaletin filizlenip ekinlerle birlikte büyüyeceğinin çok geçmeden görüleceği gülümseyen tarlalara dönüştüler (Rousseau, 2020a: 71-72).

Bu eşitsizlikler doğrudan eşitsizliğin asıl kaynağı değildir. Bu eşitsizlikler aslında daha büyük bir eşitsizliğin gelişmesine yol açan bir süreçtir. Rousseau'ya göre, insanlar yalnızca kendi emekleriyle elde ettikleriyle yetinseler ve başkalarına bağımlı olmaksızın yaşamlarını sürdürebilselerdi, mülkiyet arayışı gibi eğilimler ortaya çıkmayacak ve birçok eşitsizlik durumu engellenmiş olacaktı (Rousseau, 2020a: 71-72). Burada Rousseau, doğa durumunun aslında daha adil ve eşitlikçi bir yapıya sahip olduğunu savunur, ancak sivil toplumun gelişmesiyle birlikte, mülkiyet edinme ve toplumsal sınıfların ortaya çıkması, eşitsizliğin yayılmasına neden olmuştur. Toprağın mülkiyetinin ortaya çıkışı ve insanların bu toprakları sahiplenme isteği, eşitsizliğin temelini atmıştır. Bu süreç, insanların doğal ilişkilerinde var olan eşitlikçi yapıyı sarsmış ve daha karmaşık, hiyerarşik bir yapıya doğru evrilmelerine neden olmuştur. Mülkiyetin ortaya çıkması, bir yandan insanların ihtiyaçlarını karşılamalarına olanak tanırken, diğer yandan, bu mülkiyetin kimde olduğunu belirlemek için güç ilişkilerinin şekillenmesine ve toplumda kalıcı eşitsizliklerin doğmasına yol açmıştır.

3.1.3. Tarımın Doğuşu

Rousseau'ya göre doğa durumundan kopuşun temel nedenleri, metalurji ve tarımın doğuşu ile ilişkilidir. Bu iki alan, insanlık tarihindeki büyük devrimi tetiklemiş ve dolayısıyla medeniyetin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Rousseau, bu dönüşümü şu şekilde ifade eder: "Şairler bize insanı medenileştiren ve insanlığı mahvedenlerin altın ve gümüş olduğunu söylerler, fakat filozoflar bunları yapanların demir ile buğday olduğu görüşündedir" (Rousseau, 2020a: 72).

Rousseau, metalurji ve tarımın doğuşunun, özellikle Avrupalı toplumlar için büyük bir dönüm noktası olduğunu savunur. Bu gelişmeler, Avrupalıların topraklarını daha verimli kullanmalarına ve daha güçlü medeniyetler kurmalarına olanak sağlamıştır. Buna karşın, Amerikalı vahşiler bu gelişmeleri bilmedikleri için doğa durumunu

koruyarak vahşi yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Rousseau, Avrupalı toplumların demir ve buğdayın etkisiyle sürekli bir medeniyet gelişimi yaşadıklarını belirtir ve bu süreçte eşitsizliklerin temellerinin atıldığını ileri sürer (Rousseau, 2020a: 72).

Rousseau, insanların demiri ilk defa nasıl kullandıklarını anlamının güç olduğunu vurgular. Ona göre, insanlar bu madenleri çıkarmaya ve eritmeye yönelik hazırlıkları, karşılıklarına çıkacak sonucun ne olacağını bilmeden yapamazlardı. Ayrıca, bu maden keşfinin tamamen rastlantısal bir şekilde, örneğin bir yangın sonucu ortaya çıkmış olma olasılığını da reddeder. Çünkü Rousseau'ya göre, madenler genellikle ağaçlar ve bitkilerden yoksun, çorak arazilerde oluşur. Bu nedenle, Rousseau'ya göre geriye sadece bir olasılık kalır: "Yanardağın zaten erimiş bulunan maden cevherlerini püskürtmek suretiyle seyircilerine bu tabii işlemi taklit etme fikrini vermiş olması gibi olanüstü bir tesadüf" (Rousseau, 2020a: 73). Bu görüşle Rousseau, demirin ve diğer metallerin keşfinin, insanlık için bir devrim yaratan "doğa dışı" bir olay olduğu düşüncesini savunur. Yani, bu tür keşiflerin, doğanın sunduğu bir tesadüf ya da belirli bir süreç değil, bazen doğa olaylarının insan düşüncesine ilham vermesi sonucu ortaya çıktığına işaret eder.

Rousseau'ya göre tarım, doğa durumunda yaşayan insanların doğal bir bilgiye sahip olduğu bir alandır, ancak bu bilgiyi sistemli bir şekilde uygulamaya koymadan önce insanların yaşam tarzı bu tür üretim biçimlerinden farklıydı. Rousseau, tarımın ilk başta bilindiğini ancak henüz yaygınlaşmadığını savunur. İnsanlar, doğa durumunda, daha çok avcılık ve toplayıcılıkla geçinirken, tarım gibi daha yerleşik ve üretken bir yaşama geçiş yapmadan önce doğanın sunduğu imkanlardan faydalanmışlardır. Ancak tarımın uygulanması ve bu üretim biçiminin yayılması, insanları daha büyük ve daha karmaşık topluluklar kurmaya yöneltmiş, aynı zamanda mülkiyet ve eşitsizliğin ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

Tarıma gelince, tarımın prensipleri uygulamaya dökülmeden önce çok uzun bir zamandan beri zaten bilinmekteydi ve günlük gereksinimlerini çıkarmakta sürekli olarak ağaçları ve bitkileri kullanan insanların tabiat tarafından bitkilerin üremesi için kullandığı yollar hakkında kısa süre içinde bir fikir sahibi olamayacağını tasavvur etmek gerçekten de imkânsızdır fakat yine de ister avcılık ve balıkçılıkla birlikte yiyeceklerini temin etmekte olan ağaçların onların bakımına gereksinim duymamaları yüzünden olsun, gerek buğdayı işlemek için gerekli bilgiden veya bu iş için kullanılacak araçlardan yoksun oldukları için olsun, gerek gelecekteki gereksinimlerini önceden görebilmek için gerekli ileri görüşlülük kendilerinde bulunmadığı için olsun ve nihayet gerekse de kendi emeklerinin semeresini başkalarının kapıp götürmesini engelleyecek vasitalardan mahrum oldukları için olsun onlar maharetlerini ve çalışmalarını bu yöne çevirmeyi akıl edene kadar aradan hayli uzun bir zamanın geçmiş olması çok kuvvetli bir olasılık teşkil etmektedir (Rousseau, 2020a: 73-74).

Rousseau'ya göre, insanların tarımla uğraşmaya başlaması, bitkileri yetiştirme düşüncesinin gelişmesine yol açmıştır. Tarım, birçok sanatın gelişimine de öncülük etmiştir. Bu sayede doğa durumunda yaşayan insanlar toprağı işlemeyi öğrenmişlerdir (Rousseau, 2020a: 74-75). Rousseau'ya göre, doğa durumunda yaşamını sürdüren insanların bireysel yetenekleri eşit olsaydı ve demirin kullanımı ile yiyecek maddelerinin tüketimi arasında bir denge sağlansaydı, bu eşitlik hali korunabilirdi (Rousseau, 2020a: 75). Ancak bu dengeyi sürdürebilme imkânı bulunamadığından, denge bozulmuş ve en güçlü bireyler en fazla emeğı sarf etmiş, en yetenekli ustalar ise daha yüksek kazançlar elde etmiştir. Ayrıca, aklını en iyi şekilde kullanan bireyler, iş yüklerini azaltmak için yeni icatlar geliştirmiştir. Bu süreçlerin sonunda, insanlar arasında eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Rousseau bu durumdaki eşitsizliğin kökenini şu şekilde belirtmektedir:

Çiftçiler daha fazla demir ya da demirciler daha fazla buğday istediler ve herkes eşit oranda çalışırken biri çalışmasının sonucunda daha fazla kazandı diğerleri ise ancak yaşamlarını sürdürebilmelerine yetecek kadar kazandılar. Dolayısıyla da tabii eşitsizlik değış tokuş düzeninden doğan eşitsizlik ile fark edilmeksizin katlandı, insanlar arasında koşulların farklı olmasının getirdiğı farklılıklar daha fazla hissedilir ve etkileri açısından da sürekli dir, böylelikle insanların kaderleri üzerinde de aynı oranda etkili olmaya başlar (Rousseau, 2020a: 76).

Rousseau, bu aşamada, zihinsel canlandırmanın daha kolay hale geldiğini savunmaktadır. Sonrasında ise ardı ardına sanatların keşfi, dillerin gelişimi, yeteneklerin sınanması ve kullanılması, servetlerin eşitsizliğı, servetlerin kullanımı ve suiistimali ile yeni toplumsal düzenin şekillendiğini ifade etmektedir (Rousseau, 2020a: 76). Bu gelişmeler neticesinde Rousseau, sivil toplumdaki eşitsizliklerin kaynağı olan mülkiyetin etkilerini ele alır ve insanların sivil toplumdaki eşitsizliklere, bağımlılıklara ve efendilere nasıl boyun eğdiğini açıklar.

3.1.4. Mülkiyet Kavramının Ortaya Çıkışı

Doğa durumunda yaşayan insanlar toplu halde yaşamaya başladıktan sonra, tarım ve demircilik gibi yeni uğraşların gelişmesiyle birlikte, bu süreç doğa durumundan kopuş hızlanmıştır. İnsanların yaşamlarındaki bu değışiklikler, yalnızca doğal eşitsizlikleri değıl, aynı zamanda yeni eşitsizlikleri de doğurmuştur (Rousseau, 2020a: 75-76). Daha önceden belirtmiş olduğumuz üzere, doğa durumundan kopuşun ilk üç evresinde eşitsizlik henüz belirginleşmemiştir. Ancak, sivil toplumdaki eşitsizliklerin ortaya çıkması ve bu eşitsizliklerin insan yaşamını etkilemesi, söz konusu üç evrenin de dolaylı etkileriyle şekillenmiştir. Rousseau'ya göre, siyasi eşitsizliğin kökeni, demirin işlenmesi, tarımın keşfi, teknik buluşların gelişmesi ve bu değışimlerin insan

yaşamındaki etkileriyle mülkiyet kavramının ortaya çıkmasında belirginleşmiştir. Bu süreç, şu şekilde açıklanabilir: Doğa durumunda yaşayan insanların bir arada yaşamaya başlaması, boş zamanın ortaya çıkmasına neden olmuş; bu boş zaman, insanların teknik buluşlar yapabilmesine olanak sağlamıştır. Yapılan teknik buluşlar, toprağın işlenmesini kolaylaştırmış ve bu durum, insanların toprağı sahiplenmelerine yol açmıştır. Toprak sahiplenimi, yerleşik hayata geçişi ve nihayetinde mülkiyetin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Rousseau'ya göre mülkiyet:

Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip kendi kendisine, "Bu bana aittir," diyebilen ve buna inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk kişi medeni toplumun gerçek kurucusu olmuştur. Bu kazıkları söküp atacak veya hendeğı dolduracak ve arkadaşlarına "bu sahtekâra kulak vermekten sakının, bu toprağın meyvelerinin hepimize ait olduğunu, toprağın ise hiç kimseye ait olmadığını bir kez unutacak olursanız mahvolursunuz!" diye haykıracak olan kişi, insanlığı kim bilir ne kadar çok suçtan, ne kadar çok savaştan ve cinayetten, ne kadar çok korku ve dehşetten, talihsizlikten kurtarmış olurdu (Rousseau, 2020a: 76).

Rousseau doğa durumunda yaşayan insanın bütün yetkilerinin geliştiğini, öz saygının çıkar peşinde olduğunu ve zekanın en yetkin haline ulaşmış olduğunu savunmaktadır (Rousseau, 2020a: 76). Bu aşamada insanlar toplum içerisinde zekasına, güzelliğine, becerisine veya yeteneklerine göre ön plana çıkmaktadır. Çünkü bu aşamadaki insanların saygı uyandırıcı bu nitelikleri taşıyor olması ya da bu yeteneklere sahipmiş gibi görünmesi gerekiyordur (Rousseau, 2020a: 76-77). Rousseau'ya göre bu durumdaki insanların kendi yararları için yapmış oldukları davranış her ne kadar kendi yararlarına gibi gözükse de aslında birçok erdemsizliği doğurmuştur (Rousseau, 2020a: 77). Öte yandan, başlangıçta özgür ve bağımsız olan doğa durumundaki insanlar, artan gereksinimler nedeniyle doğaya ve birbirlerine bağımlı hale gelmiştir. Bu durumdaki her insan, sonunda hem benzerleri hem de doğa üzerinde egemenlik kurabilse de kendisi de bir dereceye kadar köleleşmiştir. Çünkü insanlar gerçekte olmasa bile görünüşte kendilerinin avantajını artırırken onlara da muhtaç hale gelmişlerdir. Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

[...] Dolayısıyla da insanlar şimdi sürekli olarak başkalarının onun kaderine ilgi duymasını sağlamaya çalışması ve bunu yaparken de gerçekte olmasa bile hiç değilse görünüşte kendi avantajlarını arttırırken onlarınkini de temin etmesi gerekmektedir. Ve bu da insanı bazılarına karşı kurnazca ve hilekârlıkla, başka bazı insanlara karşı da buyurgan ve zalim bir biçimde davranmaya itmiştir. Gereksinim duyduğu bütün insanları, onları korkutamadığı veya onlara faydalı olmayı kendi çıkarına uygun bulmadığı zamanlarda suiistimal etmenin bir tür zorunluluğı altına sokmuştur. Tatmin edilemeyen hirsler, kendi nispi servetini arttırma arzusu gerçek gereksinimlerden çok başka insanlara üstün gelme arzusu bütün insanlarda gizli bir kıskançlıkla beraber hayli kötücül bir eğilim olan başkalarına zarar verme eğilimini uyandırmaktadır ve bir de bu eğilimler amacına daha güvenli bir biçimde ulaşabilmek için bir iyilikseverlik maskesi takınacak olurlarsa da çok daha tehlikeli hale gelmektedirler. Kısacası, böylelikle bir yanda rekabet ve çekişmeler diğer yanda ise çatışan çıkarlar ve bunlara eşlik eden ve her ikisinden de başkalarına

zararına olacak şekilde istifade etmeye duyulan gizli arzu. Bütün bu kötülükler mülkiyetin ilk etkileri ve giderek artmakta olan eşitsizliğin ayrılmaz eşlikçileridirler (Rousseau, 2020a: 77-78).

Rousseau'ya göre, bu gelişmeler sonrasında çalışkan olmayan bireylerin mülk sahibi olması olanaksız hale gelmiştir; mülk edinmenin ve toprağa sahip olmanın zorlaşmasıyla toplumda yoksulluk artmıştır. Rousseau, yoksullaşan insanların daha iyi bir yaşam sürdürebilmek amacıyla hırsızlığı bir hak olarak görme eğilimlerinin nedenini şöyle açıklamaktadır:

Böylelikle en güçlü de en yoksul da güçlerini veya sefaletlerini başkalarının malları üzerinde iddia edebilecekleri ve kendi fikirlerine göre mülkiyet hakkına eşdeğer olan bir tür hak olarak görmeye başlayınca eşitlik ortadan kalkmasına en korkunç kargaşalar da eşlik etti. Zenginlerin haksız iktisapları, yoksulların hırsızlığı ve her iki tarafın dizginlenemeyen tutkuları tabii merhametin çığlıklarını ve adaletin henüz güçlükle duyulabilen sesini bastırdı ve insanları açgözlülük, hirs ve kötülükle doldurdu. En güçlünün hakkı ile ilk el koyanın hakkı arasında ki sürekli olarak ancak kavga ve kan dökülmesi ile sona eren çatışmalar yaşanıyordu. Yeni yeni doğmakta olan toplum böylelikle korkunç bir savaş hali içine girmiş oluyordu. Böylelikle de yozlaşmış ve yorgun olan insanlar artık geriye dönmeleri, edinmiş oldukları ölümcül kazanımlardan vazgeçememeleri ve onları onurlandırmış olan yetenekleri suiistimal edecek şekilde ancak utanç pahasına çalışabilmeleri yüzünden kendilerini korkunç bir yıkımın eşiğine getirmiş oldular (Rousseau, 2020a: 79).

Bu gelişmeler sonucunda yoksulluk; egemenlik ve kölelik, şiddet ve yağmayı beraberinde getirmiştir. Rousseau'ya göre, tüm bu süreçte zenginler iktidar arayışına girmiş ve ezilenleri köleleştirmeye çalışmışlardır (Rousseau, 2020a: 79). Böylece doğa durumundaki eşitsizlikler, sivil toplumdaki eşitsizlikleri besleyerek daha da derinleşmiş, sonunda korkunç bir toplumsal düzen ortaya çıkmıştır. Bu durumda insan, şiddet, yağma, yoksulluk ve tutkulara teslim olarak açgözlü ve kötü bir hale bürünmüştür. Rousseau'ya göre, güçlü olanla hak iddia eden arasında süregelen çatışmalar, ancak ölümle sona ermektedir (Rousseau, 2020a: 79). Yozlaşmış ve yıpranmış bu yeni toplum, edindiği ölümcül alışkanlıklarla kendisini kaçınılmaz bir yıkıma sürüklemiştir.

Rousseau'ya göre Hobbes, doğa durumunu aslında ilk toplumun özellikleriyle karıştırmış olmalıdır. Hobbes'un, doğa durumunda sürekli bir savaş hali olduğunu öne sürmesine karşılık Rousseau, savaş durumunun ancak dördüncü evrede ortaya çıktığını savunur ve bu yanlışlığı Hobbes'un politik felsefesinin temel hatası olarak görür. Rousseau, ilk toplumdaki insanın bu yozlaşmasını daha detaylı olarak açıklar (Gök, 2018: 57). Rousseau'ya göre, savaş halinin ortaya çıkmasıyla insanlar kısa sürede bu durumdan yalnızca zarar göreceklarini fark etmiştir. Çünkü yaptıkları gasplar, hilekârlıklarını gizlese de zenginliklerini aynı yolla kaybetme riskini taşır:

Üstelik yapmış oldukları gaspları her ne kadar çok bü yük bir sahtelikle gizlemeyi başarmış olsalar da o zenginliklerin tehlikeli, haksız ve kanunsuz temeller üzerine inşa edildiğini öyle ki şayet kendilerinin de güç kullanarak elde etmiş oldukları bu kazançları bir başkası yine güç kullanarak ellerinden alacak olursa şikâyet etmeye hiçbir haklarının bulunmayacağını bilmekteydiler. Zenginliklerini sadece kendi çalışmaları ile elde etmiş olanlar dahi mülkiyetlerini daha iyi temellere dayandırabilmekten acizdiler. "Bu duvarı ben inşa ettim; bu toprakları ben kendim çalışarak kazandım," cümlelerini boş yere tekrarlayabilirlerdi. Fakat o zaman da karşılık olarak, "Peki bu istikameti size kim verdi? Bizim sizden yapmanızı hiçbir zaman istememiş olduğumuz bir şeyi yapmanız karşılığında bizden para talep etmeye ne hakkınız var? Sizin fazlasıyla sahip olduğunuz şeylerin eksikliği yüzünden aklıktan ölmekte olan kaç tane hemcinsiniz olduğunuzu biliyor musunuz? Müşterek geçim araçlarının kendi geçiminiz için gereksinim duyduğunuzdan fazlasına sahip çıkmadan önce insanlığın açıkça ve oybirliği ile verilmiş onayını almanız gerekiyor muydu," soruları yöneltilebilirdi. Kendilerini haklı çıkaracak geçerli nedenlerden ve savunabilecek güçten yoksun olan, tek tek bireyleri kolaylıkla alt edebilecek olduğu halde toplu halde saldıran haydut sürüleri tarafından kolaylıkla alt edilebilen, herkese karşı tek başına bulunan ve karşılıklı kıskançlıklar nedeniyle de müşterek bir yağma umuduyla kendilerine karşı birleşmiş olan sayıları hayli kabarık düşmanlarına karşı kendi muadilleriyle birleşmekten de aciz olan zenginler, böylelikle zorunluluğun getirdiği baskı altında sonunda o güne kadar bir insanın üzerinde düşünüp taşınmış olduğu planların en derinini tasarladılar (Rousseau, 2020a: 80).

Rousseau'ya göre, insanlar içinde buldukları bu olumsuz durumu değiştirme gereksinimi duymaya başlamışlardır. Bu bağlamda, saldırgan güçleri kendi çıkarlarına yönlendirebilmek adına meşru gerekçeler yaratmaya çalışmışlardır. Rousseau, bu süreçte bireylerin ortak menfaatlerini koruyabilmek için iş birliği yaparak rasyonel stratejiler geliştirdiğini ifade eder; böylece çıkarlarını güvence altına almak amacıyla güçlerini bir araya getirmişlerdir. Rousseau'ya göre insanlar, içinde buldukları düzensizlik ve güvensizlik durumundan çıkmak için kolayca kabul görecektir nedenler sunarak diğerlerini ikna etmişlerdir. Bu durumu benimsemeleri ise fazla uzun sürmemiştir; çünkü herkes özgürlüğünün güvence altına alınacağı düşüncesiyle bu değişimi kabul etmiştir (Rousseau, 2020a: 81). Bu özgürlük güvencesine duyulan ihtiyaç, ideal bir toplum hayalinin merkezindedir (Berman, 2016: 16). İnsanların bu yeni toplumsal yapıyı hızla benimsemesi, savaş halinden kurtulma arzularının yanı sıra siyasi bir otoriteye duydukları ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Ancak Rousseau, bu sorunların insan doğasından kaynaklandığı tezini reddeder (Gök, 2018: 58). Hobbes ve Locke'un aksine Rousseau, doğa durumunda savaşın var olmadığını savunur. Sivil toplumun kuruluşunda görülen aldatmacaları bu çerçevede açıklayan Rousseau, yeni toplum yapısını şu şekilde tanımlar:

Son derece barbar ve aldatılmaları da son derece kolay olan, üstelik kendi aralarında çözümlenmesi gereken çok fazla anlaşmazlık bulunduğu için hakemler olmaksızın, fazlasıyla hırslı ve açgözlü oldukları için de efendileri olmaksızın yapamayacak insanlara bu amacı kabul ettirmek için bu sözlerden çok daha azı bile kâfi gelirdi aslında. Hepsisi de özgürlüklerini garanti altına almış oldukları umuduyla paldır küldür zincirlerine doğru koştu. Zira politik kurumların avantajlarını kavrayabilecek kadar akıllı fakat bu kurumların tehlikelerini öngöremeyecek kadar da tecrübesizdiler. Bir durumun tehlikelerini öngörebilme konusunda en büyük yeteneğe sahip olanlar bu tehlikeleri kendi çıkarları

uğruna kullanmayı umanlardır ancak ve en basiretli olanları bile geri kalanını garanti altına almak uğruna özgürlüklerinin bir bölümünü feda etmelerinin hiç de akılsızca bir davranış olmayacağını görebildiler; tıpkı bedeninin geri kalanını kurtarmak uğruna kolunu kestiren yaralı bir adam gibi (Rousseau, 2020a: 81-82).

Rousseau'ya göre, doğa durumunda sahip olunan özgürlük geri dönülmez biçimde yok edilmiştir. Bu durum mülkiyetin ve eşitsizlik yasasının değiştirilemez bir hakka dönüşmesine yol açmıştır. Sivil toplumun oluşumu, doğa durumunda var olan "acıma" duygusunu zayıflatmış, insanı saldırgan ve kavgacı hale getirerek acımasızlaştırmıştır (Rousseau, 2020a: 83). Bu gelişmelerle birlikte yurttaşlık kavramı ortaya çıkmış, ortak bir kural olarak benimsenmiştir; böylece doğa durumundaki yasa giderek nadiren görülen, önemsiz bir olguya dönüşmüştür (Rousseau, 2020a: 84). Doğa durumundan kopuş devam ettikçe, yeni nesiller daha da acımasız hale gelmiş, uluslararası alanda çatışmalar baş göstermiştir. İnsanlar, hemsinlerini öldürmeyi bir erdem olarak görmeye başlamış ve sonunda, bu durumun nedenini sorgulamaksızın kitle kıyımlarına girmişlerdir (Rousseau, 2020a: 83). Rousseau'ya göre sivil toplum bu biçimde ortaya çıkmış, ancak yeni oluşmakta olan bu toplumun sürekli ve düzenli bir yapısı bulunmamaktadır (Rousseau, 2020a: 84). Deneyimden yoksun olan bu toplumda zamanla yönetimin halkın lehine işlemediği anlaşılmış ve yönetim yetkileri, yetkin olduğu düşünülen bir grup insana devredilmek zorunda kalmıştır (Rousseau, 2020a: 85). Rousseau, insanların başlangıçta neden kendilerine efendiler seçtiklerini ve bu durumu neden kabul ettiklerini açıklamaya çalışır. Ona göre, " [...] kendilerini zulme karşı savunmak ve deyim yerindeyse varlıklarını oluşturan yaşam, özgürlük ve mülklerini güvence altına almak dışında ne gibi bir sebeple kendilerini daha üstün birine teslim edebilirlerdi?" (Rousseau, 2020a: 86). Rousseau'ya göre, insanlar özgürlüklerini garanti altına almak amacıyla, kendi haklarını köleleştirilmeleri için değil, güvenliklerini sağlamak için daha üstün bir otoriteye devretmişlerdir (Rousseau, 2020a: 86). İnsanlar, özgürlüklerinin korunması için egemenler seçmişlerdir. Pliny'nin Trajan'a yönelik söylediği, "Eğer bir hükümdarımız varsa, bu, bizi bir efendimizin zulmünden koruması içindir," sözü, Rousseau'nun sivil toplumda köleliğe ve eşitsizliğe rıza gösterilmesinin gerekçesini anlamamıza yardımcı olur. Bu bağlamda Rousseau, insanların sivil toplumda güvenliklerini sağlamak ve özgürlüklerini korumak amacıyla mevcut düzene boyun eğdiklerini ifade etmektedir. Ancak, bu sürecin insan doğasından kaynaklandığını savunan bir görüşü reddeder; çünkü doğa durumunda Rousseau'ya göre savaş hali yoktur. Bu çerçevede, sivil toplumun kuruluşunu bir "hile" olarak görür ve bunun, insanın doğasına yabancılaşmaya başlamasına yol açtığını vurgular.

Pufendorf, özgürlüğün tıpkı bir mülk gibi başkasına devredilebileceğini savunur (Rousseau, 2020a: 90). Bu anlayış, sivil toplumun kurulmasıyla birlikte köleliğin temellerinin atılmasına olanak sağlamıştır. Zamanla, yasa yapıcılar, kölelerin çocuklarının da köle olacağını savunmuşlardır. Bu, özgürlüğün giderek daha fazla suistimal edilmesine yol açmıştır (Rousseau, 2020a: 91). Böylece, sivil toplumda eşitsizlikler kurumsallaşmış ve kalıcı hale gelmiştir. Mülkiyetin gelişmesiyle birlikte fiilen ortaya çıkan eşitsizlikler, sivil toplum yapısında daha derinleşmiş ve daha belirgin hale gelmiştir (Gök, 2018: 61).

Rousseau, mevcut toplum sözleşmesinin, toplumsal eşitsizliği ortadan kaldırmak bir yana, aslında bu eşitsizliği daha da derinleştirdiğini savunmaktadır. Ona göre, gerçek bir toplumsal sözleşme, eşitlik, özgürlük ve adalet gibi temel değerleri gerçekleştirecek şekilde tasarlanmalı ve bu değerleri her düzeyde güvence altına almalıdır. Ancak Rousseau, ilk toplum sözleşmesinin bu ideal ilkelere sahip olmadığını ve bu nedenle toplumda adaletin, özgürlüğün ve eşitliğin sağlanamadığını belirtir (Aydın, 2007: 149). Rousseau, Aristoteles'in insanı doğuştan sosyal bir varlık, yani "zoon politikon" olarak tanımlamasını eleştirir. Aristoteles'e göre insan, toplumsal bir varlık olarak doğar ve bu bağlamda toplumsallaşma süreci kaçınılmazdır. Ancak Rousseau, insanın doğasının başlangıçta basit ve ilkel tutkulara dayandığını ve doğa durumunda toplumsallaşmanın henüz söz konusu olmadığını savunur. Zamanla toplumsallaşma, insanın doğasında bulunan bu basit eğilimlerin bir sonucu, zorunlu bir gelişim olarak ortaya çıkmıştır. Bu görüş, Aristoteles'in insanın doğuştan sosyal bir varlık olduğunu öne süren anlayışına tamamen zıttır (Gök, 2018: 61).

Rousseau, sivil toplumun temelleri ve birey üzerindeki etkilerini ele aldıktan sonra, "nasıl özgür olunur?" sorusuna yanıt aramaya başlar. Ona göre, özgürlük sadece bireyin arzularına ve isteklerine göre hareket etmesiyle değil, aynı zamanda toplumsal sözleşmeye uyum sağlamakla da mümkündür. Rousseau, özgürlüğün, bireyin toplumsal düzenle uyum içinde yaşaması, genel iradeye (volonté générale) uygun hareket etmesiyle gerçekleşeceğini savunur. Yani, özgürlük, bireyin kendi iradesine göre değil, toplumun ortak çıkarları doğrultusunda hareket etmesiyle sağlanır. Birey, genel iradeye katıldığında ve toplumsal sözleşmeye bağlı kaldığında gerçek özgürlüğünü elde eder, çünkü bu durum ona sadece bireysel değil, aynı zamanda kolektif bir aidiyet duygusu da kazandırır. Rousseau'nun özgürlük anlayışı, bireysel çıkarların ötesinde, toplumun ve bireylerin ortak yararını gözetilen bir özgürlük biçimidir. Rousseau sivil toplumun temelleri ve insan üzerindeki etkilerini ele aldıktan sonra "nasıl özgür olunur?" sorusuna cevap aramaktadır. O bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Böylesi bir yapının sulistimal edilmesinin kaçınılmaz bir durum olduğunu tecrübeler ortaya koymadan ya da insanların karakterleri hakkında edinilen bilgiler bunun öngörülmesini mümkün kılmadan önce, o yapının muhafaza edilmesini gözetmek ve denetlemekle görevlendirilmiş kişilerin aynı zamanda o yapıdan en çok çıkarı bulunan kişiler olması gerçekten olduğundan çok daha iyi görünmüş olsa gerektir; zira yüksek görev makamları ve ona bağlı olan haklar, sadece temel kanunlara dayandırılarak yaratılmış oldukları için bu kanunlar ortadan kaldırılır kaldırılmaz söz konusu görevliler de yasallıklarını yitirecekler ve halk da artık onlara itaat borçlu olmayacaktır; bir devletin yapısında da yüksek görevliler değil kanunlar temel niteliği taşıdığı için de herkes kendi tabii özgürlük hakkını yeniden elde edecektir (Rousseau, 2020a: 93).

Rousseau'ya göre, doğa durumunda insanlar arasında eşitlik ve özgürlük esasına dayalı bir düzen mevcuttur ve bu, onun toplum sözleşmesi anlayışına zemin hazırlar. Bu nedenle, Rousseau, sivil toplumda demokrasinin en doğal yönetim biçimi olduğunu savunur. Doğa durumunda, ilk başlarda insanlar arasında herhangi bir hükümet veya otorite olmaksızın, doğal eşitlik ve özgürlüğü esas alan bir düzen vardı. Ancak, insanların doğa durumundan uzaklaşarak toplumla ve mülkiyetle ilgili yeni düzenler kurmaya başlamasıyla birlikte bu doğal denge bozulmuş ve eşitsizlik ortaya çıkmıştır (Gök, 2018: 61). Bu bozulma, insanların doğal halindeki eşitliğini kaybetmelerine ve daha karmaşık yönetim biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Rousseau'nun tezine göre, doğa durumunun sonlanmasının temel nedeni, özel mülkiyetin doğuşudur. Mülkiyetin ortaya çıkışı, insanların birbirine bağımlı hale gelmesine ve bu durumun sivil toplumda daha belirgin eşitsizliklere yol açmasına sebep olmuştur. Rousseau, sivil toplumdaki eşitsizliğin temelinde iki içsel sebep bulunduğunu ifade eder: “Yetkinleşebilirlik” ve “özgür istem.” İnsanları diğer canlılardan ayıran bu iki özellik, mülkiyeti ve buna bağlı olarak bağımlılık ilişkilerini doğurmuştur. Mülkiyet kavramı doğduğunda, doğa durumu sona ermiş ve bu da sivil toplumdaki eşitsizliklere zemin hazırlamıştır (Rousseau, 2020a: 95).

Rousseau, sivil toplumdaki eşitsizliklerin fiilen görünür hale gelmesinin ardından, yasa ve mülkiyet hakkının tesis edilmesinin ilk aşama olduğunu belirtir. Bu süreçte, ilk evre yüksek görev makamlarının kurulması, ikinci evre ise kanuni gücün keyfi güce dönüşmesiyle tamamlanmaktadır. Bu aşamalar, zenginler ile yoksulların, güçlü ile zayıfların durumlarını meşrulaştırmış ve nihayetinde efendi ile köle arasındaki eşitsizlikleri kanunileştirmiştir (Rousseau, 2020a: 96). Bu ilerleyiş, politik ayrımların artışıyla birlikte zorunlu olarak yurttaşlık ayrımlarını doğurmaktadır. Rousseau, bu durumu şu şekilde ifade etmektedir: “Halk ile şefleri arasında giderek artan eşitsizlik, çok geçmeden bireyler tarafından da hissedilecek ve tutkular, yetenekler ve koşullar doğrultusunda binlerce farklı şekil alacaktır” (Rousseau, 2020a: 97). Yüksek görevliler, ellerindeki meşru gücü koruyabilmek ve sürekliliğini sağlayabilmek adına, güçlerinin

bir kısmını verdikleri izleyiciler yaratmışlardır. Ayrıca, vatandaşlar onlara verilenle yetinerek, “kör bir tutkuyla” sürüklenip kendilerini yukarıdaki yöneticilerle değil, aşağıdaki halkla ilgilenmeye itmişlerdir. Rousseau’ya göre, sürekli olarak aşağıya bakmaları nedeniyle bu durumdan şikayetçi olmamışlar ve yöneticilerine boyun eğmişlerdir (Rousseau, 2020a: 97).

Rousseau, sivil toplumdaki yöneticiler tarafından oluşturulan “adil” ve “mutlu” yaşam algısını ironik bir şekilde eleştirerek, bu toplumun yüzeydeki mutluluğunun ve adaletin, alttaki eşitsizlikleri ve sömürüyü gizlemek için kullanılan bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Bu “adil” düzenin, aslında güç sahiplerinin kendi çıkarlarını korumak için yarattıkları bir illüzyon olduğunu ifade eder.

Rousseau’ya göre böyle bir yönetimin hüküm sürdüğü toplumda yaşayan bireyler, eşitsizliğin son evresine ulaşmışlardır. Bu evrede, insanlar artık yalnızca efendilerinin iradesine tabi hale gelmiş ve kendi özgür iradeleri büyük ölçüde yok olmuştur. Bu durumda, yasaların gerçek bir hükmü kalmamış ve toplumsal düzen, yalnızca güçlü olanların çıkarlarına hizmet etmektedir. Rousseau, eşitsizliklerin kökeninde mülkiyetin ve sivil toplumun varlığını görür. Mülkiyetin ortaya çıkışı, doğrudan eşitsizliklerin temellerini atmış ve sivil toplumun yapısı, bireyleri başkalaştırarak bu eşitsizliklerin derinleşmesine yol açmıştır. Yani, sivil toplumun ilerlemesiyle birlikte insanlar, ilk başta sahip oldukları özgürlüklerini kaybetmiş ve onların eşitsizlikleri daha da pekiştirmiştir.

3.1.5. Sivil Toplumun Oluşumu

Rousseau, insanın doğa durumundan sivil topluma geçiş sürecini anlamlandırmaya çalışırken, özellikle adalet, özgürlük ve eşitlik gibi temel kavramlar üzerinden derinlemesine bir sorgulama yapmıştır (Şavluk, 2018: 149). Sivil toplum eleştirisini "Bilimler ve Sanatlar Üstüne Söylev" adlı eserinde, "Bilimlerin ve Sanatların Gelişimi" üzerinden açıklamaya çalışır (Rousseau, 2021a: 5). Rousseau’ya göre, bilimlerin ve sanatların gelişimi kaçınılmazdır; zira bir yandan insan yaşamı için gerekli olabilirler, ancak diğer yandan eşitsizliği de beraberinde getirmişlerdir (Özcan, 2021: 59).

İnsanların arasındaki en iyi ve en kötünün ortaya çıkışını, erdemlerimizi ve ahlak bozukluğunu, bilimlerin gelişimini, yanlışlarımızı... Çok sayıda kötü az sayıda iyi şeyi, bu arzuya borçluyuz. Yani hem erdemler hem ahlaksızlıklar, bizi hayvanlardan ayıran, mükemmelleşme yeteneğinden doğmaktadır. Bu yeteneğin “iyi kullanımı”, kişinin sürekli kendini geliştirmek istemesi, daha iyiyi ve güzeli aramasıdır. Oysa toplumda yaygın olan ‘kötü kullanımı’, kişinin başkalarına hükmederek ya da onlardan üstün olduğunu göstererek kendini tatmin etmesine yol açar. Bunların arasındaki ince çizgiyi anlamak için somut bir

örnek verelim. Kendisiyle yarışan bir müzisyen ile ün peşinde koşan bir müzisyenin farkı nerededir? İlkinin temel amacı sevdiği işi daha iyi yapabilmektir; bunun sonucunda ünlü olup olmaması çok da önemli değildir, çünkü dış ödüller olmadan da kendini motive edebilir. Oysa ikinci müzisyenin temel amacı ün kazanmak olduğundan, yapacağı işi seçerken iç sesini dinleyip hangi alanda daha yetenekli olduğunu keşfetmek yerine, günün modasından etkilenir ve hangi alanlarda daha kolay ünlü olabileceğini düşünür. Örneğin bir çellocu olmak yerine “pop star” yarışmalarına katılır. Rousseau’nun iddiası ilk seçimin hem daha özgür olduğu, hem de kişiyi daha da özgürleştirdiğidir (Silier, 2006: 66).

Rousseau’ya göre, doğa durumundan koparak sivil topluma geçişin en önemli nedeni, insanların açgözlülükleridir. Bu nedenle insanın gelişimi ile yozlaşma kavramları, birlikte ilerlemiştir (Şavluk, 2018: 150). Rousseau bu konuda “L’homme qui médite est un animal déprave” (düşünen insan yozlaşmış bir hayvandır) şeklinde ifade etmiştir (Cassirer, 2023: 67). Doğa durumunda varlığını sürdüren insan, diğer insanlarla bir arada yaşamaya başladığında, zorlukların üstesinden gelmesi kolaylaşmış ve böylece yeteneklerini ve aklını kullanmayı öğrenerek doğaya hâkim olmaya çalışmıştır (Rousseau, 2020a: 63). Rousseau’ya göre, doğa durumundaki insan karnını doyurduğunda, doğa ile barış içindedir ve Bu nedenle hemcinsleriyle dosttur. Ancak bu durum, sivil toplumda çok farklı bir hal alır (Rousseau, 2020a: 110). Rousseau bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Medeni bir insanın, bir yurttaşın durumu ile bir vahşinin hiçbir şekilde taraf tutmaksızın mukayese edin ve sonra da eğer yapabiliyorsanız medeni insanın bütün kötülüklerden, yoksunlukları ve talihsizliklerinden başka bir de acılara ve ölümlere ne kadar çok kapı açtığını araştırın (Rousseau, 2020a: 111).

Rousseau’ya göre, doğa durumundan sivil topluma geçiş süreci, ilk olarak "yalnızlıktan kopuş" ile başlamış, ardından "teknik buluşlar" ile devam etmiştir. Bu teknik buluşlar, "tarımın gelişmesi"ne yol açmış ve mülkiyet kavramının ortaya çıkışı, bu hususlarda bir dönüm noktası olmuştur. İlk kez insan, hayvanlardan üstün olduğunu fark etmiş ve kısa süre sonra kendisini hemcinsleriyle kıyaslamaya başlamıştır. Bu kıyaslama, bir anlamda yıkımın başlangıcını oluşturmuştur (Şavluk, 2018: 150). Rousseau’ya göre, insanın doğa durumundaki özgürlüğünü kaybedip yozlaşmasına yol açan üç temel etken vardır: psikolojik bağımlılık, iktisadi eşitsizlikler ve meşru olmayan devletler (Şavluk, 2018: 150).

Rousseau, doğa durumunda varlığını sürdüren insanın sivil topluma geçişinin mülkiyet kavramının doğmasıyla mümkün olduğunu ifade eder (Özcan, 2021: 40). Mülkiyet kavramı, beraberinde gelir dengesizliğini getirmiştir; bu durum, özgürlüğün yok olmasına ve insanların bu eşitsizlikten kurtulmak için kendilerini bir başkasının

boyunduruğu altına girmeye çalışmalarına neden olmuştur (şavluk, 2018: 150). Rousseau, bu sũreci şu şekilde açıklamaktadır:

İnsanlar kırsal kulũbelerle yetindikleri sũrece, kendilerini deriden giysilerini dikenlerle ya da kılıklarla dikmeye, kendilerini tũyler ile ve deniz kabukları ile sũslemeye, bedenlerini çeşitli renklere boyamaya, yaylarını ve oklarını eksizleştirip bezemeye, keskin taşlarla balıkçı kanoları ya da kaba saba mũzik aletleri yapmaya sınırladıkları sũrece bir sũzcũkle, kendilerini yalnızca tek bir insanın kendi başına yapabileceği işlere ve birçok elin birlikteliğini gerektirmeyen sanatlara verdikleri sũrece, doğalarının izin verdiği olũde zgũr, sağlıklı, iyi ve mutlu yaşamlar yaşadılar ve aralarında bağımsız ilişkideki tadın hazzını duymayı sũrdũrdũler. Ama bir insanın bir başkasının yardımına gereksindiği andan, yalnız başına bir insanın iki kişilik erzaka iye olmasının yararlı olduğunun ayırım sandığı andan başlayarak eşitlik yitti, mũlkiyet getirildi, emek zorunlu oldu ve engin ormanlar gũlũmseyen tarlalara dũnũřtũrũldũler ki, bunların insanların teri ile sulanması gerekti ve onlarda çok geçmeden ekinlerle birlikte kũleliđin ve sefilliğin de tomurcuklanıp bũyũdũkleri gũrũldũ (Rousseau, 2011: 70-71).

Bu sũrete insanlar, tũkettiklerinden daha fazla ũretmeye başlamış ve iş bũlũmũnũn ortaya çıkması, değişimi beraberinde getirerek ũretimini çeşitlenmesine yol açmıştır. ũretimini çeşitlenmesi, insanların yeni ve yapay gereksinimler duymalarına neden olmuştur. Bu gereksinimleri karşılamak için daha fazla çalışmaya başlamış ve birbirlerine olan bağımlılıkları artmıştır (Özcan, 2021: 44-45). Rousseau, ũretim biçimindeki gelişen eşitlisizliklerin ekonomik bağımlılık yarattığını ve bunun sonucunda psikolojik bağımlılığın gũclendiđini savunur (Silier, 2006: 67). Bu nedenle Rousseau'ya gũre, toplumsal sũzleřme, temelde mũlkiyetin bulunduğu adil olmayan ve hileli bir sũzleřmedir. ũnkũ bu sũzleřme, herkesin zgũrlũđũnũ gũvence altına almak yerine yalnızca ũst sınıfı korumaktadır (Özcan, 2021: 50). Rousseau'ya gũre, bu sũzleřme doğa durumundaki adalet, zgũrlũk ve eşitlik anlayışını ortadan kaldırmıştır. Bu sũzleřme, sivil toplumdaki eşitlisizlikleri kurumsallaştırmış, insanları kũleliđe ve sefalete mahkum etmiştir (Rousseau, 2016: 154). Hileli bir toplum sũzleřmesi ile insanlar, mũlkiyetlerini, yaşama haklarını ve zgũrlũklerini gũvence altına almak adına kũleliđe boyun eğmiştir (Bal, 2007: 97). Rousseau, insanların bu durumda doğa durumundaki eski yaşayış biçimlerine geri dũnmelerinin mũmkũn olmadığını ifade eder (Rousseau, 2020b: 28). İnsanlar toplumsallaşma sũrecinde gelişen bu yeni durumu kabullenmek zorunda kalmışlardır. Rousseau, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

Yurttaşlar ancak kũr bir tutkuyla sũrũklendikleri, kendi ũstlerinde olanlara değil de kendi altlarında olanlara baktıklarında egemenlik, onlar için bağımsızlıktan daha değerli hale geldiği, kendileri de başkalarına zincir vurabilmek için kendi zincirlerini taşımaya razı oldukları olũde baskı altında tutulmayı kabullenirler. Başkalarına emretmek peşinde olmayan insana boyun eğdirmek çok zordur; en doğru ve becerikli politika insanı bile zgũr olmaktan başka bir şey istemeyen insanları kullaştıramayacaktır (Rousseau, 2016: 168).

Rousseau'ya göre bu şekilde her birey için eşitlik sağlanacak ve hiç kimse bu durumu başkalarının zararına kullanarak kendi çıkarına çeviremeyecektir (Rousseau, 2016: 14). Bu bağlamda, bir başkasına zarar vermek kimseye fayda sağlamaz ve toplumsal yarar, bireyler için de faydalı olacaktır. Rousseau'nun toplum sözleşmesi anlayışı bu noktada önemlidir: Her birey, bütün varlığını ve gücünü genel iradeye teslim ederek, parçalanamaz bir bütünün unsuruna dönüşür. Böylece bireysel iradeler, toplumu temsil eden bir bütün içinde birleşir ve her bireyden kolektif bir egemen güç doğar (Rousseau, 2016: 15). Rousseau, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: “[...] sözleşmeyi yapanların kişisel varlığı yerine, toplantıdaki oy sayısı kadar üyesi olan tüzel ve kolektif bir bütün oluşturur. Bu bütün, ortak benliğini, yaşamını ve istemini bu sözleşmeden alır” (Rousseau, 2016: 15). Bu açıklama, Rousseau'nun toplum sözleşmesinin özünü ve bu sözleşme ile bireylerin ortak bir irade oluşturduğunu vurgulamaktadır. Rousseau bu bütünü şu şekilde tanımlar:

Bunun ivedi sonuçlarından biri olarak bu birlik sözleşmesi, sözleşmeyi yapan her bir tarafın tikel variyerine, söz hakkına sahip olan üyelerin tamamından oluşan manevi ve kolektif bir tüzel kişilik üretecektir: Birliği, müşterek benliği, varlığı ve iradesi tam da bu fiilden kaynaklanan bir tüzel kişilik. Diğer bütün kişilerin birleşmesinden meydana gelen bu kamusal varlığa daha önceleri site denirdi; şimdi buna cumhuriyet ya da siyasal gövde adını verebiliriz: Bu, üyeleri tarafından, edilgen ise devlet, etken ise egemen güç, benzerleriyle karşılaştırırken de kuvvet diye anılacaktır. Ortaklara gelince, bir birlik olarak halk, ancak tek tek, egemen yetkenin katılımcısı safatıyla yurttaş, devletin yasasına tabi olan kişiler olarak da uyruk adını alırlar. Ne var ki bu kavramlar sıklıkla birbirine karışır ve birbiri yerine kullanılır; ancak onları netlik içinde kullanmak için birbirinden ayırt edebilmemiz gerekir (Rousseau, 2020b: 30).

Rousseau'nun tanımladığı kavramlar, toplum sözleşmesinin temel ilkeleridir (Ewald, 2010: 168). Bu ilkeler, toplumun ortak çıkarını hedefleyen ve her bireyin rızasıyla oluşturulan “genel irade”yi kapsar. Rousseau'ya göre bireylerin rızasıyla kabul edilen bu irade, toplumun oluşturduğu yasaların temelini atar. Bu yasalar, yurttaşların özgürlüğünü sağlamak amacıyla varlık bulur. Rousseau, toplumsal sözleşme ile kurulan yasaların bireyleri özgürleştireceğini şu şekilde ifade etmiştir: “Dünyaya özgür gelip özgürce ayrılmak, kendim dâhil hiç kimsenin yasaların onurlu köleliği dışında başka bir güce boyun eğmemeyi arzuldum” (Rousseau, 2016: 67). Rousseau, başıboş yaşayan insanların toplumu oluşturmadığını, ancak aynı amaç için mücadele eden insanların toplumu kurduğunu savunur (Şavluk, 2018: 145). Doğa durumundaki özgürlük, başkalarına boyun eğmeyen, bağımsız olan ve rastgele arzuların peşinden koşan bir özgürlükten ibarettir. Ancak Rousseau, bu tür bir özgürlüğü yetersiz ve "negatif" olarak görür (Rousseau, 2016: 142-143). Temel amacı, negatif özgürlüğün yerine, insanın kendi yaşamına hâkim olduğu "pozitif özgürlük" kavramını geliştirmektir (Şavluk,

2018: 157). Pozitif özgürlüğe ulaşmak için, bireylerin kendi toplumuyla özdeşleşmesi gerekmektedir. Bu da, bireylerin kendi oluşturdukları yasalarla yönetilmelerini ve toplumsal yarara hizmet etmeyi amaçlamalarını gerektirir. Böylece, insanlar politik anlamda özgür olabilirler (Şavluk, 2018: 159). Rousseau'nun doğa durumundaki özgürlük anlayışı, negatif ve pozitif özgürlük kavramlarını anlamak için önemli bir temel sunar. Rousseau, bireyin gerçek özgürlüğüne ulaşabilmesi için genel iradeye katılması gerektiğini savunur. Genel irade, bireysel arzuların ötesinde, toplumun ortak iyiliğini ve refahını temsil eder. Bu çerçevede birey, kendisini topluma ait hisseder ve toplumsal sözleşme çerçevesinde oluşturulan yasalara uyduğu sürece özgürleşir. O bu durumu şu şekilde ifade etmiştir: "Her birey, kendini tüm haklarıyla birlikte topluma teslim ettiğinde, artık hiçbir kimse bir başkasının kölesi olmaz; çünkü herkes, genel iradenin bir parçasıdır" (Rousseau, 2021b: 50).

Isaiah Berlin'in negatif ve pozitif özgürlük ayrımı, Rousseau'nun bu fikirlerini daha sistematik bir şekilde ele alır. Berlin, negatif özgürlüğü bireyin başkalarının müdahalesinden kurtulması olarak tanımlar ve bu özgürlüğün sınırlarının bireysel bağımsızlıkla sınırlı olduğunu belirtir. Pozitif özgürlük ise bireyin "kendi efendisi" olması ve yaşamını bilinçli bir şekilde yönlendirmesi olarak ifade edilir. Berlin'e göre pozitif özgürlük bireyin yalnızca kendi çıkarlarını değil, daha geniş bir toplumsal bağlamda ortak iyiliği gözetmesini gerektirir (Berlin, 2019: 210-212).

Rousseau'nun özgürlük anlayışı, bireylerin negatif özgürlüğün ötesine geçerek, toplumsal bağlamda aktif yurttaşlar olmalarını ve ortak irade doğrultusunda hareket etmelerini hedefler. Bu yaklaşım, özgürlüğü bireysel bir hak olmaktan çıkarıp toplumsal bir değer haline getirir. Dolayısıyla, Rousseau'nun pozitif özgürlük anlayışı, bireyin yalnızca bağımsız bir varlık olmasından öte, topluma katkıda bulunan ve toplumsal düzen içinde anlam kazanan bir birey olmasını öne çıkarır.

Rousseau'ya göre egemenlik, halkın elindedir. Bu, ulusun kuruluşunun toplum sözleşmesine dayandığını ve egemenliğin halka verildiğini belirten bir cumhuriyetçi anlayıştır (Coşkun, 2017: 283). Bireylerin koydukları toplumsal kurallara uyarak özgürleşmeleri, cumhuriyetçi özgürlük anlayışının temelini oluşturur. Rousseau, yöneticilerin halktan aldıkları yetkileri adaletle, eşitlikçi bir yaklaşım sergileyerek, insanların özgürlüğüne müdahale etmeden kullanmaları gerektiğini savunur. Böylece, bireyler yurttaşlık kimliği kazanarak eşitliğe kavuşur (Rousseau, 2016: 54). Bu durumu Rousseau şu şekilde ifade eder:

Eşitsizliğin en son basamağı, çemberi tamamen birleştiren ve alanımızın en son aşaması, tam olarak budur: Tüm fertler, toplumsal sözleşmenin oluşturduğu yasalara ve

egemenlerinin sözüne dolayısıyla adalete göre hareket etmek zorunda olduklarından yeniden eşit duruma gelirler. Bu nedenle, eşitsizlik bir defa daha eşitliğe dönüşür, fakat ilkel doğa eşitliğinin de üzerinde toplumsal ahdin meydana getirdiği en erdemli eşitliğe (Rousseau, 2016: 54).

Rousseau böyle bir toplumda bireysel çıkar ve toplumun çıkarlarının çatışmadığı için eşitsizliklerin olamayacağını savunmaktadır. İdeal bir siyasi düzende yöneticiler halktan aldığı yetki ile eşitsizliği yasalarla engelleyerek yurttaşın daha güçlü hale getirileceğini öne sürer. Bu sayede bireyler, özgürlüğün güvence altına alması ile yurttaş olma bilinci ile hareket edecek ve bir başkasına zarar verme düşüncesinden kaçınarak daha adil, eşit ve özgür bir ortama girmeye hazır olacaklardır (Silier, 2006: 88). Rousseau'ya göre toplumdaki bu problemlerin çözüm yolu özel iradenin (yurttaşlık bilincine erişmemiş bireylerin çıkarlarına yönelik irade) aşan bir genel iradenin (yurttaşlık bilincine erişmiş bireylerin çıkarlarına yönelik irade) oluşturulmasıdır (Rousseau, 2018: 78). Dolayısıyla toplumun ortak iyiliği için genel irade gereklidir. Çünkü genel irade ile bir araya gelen insanlar kendilerini bir bütün olarak görecektir ve bütünün iyiliğini korumaya çabalayacaklardır (Rousseau, 2018: 99). Rousseau'ya göre halkın iradesi olarak tanımlanan genel irade toplumun yararını gözetmektedir. Fakat bu genel irade her zaman aynı doğrulukta sonuç çıkarmaz (Rousseau, 2018: 23). Çünkü insanların kendi iyiliğini daha çok göz önünde bulundurmalarından ötürü ortak iyinin ne olduğu konusunda karar vermeleri zorlaşır. Bu nedenle de insanlar sık sık yanılabilir. Rousseau bu sebepten herkesin istemi ve genel irade üzerinde durur. Genel irade ortak iyiyi gözetirken, herkesin istemi ise kişisel çıkarları korumaktadır. İstemlerin bu farklılıklarından dolayı çıkarların birbirlerini yok edeceğini düşünen Rousseau, bunlardan geriye farklılıklarının birleşiminden genel iradenin kalacağını belirtir (Rousseau, 2018: 27). Bu durumda Rousseau toplumsal sözleşmeye uygun bir şekilde yönetilecek gücün genel iradede olduğunu savunmaktadır. Çünkü ona göre devletin kuruluş amacı toplumun ortak iyiliğini gözetmektir (Rousseau, 2021b: 23). Rousseau bu durumu şu şekilde açıklamıştır:

Bütün çıkarların anlaşığı bazı noktalar olmasaydı, hiçbir toplum var olmazdı. İşte, toplum bu ortak çıkar açısından yönetilmelidir. Egemenlik, halk oyunun yürütülmesinden başka bir şey olmadığı için, bence hiçbir zaman başkasına geçinemez, birleşimli (kolektif) bir varlık olan egemen varlığı da ancak yine kendisi temsil edebilir: İktidar başkasına geçebilir ama, istem geçemez (Rousseau, 2021b: 23).

Rousseau, ideal bir toplumda bireysel çıkarlar ile toplumun çıkarlarının çatışmayacağını, dolayısıyla eşitsizliklerin ortadan kalkacağını savunmaktadır. Bu bağlamda, siyasi düzenin yöneticileri, halktan aldıkları yetkiyle eşitsizlikleri yasalar

aracılığıyla engellemeli ve böylece yurttaşları güçlendirmelidir. Bu sayede bireyler, özgürlüklerini güvence altına alarak yurttaşlık bilinciyle hareket edecek, kişisel çıkarlarını bir kenara bırakarak adil ve eşit bir toplum oluşturmak için çaba göstereceklerdir (Silier, 2006: 88). Rousseau'ya göre toplumsal sorunların çözümü, özel irade (yurttaşlık bilincine sahip olmayan bireylerin çıkarlarını gözetir irade) ile genel irade (yurttaşlık bilincine sahip bireylerin ortak çıkarlarını gözetir irade) arasındaki dengeyi sağlamaktan geçer (Rousseau, 2018: 78). Genel irade, toplumun ortak iyiliğini gözetir ve bireylerin kendilerini bir bütünün parçası olarak görmelerini sağlayan bir iradedir. Bu, bireylerin toplumu koruma amacı güderek hareket etmelerini mümkün kılar (Rousseau, 2018: 99).

Rousseau, halkın iradesi olarak tanımlanan genel iradenin, toplumun çıkarlarını korumak için işlediğini belirtse de, bu iradenin her zaman doğru sonuçlar doğurmadığını da kabul eder (Rousseau, 2018: 23). Çünkü insanlar, çoğu zaman kendi çıkarlarını daha çok gözetir ve bu da toplumun ortak iyiliği konusunda yanlış kararlar almalarına yol açabilir. Bu bağlamda, Rousseau, “herkesin istemi” ile genel irade arasındaki farkı vurgular. Genel irade, toplumun ortak iyiliğini gözetirken, herkesin istemi ise bireysel çıkarları savunur. Bu istemlerin farklılıkları nedeniyle çıkarlar birbirini çelişir ve bu çatışmadan yalnızca genel irade ortaya çıkar (Rousseau, 2018: 27). Rousseau, toplumsal sözleşmeye dayalı bir yönetimde egemenliğin kaynağının genel irade olduğunu savunur. Ona göre devletin asıl amacı toplumun ortak iyiliğini korumak ve bu doğrultuda hareket etmektir (Rousseau, 2021b: 23). Rousseau yasanın gerekliliğini şu şekilde ele almaktadır:

Toplum sözleşmesiyle bütüne varlık ve yaşam verdik şimdi de yapılacak şey, yasama yoluyla ona hareket ve sistem vermektir. Çünkü bu bütünün kurulmasını ve birleşmesini sağlayan ilk sözleşme, bütünün kendini koruması için ne yapması gerektiğini henüz belirtmez. Bir şey niçin iyidir, niçin düzene uygundur? İnsan alışkanlıkları dışında doğaya uygun olduğu için. Her türlü adalet Tanrı'dan gelir; adaletin kaynağı yalnız odur. Ama biz adaleti bu kadar yüksekte almasını bilseydik, ne hükümete ihtiyacımız olurdu, ne de yasalara. Kuşkusuz, yalnız akıldan çıkan evrensel bir adalet vardır; ama aramızda kabul edilmesi için bu adaletin karşılıklı olması gerekir. Dünyaya insan açısından bakınca, görürüz ki, adalet yasaları doğal yürütme güçleri olmadığından, insanlar arasında etkisizdir. Doğru insan herkese karşı bu yasalara uyar, ama kimse kendisine karşı uymazsa, o zaman bu yasalar kötünün yararına, iyinin zararına işler. Onun için, hakları görevlerle uzlaştırmak ve adaleti kendi konusuna yöneltmek için sözleşmeler ve yasalar gerekir (Rousseau, 2021b: 34).

Rousseau'ya göre toplum düzeni, tamamen yasalarla şekillenir çünkü yasaların belirleyici olma özelliği, onların genel nitelikleriyle doğrudan ilişkilidir (Rousseau, 2021b: 35). Yasalara, bireysel amaçları ve çıkarları barındırmak yerine, toplumun genel yararını gözetme işlevi verilmiştir. Bu nedenle, bir yasa, yalnızca bir kişinin kişisel

iradesine dayalı bir emirden farklıdır; çünkü yasalar, tüm bireylerin çıkarlarını göz önünde bulundurarak uygulanır ve bu genel irade uyumludur (Rousseau, 2021b: 36). Rousseau'ya göre “ne çeşit yönetim altında olursa olsun, yasayla yönetilen her devlet cumhuriyettir” ifadesiyle, yasaların tüm halkın yararını gözeten bir düzeni işaret ettiğini ve bu düzenin cumhuriyetçi bir yönetim biçimi oluşturduğunu vurgular. Yönetenin yalnızca halkın çıkarını gözetmesi gerektiği için, Rousseau'ya göre yasa ve yönetim birbirine sıkı sıkıya bağlıdır ve gerçek egemenlik halkın ortak iradesine dayanır. Rousseau'nun toplum kuramı, eşit, özgür ve adil bir toplum modeli önerir. Bu modelin temelini, sözleşme ile inşa eder ve bu sözleşme aracılığıyla insanların doğa durumunda kaybettikleri adalet, özgürlük ve eşitlik kavramlarını bireylere yeniden kazandırmayı hedefler. Rousseau, mevcut toplumsal düzenin yarattığı kaosu çözümü, toplum sözleşmesinde bulur. Bu sözleşme aracılığıyla, halkın iradesinin egemen olduğu, yani genel iradenin güvencesi altında egemenliğe dayalı bir yönetim anlayışı oluşturur. Rousseau'ya göre bu düzenle, bireylerin özgürlükleri güvence altına alınarak, eşitlik ve adalet sağlanabilir.

3.2.Sivil Toplum Ve Özgürlük

Rousseau'nun düşünce dünyasında “özgürlük” kavramı merkezi bir yere sahiptir. Rousseau, insanın doğuştan özgür olduğunu, ancak toplumsal yaşamın bu doğal özgürlüğü kısıtladığını ve bireyleri bağımlılığa sürüklediğini savunur. Ona göre “insan özgür doğar ama her yerde zincire vurulmuştur” (Rousseau, 2020b: 17). Bu kaybın telafisi, Rousseau'nun “toplum sözleşmesi” ve “genel irade” kavramlarında bulunur. Bu bağlamda Rousseau'nun özgürlük anlayışını doğa durumundan sivil topluma geçiş süreci çerçevesinde incelemek, bireyin özgürlük anlayışındaki dönüşümü kavramak açısından önemlidir:

İnsan özgür doğar ama her yerde zincire vurulmuştur. Fanal kişi kendini başkalarının efendisi sanır; ama bu onlardan daha çok köle olmasına engel değildir. Bu değişim nasıl olmuş? Bilmiyorum. Bunu meşru kılan nedir? Sanırım bunu çözebilirim. Sadece kaba gücü ve bu gücün etkilerini hesaba kat- saydım şunu söyledim: Bir halk boyun eğmeye zorlanır da boyun eğerse iyi eder ama ne zaman ki boyunduruğu- nu söküp atabilecek olur da atarsa daha da iyi eder. Zira özgürlüğünü hangi hakka dayanarak aldırsa onu aynı hakka dayanarak geri alması zaten kendi içinde meşrudur ya da özgürlüğünün ondan alınması zaten hiç meşru de- ğildi. Ancak toplum düzeni içinde yaşamak, diğer tüm hakların temeli olan kutsal bir haktır. Öte yandan bu hak hiç de doğadan kaynaklanmaz; dolayısıyla belli sözleşme- lere dayanmaktadır. İş, bu sözleşmelerin neler olduğunu bilmektedir. Ancak bu noktaya gelmeden önce, üzerinde ilerlemeye başladığım fikri temellendirmeliyim (Rousseau, 2020b: 17).

Rousseau'nun özgürlük anlayışının temelinde, insanın doğa durumundaki özgürlüğü yer alır. “İnsanlar Arasındaki Eşitsizliklerin Kökeni” adlı eserinde Rousseau, doğa durumundaki insanı, temel ihtiyaçlarını kendi başına karşılayan, diğer insanlardan bağımsız, sade ve huzurlu bir varlık olarak tanımlar. Bu durum, bireyin herhangi bir dış otoriteye boyun eğmeden yaşadığı bir özgürlük halidir. Rousseau bu bağlamda şunu belirtir: “İnsanı zincirlere mahkûm eden yalnızca kendi tutkuları ve ihtiraslarıdır” (Rousseau, 2011: 45). Doğal özgürlük, bireyin kendi kendine yetebilmesi, bağımsız bir varlık olması ve doğayla uyum içinde yaşaması anlamına gelir. Ancak bu özgürlük, yalnızca dışsal kısıtlamaların yokluğunu değil, aynı zamanda insanın kendi doğasına uygun hareket etmesini de kapsar: “Bu ortakça özgürlük insan yaratılışının bir sonucudur” (Rousseau, 2021b: 4). Rousseau'ya göre doğa durumundaki saf özgürlükten sivil toplumdaki bağımlılık ve eşitsizliklere geçiş, insanın ilerlemesiyle birlikte ahlaki yozlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Modern toplum, teknik ve kültürel gelişmelere rağmen bireysel mutluluk ve eşitlikten uzaklaşmıştır.

Toplum sözleşmesi ise bireylerin doğal özgürlüklerinden vazgeçerek, toplumsal bir düzen kurmalarını ve bu düzen içinde yeni bir özgürlük biçimi kazanmalarını ifade eder. Rousseau'ya göre “üyelerinden her birinin canını, malını tüm olarak güçle savunup koruyan, ancak her bireyin kendi buyruğunda kaldığı ve yine eskisi kadar özgür olduğu bir toplum biçimi bulunmalıdır” (Rousseau, 2021b: 14). Bu düzen içinde birey, doğal özgürlüğünü terk ederek daha yüksek bir özgürlük olan “sivil özgürlük” elde eder.

Rousseau'nun özgürlük anlayışında “genel irade” kavramı merkezi bir öneme sahiptir. Genel irade, toplumun ortak iyiliğini hedefleyen kolektif bir iradeyi temsil eder ve bireysel çıkarların üzerinde bir konumdadır. Rousseau'ya göre bireyler ancak genel iradeye uyum sağladıklarında hem kendi iradelerine uygun davranmış hem de toplumsal düzenin bir parçası olmuş olurlar. Şu şekilde ifade eder: “Genel irade, herkesin çıkarlarını dengeler ve bireyin özgürlüğüne hizmet eder; çünkü kişi, toplumsal faydayı gözetirken kendi iyiliğini de güvence altına alır” (Rousseau, 2021b: 33).

Rousseau, bireylerin bir topluluk oluşturmak için bir “toplum sözleşmesi” yaptığını öne sürer. Bu sözleşme, bireylerin özgürlüklerini ve haklarını genel iradenin otoritesine devretmesiyle işler. Ancak bu, bireylerin özgürlüklerinden tamamen vazgeçmesi anlamına gelmez; aksine, toplum içinde gerçek özgürlük ancak genel iradeye uyum sağlandığında gerçekleşir. Genel irade, yalnızca toplumun ortak iyiliğini hedef alır. Bu nedenle, bireylerin veya grupların özel çıkarları genel iradeden bağımsızdır (Rousseau, 2020: 63). Rousseau, bireylerin özel iradelerini (volonté

particulière) ve grupların kolektif çıkarlarını (volonté de tous) genel iradeden ayrı tutar. Tikel irade, bireyin kendi çıkarlarını ifade ederken; "herkesin iradesi", toplumdaki çeşitli grupların bireysel çıkarlarının toplamıdır. Ancak genel irade, toplumun ortak iyiliğine dayanır ve bireylerin ya da grupların iradelerinden farklıdır (Rousseau, 2020: 63). Genel irade, toplum sözleşmesinin temelini oluşturur. Rousseau'ya göre bireyler, doğa durumundan çıkarak medeni bir topluma girdiklerinde, egemenlik hakkını genel iradeye devreder. Egemenlik, genel iradenin bir ifadesidir ve bu nedenle devredilemezdir. Yasaların meşruiyeti de genel iradeye dayanır; adil bir yasa ancak toplumun ortak iyiliğini gözeten bir yasa olabilir. Rousseau'ya göre bireyler, kendi tikel iradeleri yerine genel iradeye uyum sağladığında gerçek özgürlüğe ulaşır. Çünkü bireyin, genel iradeye uyması aslında kendi içinde bulunduğu toplumun iyiliğine hizmet eder. Bu durum, bireyin özgürlüğü ile toplumun düzeni arasında bir denge kurar (Rousseau, 2020: 75).

Rousseau'ya göre yasalar, genel iradenin somut bir ifadesidir. Bir yasa, bir grup ya da bireyin özel çıkarlarına hizmet ediyorsa, bu yasa adil değildir. Bu nedenle, yasalar toplumun genel iyiliğini yansıtmalı ve herkes için bağlayıcı olmalıdır. Genel irade, demokratik bir yönetim sisteminde doğrudan halk tarafından ifade edilebilir. Halkın rızası olmadan yapılan bir yasa, genel iradeyi yansıtamaz ve meşru değildir (Rousseau 2020b: 99). Rousseau, genel iradenin uygulanmasının pratikte zor olabileceğini kabul eder. Özellikle bireylerin kendi özel çıkarlarını genel iradeye feda etmeleri her zaman kolay değildir. Bu durum, bireylerin eğitim, ahlak ve vatandaşlık bilinci yoluyla toplumsal sorumluluğa hazırlanmasını gerektirir (Rousseau, 2020: 88).

Rousseau, eğitimin bireyin doğal gelişimine müdahale etmeyen bir şekilde yapılması gerektiğini savunur (Rousseau, 2018: 45). Eğitimin amacı, bireyin yalnızca akademik bilgi kazanması değil, aynı zamanda kendi iradesine sahip çıkabilmesi ve başkalarının iradesine boyun eğmeden yaşayabilmesidir. Rousseau, bu düşüncesini, bireyin toplumsal baskılar karşısında dirençli bir şekilde var olmasını sağlayan bir özgürlük anlayışıyla temellendirir (Rousseau, 2018: 130). Bu bağlamda, bireyin eğitimi yalnızca onun bireysel mutluluğunu değil, aynı zamanda toplumsal uyumun sağlanmasını da hedefler. Rousseau'ya göre doğru bir eğitim, bireyin doğasına aykırı hiçbir şey öğretmemeli ve onun içsel doğasını bozmamalıdır (Rousseau, 2018: 13-131). Bu şekilde yetişen bir birey, özgür bir insan olarak kalır ve toplumsal eşitsizliklerin birey üzerindeki yıkıcı etkilerini asgari düzeye indirir.

Genel irade, Rousseau'nun toplumun işleyişine dair ideal bir model önerisidir. Bu, bireylerin özel çıkarlarının ötesine geçerek ortak iyiliğe katkıda bulunmalarını

gerektirir. Bu kavram, demokratik yönetimin, toplumsal sözleşmenin ve özgürlüğün temel dayanağıdır. Rousseau'ya göre toplumun uzun vadeli birliğini ve düzenini koruyacak olan da genel iradedir. Bu bağlamda Rousseau, özgürlüğü iki boyutta ele alır. İlk olarak, bireyin üzerinde bir otorite olmaksızın kendini yönetmesini ifade eden bireysel özgürlüğü vurgular (Rousseau, 2011: 88). İkinci olarak ise, bireyin yalnızca arzularına göre hareket ettiği durumda bağımlı hale geldiğini, ancak genel iradeye uyum sağladığında ahlaki özgürlüğe ulaşabileceğini savunur. Şu halde ahlaki özgürlük, bireyin toplumsal faydayı gözetken bir bilinçle hareket etmesini gerektirir (Rousseau, 2020b: 75).

Rousseau, özgürlük kavramını hem bireyin toplumsal ilişkilerdeki yerini hem de siyasal bağlamı temel alarak ele almış ve modern özgürlük tartışmalarına önemli bir katkı sunmuştur. Rousseau'nun özgürlük anlayışı, Isaiah Berlin'in negatif ve pozitif özgürlük kavramlarıyla ilişkilendirilerek analiz edilebilir. Berlin'e göre bu iki özgürlük kavramı, bireyin kendisi ve toplumsal bağlamı arasındaki ilişkiyi açıklamak için temel teşkil eder (Berlin, 2019: 25). Rousseau, doğa durumundaki özgürlüğün yerini medeniyetin almasıyla birlikte, bireylerin başkalarının iradesine boyun eğmeye başladığını ve bunun özgürlüğün kaybına yol açtığını vurgular (Rousseau, 2011: 89). Berlin, bu durumu bireyin "başkalarının keyfi müdahalelerinden korunma" ihtiyacı olarak açıklar ve negatif özgürlüğün, bireyin alanına müdahale edilmediği sürece korunabileceğini belirtir (Berlin, 2019: 30). Pozitif özgürlük ise bireyin kendi kendisini yönetme ve rasyonel bir şekilde kendi iradesini oluşturabilme kapasitesiyle ilgilidir. Rousseau'nun pozitif özgürlük anlayışı, "genel irade" (volonté générale) kavramıyla somutlaşır. Ona göre birey, ancak genel iradeye uyum sağladığında gerçekten özgür olabilir: "Bir insanı genel iradeye itaat etmeye zorlamak, onu özgür olmaya zorlamaktır" (Rousseau, 2021b: 17).

Rousseau'ya göre bireylerin gerçek özgürlüğe ulaşabilmeleri için yalnızca kendi bireysel çıkarlarını değil, toplumun ortak iyiliğini gözetmeleri gerekir. Berlin, pozitif özgürlüğün bu yönünü, bireyin rasyonel bir şekilde kendi kendisine hükmetmesi olarak açıklar. Bu, bireyin kendi "gerçek" iradesini keşfetmesi ve buna uygun yaşaması anlamına gelir (Berlin, 2019: 42). Ancak Berlin, pozitif özgürlüğün bir tür otoriterliğe yol açabileceği konusunda uyarıda bulunur, çünkü bireyin "kendi iyiliği" adına zorlanabileceği bir durum yaratabilir (Berlin, 2019: 45). Rousseau'nun özgürlük anlayışı, negatif ve pozitif özgürlüğün birbiriyle nasıl uzlaştırılabileceği sorusunu gündeme getirir. Doğa durumundaki bireysel özgürlük (negatif özgürlük), medeniyetin ve toplumsal düzenin bir sonucu olarak kaybedilir. Ancak bu kayıp, bireylerin daha üst

bir özgürlük düzeyine ulaşması için gereklidir. Toplum Sözleşmesi'nde Rousseau, bireylerin bireysel özgürlüklerinden vazgeçerek toplumsal özgürlük kazanmaları gerektiği fikrini açıklar (Rousseau, 2021b: 21-25). Berlin, bu gerilimi Rousseau'nun genel irade kavramı üzerinden değerlendirir ve bireylerin kendi çıkarlarını bir kenara bırakmalarını gerektiren bu anlayışın, bireysel özgürlük ile toplumsal otorite arasında bir çatışma yaratabileceğini belirtir (Berlin, 2019: 47). Rousseau, bu çatışmayı bireyin genel iradeyi benimseyerek aşabileceğini savunsa da, bireyin özel iradesinin ihmal edilmesi özgürlüğün bir başka boyutunun kaybına neden olabilir.

Rousseau'ya göre “özgürlük, kendi zincirlerini seçebilme güçüdür” (Rousseau, 2019a: 8). Bu bakımdan bir devletin bireyin özgürlüğünü muhafaza edecek şekilde yasaya uygun yönetilmesi bu devletin cumhuriyet ile yönetilen bir devlet olduğu anlamına gelir (Akan 2015: 119). Rousseau ideal bir yönetim biçimi olarak cumhuriyetçiliği desteklemektedir, çünkü bu sisteme göre egemenlik halkın elindedir:

Bunun ivedi sonuçlarından biri olarak bu birlik sözleşmesi, sözleşmeyi yapan her bir tarafın tikel varlığı yerine, söz hakkına sahip olan üyelerin tamamından oluşan manevi ve kolektif bir tüzel kişilik üretecektir: Birliği, müşterek benliği, varlığı ve iradesi tam da bu fiilden kaynaklanan bir tüzel kişilik. Diğer bütün kişilerin birleşmesinden meydana gelen bu kamusal varlığa daha önceleri site denirdi; şimdi buna cumhuriyet ya da siyasal gövde adını verebiliriz: Bu, üyeleri tarafından, edilgen ise devlet, etken ise egemen güç, benzerleriyle karşılaştırırken de kuvvet diye anılacaktır. Ortaklara gelince, bir birlik olarak halk; ancak tek tek, egemen yetkenin katılımcısı sıfatıyla yurttaş, devletin yasasına tâbi olan kişiler olarak da uyruk adını alırlar. Ne var ki bu kavramlar sıklıkla birbirine karışır ve birbiri yerine kullanılır; ancak onları netlik içinde kullanmak için birbirinden ayırt edebilmemiz gerekir (Rousseau, 2020b: 30).

Bu anlayışa göre Rousseau, bireylerin özgürlüğünü ve eşitliğini koruyan, aynı zamanda toplumun ortak çıkarlarını gözetken ve genel iradeyi esas bir yönetim modelini benimser. Genel irade, bireylerin kendi özel çıkarlarını bir kenara bırakarak ortak iyiyi hedeflemelerinden oluşur. Yani “ [...] tek tek kişiler arasında karşılıklı bir tahadüt içermektedir ve her birey kendi kendisiyle bir sözleşme yaparak, kendini ikili bir taahhüt içinde bulur” (Rousseau, 2020b: 31). Bu irade, halkın egemenliğini ifade eder ve yalnızca halk tarafından kullanılabilir. Egemenlik, devredilemez ve bölünmezdir (Rousseau, 2020b: 32). Bu bağlamda cumhuriyetçi bir yönetime göre bireylerin özgürlüğü, kendi yasalarını kendilerinin yapabilmeleriyle mümkün hale getirir (Rousseau, 2020b: 31).

Özgürlük, ancak eşitlik ilkesiyle birlikte işleyebilir ve bu nedenle Rousseau, yasa önünde eşitliği ve toplumsal eşitsizliklerin asgari düzeye indirilmesini yönetimin temel ilkeleri arasında görür. Çünkü: “ [...] siyasal mekanizmanın işlenmesinin yegane koşulu budur ve aksi takdirde abes, zorbaca, muazzam suistimallere açık hale gelebilecek sivil

katılım ancak bu koşullarla muşruyet kazanabilir” (Rousseau, 2020b: 33). Onun düşüncesinde, yönetimin temelini halkın egemenliğı ve genel iradenin oluşturduğundan bahsetmiştik. Bu çerçevede Rousseau, güçler ayrılığında ziyade güçler birliğini esas alan bir anlayış benimser; çünkü egemenlik bölünemez ve devredilemez bir nitelik taşır. Egemenliğin parçalanması, halkın iradesinin zayıflamasına ve özgürlüğün tehlikeye düşmesine yol açabileceğinden, Rousseau'nun ideal yönetim anlayışında yasama ve yürütme arasındaki ilişki, halkın iradesini korumaya yönelik olarak şekillendirilmiştir (Rousseau, 2020b: 39). Rousseau'ya göre yasama gücü halkın genel iradesini temsil eder ve yalnızca halkın elindedir. Yürütme gücü ise, yasacı ya da egemen varlık niteliğı ile çoğunluğun elinde olamaz. Çünkü Rousseau'ya göre “ [...] bu güç yalnız özel davranışlara dayanır ve yetkisine de girmez, çünkü onun işlemleri yasadan başka bir şey değildir” (Rousseau, 2021b: 54). Rousseau'ya göre egemen, toplum sözleşmesi ile bir siyasal topluluk olan halktır. Ona göre “Hükümet, yersiz olarak, egemen varlıkla karıştırılır: Oysa hükümet, egemen varlığın bir aracıdır” (Rousseau, 2021b: 54). Öyleyse hükümet yurttaşların egemen varlık ile ilişkilerini sağlamak için kurulmuş, gerek yasaları yürütmek, gerekse politik ve toplumsal özgürlükleri sürdürmekle görevlidir (Rousseau, 2021b: 54).

Rousseau'nun özgürlük anlayışı, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde özgürlüğün nasıl sağlanabileceğine dair önemli bir çıkarım sunmaktadır. Rousseau, güçler birliğini halk egemenliğini ve özgürlüğü korumak için bir araç olarak görürken, güçler ayrılığı ilkesine mesafeli yaklaşır. Yasama ve yürütme arasındaki ilişkiyi, halkın iradesini zayıflatmadan işlevsel hale getirmeye çalışır ve bu yönüyle modern güçler ayrılığı ilkesi yerine halkın doğrudan katılımına dayalı bir yönetim modeli önerir. Rousseau'nun bu yaklaşımı, güçler ayrılığı tartışmalarına alternatif bir bakış açısı sunarak siyasi teoride özgün bir yer edinir. Rousseau'nun özgürlük anlayışı, Berlin gibi düşünürler tarafından; bireysel ve toplumsal düzeyde “pozitif” ve “negatif” özgürlük kavramları etrafında şekillenir. Rousseau'nun yaklaşımı doğa durumundaki bireysel özgürlükten sivil toplumda yeniden kazanılan kolektif özgürlüğe uzanan bir süreci ifade eder. Doğa durumunda birey dışsal kısıtlamalardan bağımsızken, toplumsal yaşam bu özgürlüğü sınırlar. Rousseau, bireyin bu sınırlamalardan kurtulmasını ve daha yüksek bir özgürlük düzeyine ulaşmasını, toplum sözleşmesi ve genel irade kavramlarıyla açıklar. Eğitim ise bireyin bu süreçte özgürlüğünü koruması için vazgeçilmez bir araçtır.

3.3. Rousseau'nun Egemenlik Anlayışı

3.3.1. Genel İrade

Rousseau, siyasal düşünce tarihinde, toplumsal düzenin ve bireysel özgürlüğün uyumlu bir şekilde var olabilmesi için "genel irade" kavramını merkeze almıştır. Ona göre genel irade, bireylerin yalnızca özel çıkarlarını değil, toplumun ortak iyiliğini ve genel çıkarlarını gözetten bir iradeyi ifade eder. Rousseau'ya göre genel iradenin yani, yasa içerisinde yasaya tâbi olan herkesin yasanın yapımında olduğu bir toplum iradesi, ona göre hata yapmaz (Strauss, 2000: 93). Bu kavram, toplumu bir arada tutan en temel unsur olarak görülür. Çünkü Rousseau'ya göre insanlar böylece kendi iradelerine itaat eder; bu durum onların doğa durumundaki bağımsızlıklarından vazgeçmelerine sebep olsa da bütün insanları yasa etrafında oluşan özgürlüğe ulaşmalarına olanak sağladığı vurgulanmaktadır (Cassirer, 2023: 66).

Genel irade, bireylerin kişisel taleplerinin toplamından daha fazlasını temsil eder; ahlaki olanın hukuki olanla birleşimini ifade eder. Rousseau, bu iradenin, bir toplumda totaliter eğilimlerin önlenmesi için temel bir araç olduğunu savunur (Strauss, 2000: 93). Genel iradenin bireylerin yalnızca kişisel çıkarları için değil, toplumsal bütünlük ve adalet için de hareket etmelerini sağladığını vurgular. Bireylerin genel iradeye tabi olmaları, özgürlüklerini kaybetmeleri anlamına gelmez; aksine, gerçek özgürlük bu bağlılıkla mümkündür. Bireyler, genel iradeye uymayı reddettiklerinde, toplumsal düzen bozulur ve bireysel özgürlük tehlike altına girer (Strauss, 2000: 93-94). Bu kavram, bu yüzden insanların bireysel iradelerinden feragat ederek devlete yani otoriteye uyumlu hale gelmeleri gerektiğinden söz eder (Cassirer, 2023: 62).

Genel irade, ahlaki otoriteyi hukuki otorite ile uyumlu hale getirir. Rousseau'ya göre bireylerin kendini koruma hakları ile topluma karşı olan yükümlülükleri, genel iradenin rehberliğinde dengelenir. Bu bağlamda genel irade, toplumun bütünlüğünü sağlayan bir etik sistemin temel taşıdır. Hukuk, genel iradeye dayanarak bireylerin özgürlüklerini güvence altına alır ve onların toplumsal sorumluluklarını yerine getirmelerini teşvik eder (Strauss, 2000: 94). Rousseau bu durumu şu şekilde ele almaktadır:

Doğal insan, ne rekabeti deneyimlemişti ne de zorbalığı ama o günler çoktan geçmişte kalmıştı ve artık çözüm, bireysel çıkarları aşan bir *volonte generale*, yani genel irade yaratarak bencillığe karşı koymaktı. Rousseau'nun paradoksallığı kasıtlı olan ifadesine göre "Her insan diğerleriyle bütünleşir, ama yine de sadece kendine itaat eder ve eskisi kadar özgür olur." Daha da paradoksal olanı ise, grubun *moi commun*, yani "ortak ben" haline gelmesiydi (Damrosch, 2011: 351).

Genel irade, bireylerin ahlaki ve hukuki özgürlüğü birlikte deneyimlemelerine olanak tanır. Bireyler, bu iradeye uyduklarında yalnızca toplumsal yasaların yazarı olmakla kalmaz, aynı zamanda kendi efendileri haline gelirler (Damrosch, 2011: 351). Dolayısıyla genel irade, bireylerin eşit ve özgür olduğu bir toplumu mümkün kılan temel bir ilkedir. Ortaya çıkan bu kolektif irade, hem toplumsal düzeni hem de bireysel özgürlükleri korumayı amaçlar. Rousseau bu kavramı, toplumun yasalarının ve ahlaki çerçevesinin temel dayanağı olarak görür. Bu bağlamda genel irade bireylerin bireysel haklarını güvence altına alırken, toplumsal dayanışmayı da sağlamaktadır (Wokler, 2020: 123-125). Bu durumda devlet birey üzerinde hak iddia edebilir. Fakat bunu yaparken zorlayıcı bir kurum gibi davranmaz; devlet, bireyi hem kendi yükümlülüğü ugruna korur hem de biyin kendi yararına rıza göstermesini sağlar (Cassirer, 2023: 65). Rousseau genel iradenin bireysel oylardan farklı olarak, toplumsal bütünlüğü tehdit edebilecek bölünmelere karşı bir çözüm sunduğunu vurgular. Genel irade, bireylerin ahlaki sorumluluğunu artırır ve onları topluma karşı daha duyarlı hale getirir. Bu nedenle Rousseau'nun genel irade kavramı, modern demokratik sistemlerin temelini oluşturan bir siyasal ideal olarak kabul edilir (Wokler, 2020: 125).

Rousseau'nun "genel irade" kavramı, ahlaki bir öğretiden ziyade hukuki bir temele dayanmaktadır ve bu bağlamda ahlaki olanla karşılaştırıldığında daha esnek bir yapıya sahiptir. Kant'ın ahlak anlayışıyla yapılan karşılaştırmada, Rousseau'nun hukuki öğretilerinin bireyin kendini koruma hakkını merkeze aldığı, ancak ahlak anlayışında bunun yerini bireyin kendine yasa koyma hakkı ya da görevi aldığını vurgulanmaktadır. Bu yaklaşım, Rousseau'nun ahlak öğretisinin bireyin içsel bir otoriteye dayanarak kendi yasalarını belirlemesi gerektiği fikrine dayandığını göstermektedir (Strauss, 2000: 94).

Strauss'a göre Rousseau'nun ahlak anlayışı "maddi" etik yerine "formel" etik anlayışını benimser. Maddi etik, somut ve tözsel ilkelere dayalı bir ahlak anlayışını ifade ederken, formel etik bu somutluk zorunluluğu ortadan kaldırır ve soyut bir çerçevede bireyin ahlaki sorumluluğunu tanımlar. Bu bağlamda, "genel irade" kavramı, tözsel ilkelere bağlı kalınmaksızın tarihsel ya da formel bir etik anlayışın geliştirilmesine kapı aralar. Ancak bu durum, insan doğası kavramının içinin boşaltılması (exinanitio) ve nihayetinde insanın kendi amacına yönelik anlam arayışının başlangıç noktasına geri dönmesi gibi zorlukları da beraberinde getirir (Strauss, 2000: 94). Rousseau'nun "genel irade" öğretisi, ahlak ve hukuk arasındaki ayrımı yeniden yapılandırarak, bireyin etik ve hukuki sorumluluğunu farklı bir düzlemde ele almaktadır. Bu öğretilerde, bireyin kendini koruma hakkı ile kendine yasa koyma görevi

arasında bir denge kurulmaya çalışılmış ve böylece insanın etik doğası üzerine yeni bir tartışma zemini oluşturulmuştur (Strauss, 2000: 94).

Rousseau'nun amacı, bireylerin çıkarıcı ve bencil eğilimlerini aşarak ortak bir iyilik anlayışı etrafında birleşmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda, Rousseau'nun genel irade kavramı, bireysel özgürlük ile toplumsal bütünlük arasında bir denge kurmayı hedefler. Rousseau, toplumu matematiksel bir benzetmeyle açıklayarak her bireyi toplumsal bütünlüğe katkı sağlayan bir payda olarak görür. Ancak bu katkının kesin niteliği veya miktarı bilinmez. Bireyler, toplumsal düzenin inşasında eşit derecede önemli fakat özgül bir şekilde tanımlanamayan roller üstlenir. Bu bağlamda Christopher Kelly, Rousseau'nun bireyleri "insanlar, paydası bilinmeyen paylardı" olarak tanımladığına işaret etmektedir (Damrosch, 2011: 351).

Rousseau'ya göre toplumsal düzenin sürdürülebilirliği, bireylerin genel iradeye itaat etmesiyle mümkündür. Genel irade, bireysel arzuların ötesine geçerek toplumun ortak iyiliğini temsil eder. Bu anlayış, Rousseau'nun "Toplum Sözleşmesi"nde açıkça ifade bulur: Toplum sözleşmesi, bireylerin sınırsız bir özgürlüğe sahip olmasını değil, ortak iyiliği gözetilen bir düzen içerisinde özgür olmalarını öngörür. Bu nedenle Rousseau'nun "özgür olmaya zorlanmak" ifadesi, bireyin rasyonel ve ahlaki bir özgürlüğe yönlendirilmesi anlamına gelir (Damrosch, 2011: 351).

Modern bireylerin davranışlarını gözlemleyen Rousseau, çoğu zaman bireylerin özgürlük anlayışlarını kendi zararlarına kullandıklarını belirtir. Bağımlılıklar, yıkıcı alışkanlıklar ve bireysel çıkarlar, bireyleri gerçek anlamda özgür olmaktan uzaklaştırır. Rousseau, bu bağlamda genel iradeye dayalı bir toplumsal düzenin, bireylerin kendilerine zarar vermesini önleyecek bir araç olarak işlev göreceğini savunur. Rousseau'nun genel irade kavramı, bireyin mutlak bir özgürlüğe sahip olduğu doğa durumundan, toplumsal yaşamın getirdiği kısıtlamalarla şekillenen bir özgürlüğe geçişi ifade eder. Ancak bu durum, bireyin özgürlükten tamamen vazgeçmesi anlamına gelmez. Aksine, birey, toplumsal düzenin bir parçası olmak suretiyle kolektif bir özgürlüğe ulaşır. Rousseau, bu bağlamda bireyin toplumsal sözleşmeye dayalı olarak, rasyonel bir özgürlük anlayışı geliştirebileceğini savunur. (Damrosch, 2011: 351). Birey ile toplum arasındaki gerilimleri aşmayı ve ortak iyiliği öncelemeyi amaçlar. Bu kavram, bireysel özgürlüğün toplumsal düzenin gerekleriyle dengelenmesi gerektiği düşüncesine dayanır ve modern siyasi teoriler için önemli bir referans noktası olmayı sürdürür.

Rousseau'nun genel irade kavramı, bireylerin özgürlüklerini koruyarak toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini sağlar. Bu kavram bir yandan bireysel hakların güvence

altına alınmasını, diğer yandan toplumsal bütünlüğün korunmasını hedefler. Rousseau, genel iradeyi, özgür bir toplumun temel taşı olarak sunmuş ve bu kavramı modern demokratik düşüncenin bir yapı taşı haline getirmiştir.

3.3.2. Cumhuriyet

Rousseau'nun cumhuriyet anlayışı, halkın egemenliği ve genel irade ilkelerine dayanan özgün bir siyaset felsefesi sunar. Rousseau, cumhuriyet kavramını yalnızca bir yönetim biçimi olarak değil, toplumun siyasi düzeninin halkın ortak çıkarlarına hizmet ettiği bir yapı olarak tanımlar. Bu bağlamda cumhuriyet, halkın kolektif iradesinin doğrudan veya dolaylı yollarla yönetim üzerinde mutlak bir otoriteye sahip olduğu bir sistemdir. Ona göre cumhuriyetin temel taşı halkın egemenliğidir; bu egemenlik devredilemez ve bölünemez niteliktedir (Damrosch, 2011: 350-351). Rousseau'ya göre genel irade, bireysel ya da tikel iradeleri aşan ve onları ortadan kaldıran bir niteliğe sahiptir. Çünkü bireylerin devlete katılımı, yalnızca siyasi bir birlikteliğe değil, aynı zamanda tüm özel çıkarlarından ve bireysel arzularından feragat etmeyi de gerektirir. Rousseau, bireyin kendisini topluma veya devlete adayacağı durumda, bu sürecin kısmi ya da koşullu bir teslimiyetle değil, bütünüyle ve tam bir bağlılıkla gerçekleşmesi gerektiğini savunur. Ona göre, toplum sözleşmesi çerçevesinde bireyler, yalnızca belirli haklarını değil, tüm hak ve yetkilerini ortak iradeye devretmeli ve böylece genel iradenin üstünlüğünü kabul etmelidir. Bu bağlamda, bireysel iradeler yerine genel iradenin egemen olması, toplumun ortak iyiliğini sağlamanın ve adil bir siyasal düzen kurmanın zorunlu bir koşulu olarak görülmektedir (Cassirer, 2023: 62). Rousseau bu durumu şu şekilde ele almaktadır:

Devletin gerçek "birlik inden söz edebilmemiz için, bireylerin bu birliğe katılması ve onda yitmesi şarttır. Bunda hiçbir tereddüt söz konusu değildir: "L'aliéna tion se faisant sans réserve, l'union est aussi parfaite qu'elle peut l'être, et nul associé n'a plus rien à réclamer " (Cassirer, 2023: 62).

Bu durumda Rousseau'ya göre egemenlik kayıtsız şartsız halka ait olmalıdır. Ancak halkın gündelik karar alma sürecine aktif olarak katılması, büyük topluluklarda pratik olarak mümkün değildir. Bu nedenle, halkın desteği ve onayı olmaksızın hiçbir kararın alınmaması gerekir. Rousseau, gerçek bir toplum sözleşmesinin yalnızca küçük şehir devletlerinde hayata geçirilebileceğine inanır. Bu görüş, Fransa gibi büyük ulusların siyasi yapısının meşruiyetini sorgulamasına yol açar. Rousseau, sadece monarşik rejimlere değil, aynı zamanda parlamenter sistemlere de eleştiriler

yönelmiştir. Ona göre bir parlamento üyesi seçme özgürlüğü, halkın yasama sürecine aktif olarak katılamaması nedeniyle sınırlı bir özgürlüktür (Damrosch, 2011: 349).

Rousseau'nun cumhuriyet anlayışının merkezinde eşitlik ilkesi yer alır. Ona göre bütün bireyler yasal ve ahlaki açıdan birbiriyle eşittir. Ancak döneminin bir çok devletinde bu idealin uzağında bir toplum yapısı mevcuttu. Fransa'da halk; yöneten soylular, din adamları ve diğerleri olmak üzere üç statüye bölünmüştü. Özellikle "diğerleri" kategorisi, güçlü tüccarlar ve bürokratlardan, yoksul çalışanlara kadar geniş bir kesimi kapsıyordu. Rousseau, bu ayrışmayı şiddetle eleştirerek, hukukun herkes için ortak ve adil olması gerektiğini savundu. Ona göre toplum sözleşmesi, hukukun şeffaf ve kapsayıcı olmasını gerektirir (Damrosch, 2011: 349).). Fakat Rousseau bu cumhuriyet anlayışının ancak küçük şehir devletlerinde uygulanabilir olduğuna inanıyordu. Cenevre gibi küçük bir şehir devleti, onun gözünde bir model olarak durmaktaydı. Ancak, Cenevre'deki yönetim sistemi bile Rousseau'nun ideallerinden uzak bir yapıdaydı; çoğu kişi yurttaşlık haklarından mahrumdu ve yönetim, üstün yetkileri olan aristokratik konseylerin kontrolündeydi (Damrosch, 2011: 349).

Rousseau'nun cumhuriyet anlayışı, bireysel özgürlük ile toplumsal düzeni uzlaştırmayı hedefler; bireysel çıkarlar yerine toplumun ortak iyiliğini gözetmektedir. Bu nedenle de yöneticiler halkın iradesine tabi olur (Damrosch, 2011: 352). Bunu sağlayacak ise toplum sözleşmesidir: “Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz” şeklinde ifade etmektedir (Rousseau, 2021b: 15). Rousseau'nun toplumsal sözleşme teorisi cumhuriyet anlayışı bağlamında ele alınmaktadır. Rousseau'ya göre toplumsal sözleşme, bireylerin tüm varlıklarını ve güçlerini bir araya getirerek, genel iradenin buyruğuna teslim etmeleri ve her bireyin bu bütüne bölünmez bir parça olarak katılmalarını ifade eder. Bu sözleşme ile bireyler kişisel varlıklarının yerine, topluluğun kolektif varlığını koyarlar. Böylece, ortak bir benlik ortaya çıkar ve bireyler bu kolektif yapıya yaşamlarını, isteklerini ve iradelerini devrederler (Rousseau, 2021b :15).

Bu kolektif yapı, Rousseau tarafından “cumhuriyet” ya da “politik bütün” olarak adlandırılır. Bu yapının bir diğer özelliği, bir tüzel kişilik olarak hem egemen varlık (souverain) hem de diğer devletler karşısında egemenlik (puissance) gücüne sahip olmasıdır. Bu bağlamda, bu tüzel kişiliği oluşturan bireyler, halk (peuple) olarak anılır. Halk, egemen gücün birer parçası olan bireyler açısından “yurttaş” (citoyen), devletin yasalarına boyun eğen bireyler açısından ise “uyruk” (sujet) kavramlarıyla ifade edilir.

Ancak Rousseau, bu kavramların sıklıkla birbirine karıştırıldığını ve yerli yerinde kullanılmadığını vurgular (Rousseau, 2021b: 15).

Rousseau, kentli ile yurttaş kavramlarının sıkça birbirine karıştırıldığını ifade eder ve bu tür kavramsal ayrımların cumhuriyet düşüncesi açısından önemini vurgular. Ona göre bireylerin topluluğun bir parçası olarak iradelerini genel iradeye devretmeleri, cumhuriyetin temel ilkesini oluşturur. Böylece, Rousseau'nun cumhuriyet anlayışı, bireylerin özgürlüklerini ancak genel iradenin egemenliği altında korunabileceğini savunan bir siyasal düzen önerir (Rousseau, 2021b: 15). Rousseau'ya göre: “ [...] ne çeşit bir yönetim altında olursa olsun yönetilen her devlet bence cumhuriyettir: Çünkü o zaman işleri yöneten yalnız halkın yararadır ve halk da önemli bir varlıktır.” (Rousseau, 2021b: 36).

Rousseau'ya göre gerçek bir cumhuriyet ancak halkın eşit olduğu ve karar alma sürecine katıldığı bir yapıda mümkün olabilir. Bununla birlikte toplumsal eşitliğin sağlanması ve hukukun öncelenmesi, cumhuriyet anlayışının vazgeçilmez unsurlarıdır. Rousseau, bu yapıda güçler birliği ilkesinin önemi konusunda da farkındalık sahibidir. Bu ilke, bireylerin ve toplulukların hukukun üstünlüğü altında bir arada yaşayabileceği dengeli bir sistemin temel taşıdır. Rousseau'nun düşünceleri, modern demokrasiye katkıda bulunmuş ve eşitlik temelli yönetim şekillerine ilham vermiştir.

3.3.3. Güçler Birliği

Rousseau'nun siyaset felsefesi halk egemenliği ve genel irade ilkelerine dayanır. Bu bağlamda güçler birliği kavramı, yasama, yürütme ve yargının halkın kolektif iradesine dayalı olarak bir bütünlük içinde çalışmasını gerektirir. Rousseau, toplumsal düzenin bu üç gücün uyumu ile sağlanabileceğini öne sürer ve bunların halkın iradesine hizmet eden araçlar olması gerektiğini savunur. O yasama, yürütme ve yargı organlarının nasıl bir bütün olarak halkın iradesini temsil etmesi gerektiğini detaylandırır (Rousseau, 2020b: 39-40).

Rousseau'nun düşüncesine göre egemenlik bölünmezdir ve halkın genel iradesinde somutlaşır. Yasama gücü, halkın genel iradesini ifade etme sorumluluğunu taşır. Rousseau bu konuda şunu dile getirir: Genel irade, yani içerisinde yasaya tâbi olan herkesin yasanın yapımında söz sahibi olmak durumunda olduğu bir toplumun iradesi, hata yapamaz (Strauss, 2000: 93). Bu ilkeye dayanarak, yasamanın halk tarafından kontrol edilmesi gerektiğini savunur. Rousseau'ya göre yasamanın konusu geneldir; yasa yurttaşların bir bütün olarak, davranışlarını da soyut olarak göz önüne alır. Yasa özel kişiyi ya da özel birtakım davranışları dikkate almaz. Böylece, yasa birtakım

ayrıcalıkları kabul etmesine karşı kişisel konularla ilgili ayrıcalıkların dışında kalır. Rousseau bu durumu şu şekilde açıklar: “ Yasa bin krallık yönetimi kurabilir, kral ve hanedan düzeni koyabilir ama, ne bir kral seçebilir ve de kral ailesi atayabilir. Kısaca, kişisel bir konuyla ilgili her türlü görev yasama yetkisi dışında kalır” (Rousseau, 2021b: 35). Rousseau yasaları kaleme alan kimsenin hiçbir zaman yasama hakkına sahip olamayacağından ya da bu hakkın olamamasından söz etmektedir. Hatta halk bile, istediği zaman bu haktan vazgeçemez (Rousseau, 2021b: 39).

Rousseau’ya göre özgürlük, keyfilik anlamında değil, bireyin kendine belirlediği katı ve istediği zaman vaz geçemeyeceği bir yasaya boyun eğmesi ile mümkündür. Özgürlük bu anlamda yasanın tanımlanması veya uygulanması anlamına gelmez, ona özgürce rıza göstermek anlamına gelir (Cassirer, 2023: 65). Dolayısıyla Rousseau’ya göre sadece yasa özgürlüğü sağlayabilir. Bu yüzden insanlar eşitliğin yasa ile yeniden sağlanabileceği ve garanti edileceğini savunmaktadır (Cassirer, 2023: 69).

Rousseau’ya göre yürütme gücü, doğrudan halkın sahip olamayacağı, ancak egemen gücün bir uzantısı olarak işlev gören bir organdır. Yürütme gücü, yasaların uygulanmasını ve toplumsal düzenin korunmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuş bir mekanizmadır. Halkın egemenliği yürütme gücü aracılığıyla hayata geçirilir, ancak bu güç, egemenliğin kendisiyle karıştırılmamalıdır (Rousseau, 2020b: 40).

Rousseau yürütme gücünü, egemen halk ile bireyler arasında bir aracı olarak tanımlar. Bu organ, egemen gücün iradesini hayata geçiren ve kamusal görevleri yerine getiren bir işlev üstlenir. Yürütme organının üyeleri (örneğin, yöneticiler veya idareciler), halkın yetkisiyle görev yapar ve egemen gücün temsilcisi olarak hareket eder. Ancak bu güç, yalnızca halkın iradesine dayanarak ve onun sınırları içinde işlev gösterebilir. Halk, gerektiğinde yürütme gücünün yetkilerini yeniden düzenleyebilir veya sınırlandırabilir, zira bu organ, egemen gücün hizmetinde bir araç olarak varlık gösterir (Rousseau, 2020b: 40).

Yargı ise, yasaların adil bir şekilde uygulanmasını garanti eder. Rousseau'ya göre adalet, halkın iradesine dayandığı ölçüde geçerlidir. Bu nedenle, yargı sisteminin halkın genel iradesinden bağımsız olamayacağı vurgulanır. Ancak Rousseau, büyük uluslarda halkın doğrudan karar süreçlerine dahil olmasının zorluğunu kabul eder ve bu nedenle, toplum sözleşmesinin ideal bir ilke olarak varlığını sürdürmesi gerektiğini savunur (Wokler, 2020: 121-122). Bu bağlamda Rousseau’ya göre özgürlük, keyfilik anlamında değil, ama bireyin kendi koyduğu yasaya boyun eğmesi anlamına gelir. Burada özgürlüğü belirleyen etmen bu yasanın tanınması veya ona uyulması değil ama ona özgürce rıza gösterilmesidir (Cassirer, 2023: 65). Bu yüzden yargı gücünü bağımsız bir

erk olarak değil, toplumsal sözleşme bağlamında halkın eğemenliğinin bir yansıması olarak görür. Bu bağlamda, yargı halkın genel iradesine bağlı ve yalnızca genel iradenin belirlediği çerçevede hareket eder. Rousseau'nun güçler birliği kavramı, yasama, yürütme ve yargının halkın genel iradesini temsil eden tek bir egemenliğin farklı tezahürleri olarak var olması gerektiği fikrine dayanır. Bu bağlamda, Rousseau'nun görüşleri, modern demokrasi anlayışının temel taşlarını oluşturur.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Özgürlük, eşitsizlik ve adalet, siyaset felsefesinin en önemli kavramlarından. Bu kavramlar, bireyin toplum içindeki konumunu, haklarını ve yükümlülüklerini anlamlandırmada merkezi bir rol oynamış; siyasal otoritenin meşruiyeti, bireysel özgürlüklerin sınırları ve toplumsal düzenin özgür, eşit ve adil olup olmadığı gibi temel sorunlarla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu çalışmada Hobbes, Locke ve Rousseau'nun doğa durumu anlayışları üzerinden özgürlük, eşitlik ve adaletin anlamı incelenmiştir. Bu üç düşünürün toplum sözleşmesi kuramlarını karşılaştırılmıştır. Her biri, doğa durumu kavrayışlarıyla insan doğası, toplumsal ilişkilerin yapısı ve bireysel özgürlük üzerine farklı ontolojik ve epistemolojik varsayımlar ortaya koymaktadır.

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, özgürlük, eşitlik ve adalet kavramlarının temellerini aydınlatır. O, doğa durumundaki insanı barışçıl, eşit ve özgür bir varlık olarak tanımlar. Bu bağlamda doğa durumu, toplumsal ilişkilerin henüz oluşmadığı, bireylerin bağımsız ve kendi kendine yeterli olduğu bir hâli ifade eder. Rousseau'ya göre, doğa durumundaki insan yalnızca temel gereksinimlerini karşılamakla yetinir ve bu nedenle başkalarına bağımlı değildir. Bu insanlar, hayatta kalmak için yalnızca yiyecek, su ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaya odaklanır. Her birey kendi yaşamını sürdürebilecek kapasiteye sahip olduğu için, aralarında bir bağımlılık ilişkisi bulunmaz. Bu nedenle doğa durumu, toplumdan bağımsız, özgür bir yaşam biçimini temsil eder. İnsanlar arasında eşitlik vardır; hiçbir birey diğerinden üstün ya da ayrıcalıklı değildir. Bu eşitlik, Rousseau'nun özgürlük anlayışının temelini oluşturur; çünkü doğa durumundaki bireyler, dışsal baskılardan ve toplumsal yapıların dayattığı normlardan uzak bir şekilde var olurlar. Bu anlamda doğa durumu, Rousseau'nun felsefesinde, adalet, eşitlik ve özgürlüğün bozulmamış bir hâli olarak merkezi bir yer tutar.

Ancak Rousseau, sivil toplumun ortaya çıkışıyla birlikte bu özgürlük ve eşitlik anlayışının bozulduğunu savunur. Tarımın gelişmesi, mülkiyetin ortaya çıkışı ve özel mülkiyetin yaygınlaşmasıyla insanlar arasındaki eşitsizlik artmış, toplumsal ilişkilerde adaletsizlikler görülmeye başlamıştır. Rousseau'ya göre sivil toplum, bireyler arasındaki rekabeti, hırsı ve bağımlılığı artırarak özgürlüğü ve eşitliği ortadan kaldıran bir yapıya dönüşmüştür. Doğa durumunda özgür ve kendi kendine yeterli olan bireyler, sivil toplumda hayatta kalmak için birbirlerine bağımlı hâle gelir. Bu bağımlılık, iş birliğini gerektirse de aynı zamanda güç ve otorite arayışlarını doğurur. İnsanlar, toplum içinde

statü kazanmaya ve başkalarının onayını almaya giderek daha fazla ihtiyaç duyar. Bu durum, bireyin özgürlüğünü yitirmesi anlamına gelir; çünkü artık yalnızca kendi doğasına göre hareket etmekle kalmaz, başkalarının düşüncelerine ve beklentilerine de uyum sağlamak zorunda kalır.

Hobbes ve Locke'un doğa durumu anlayışları ise Rousseau'nunkinden önemli ölçüde farklıdır. Hobbes, doğa durumunu mutlak kaos ve çatışma ortamı olarak tanımlar. Ona göre insan, doğası gereği bencil ve rekabetçidir; bu nedenle doğa durumunda herkesin herkesle savaş hâlinde olduğu bir ortam hüküm sürer. Bu bakış açısı, onun ünlü "homo homini lupus" (insan, insanın kurdudur) ifadesiyle özetlenir. Hobbes'a göre bireylerin güvenliğini ve toplumsal düzeni sağlamak için güçlü bir merkezi otoriteye, yani mutlak egemenliğe ihtiyaç vardır. Bu nedenle insanlar, doğa durumunun tehlikelerinden kurtulmak için haklarını güçlü bir egemene devrederek toplumsal sözleşmeyi oluştururlar. Locke ise Hobbes'tan farklı olarak doğa durumunu yalnızca çatışmadan ibaret bir ortam olarak görmez. Ona göre bireyler, yaşam, özgürlük ve mülkiyet haklarına sahiptir. Ancak, bu hakların her zaman güvence altında olmadığı ve ihlal edilebileceği göz önüne alındığında, bir yönetim mekanizmasının oluşturulması zorunlu hâle gelir. Locke'un toplumsal sözleşme anlayışı, bireylerin temel haklarını koruyan sınırlı bir yönetimin kurulmasını öngörür. Bu bağlamda egemen gücün yetkileri mutlak değil, bireylerin doğal haklarını güvence altına alacak şekilde sınırlandırılmıştır.

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, Hobbes ve Locke'tan belirgin biçimde ayrılır. O, doğa durumunun kaotik ve savaş hâlinde olduğu görüşüne katılmaz; aksine insanın doğa durumunda özgür, eşit ve erdemli bir varlık olduğunu ileri sürer. Rousseau'ya göre bireyler, doğa durumunda saf ve bozulmamış bir yaşam sürerken, mülkiyetin ortaya çıkışı ve toplumsal yapıların gelişmesiyle eşitsizlikler ve adaletsizlikler derinleşmiştir. Modern toplumun oluşturduğu sosyal hiyerarşi ve bağımlılık ilişkileri, bireyin özgürlüğünü ve öz yeterliliğini zedelemiştir. Bu nedenle Rousseau'nun toplumsal sözleşme kuramı, bireylerin kolektif iradeye dayalı bir siyasal düzen inşa etmeleri gerektiğini vurgular. Onun ideal düzeninde bireyler, yalnızca doğal haklarını güvence altına almakla kalmaz, aynı zamanda ortak iyiliği gözeten genel iradeye (volonté générale) tabi olarak gerçek özgürlüğe ulaşırlar.

Bu çerçevede Hobbes, güvenliğini sağlamak için mutlak egemenliği zorunlu görürken, Locke birey haklarını koruyan sınırlı bir yönetimi savunmuştur. Rousseau ise doğa durumunu olumlu bir şekilde değerlendirerek, bireylerin ortak irade etrafında birleşmeleriyle özgürlüğün korunabileceğini ileri sürmüştür. Bu farklı yaklaşımlar,

siyaset felsefesinde özgürlük, eşitlik ve yönetim biçimleri üzerine süregelen tartışmaların temelini oluşturmuştur.

Rousseau'nun Hobbes ve Locke'tan ayrıldığı en temel nokta, doğa durumundaki insanın özünde barışçıl ve eşit olduğunu savunmasıdır. O, sivil toplumun doğa durumundan bir sapma olduğunu ve özgürlüğün ve eşitliğin kaybına yol açtığını ileri sürer. Bu görüş, Rousseau'nun, insanın toplum tarafından yozlaştırılan bir varlık olduğu düşüncesiyle pekişir. Ona göre mülkiyetin ortaya çıkışı, insanların yalnızca temel gereksinimlerini karşılamaktan öte, daha fazla servet ve güç arayışına yönelmelerine neden olmuştur. Başlangıçta doğal olarak eşit ve özgür olan toplum, zamanla adaletsizlik ve eşitsizlikle karakterize edilen bir yapıya dönüşmüştür.

Rousseau'nun doğa durumu anlayışı, toplumsal sözleşme ve modern siyaset teorisinin gelişiminde önemli bir dönüm noktası oluşturur. O, doğa durumundaki özgürlüğü ve eşitliği savunarak, sivil toplumun bireyleri nasıl yozlaştırdığına dair eleştirilerini derinleştirir. Ona göre doğa durumu, insanın doğasına uygun bir düzendir, ancak sivil toplum bu doğal düzeni bozarak eşitsizliklere, adaletsizliklere ve bireysel özgürlüğün kaybolmasına neden olmuştur. Rousseau, doğa durumundaki yaşama tam anlamıyla geri dönmenin mümkün olmadığını kabul etse de özgürlüğün korunmasının yolunun genel iradeye dayalı bir toplumsal yapıdan geçtiğini savunur. Bu düşünceler, onun siyasal felsefesinin temelini oluşturmuş ve modern özgürlük anlayışlarının gelişimine önemli bir katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Abramson, J. (2012). *Minerva'nın baykuşu: Batı siyasi düşünce tarihi*. (İbrahim Yıldız, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (1989). *Eski Yunan'da siyaset felsefesi*. Ankara: V Yayınları.
- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Kent devletinden imparatorluğa*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A. (2010). *Ulus devlet ya da halkın egemenliği*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ağaoğulları, M. A., Türk, D., Yalçınkaya, A., Yılmaz, Z., ve Zabcı, F. (2015). *Batı'da siyasal düşünceler*. İstanbul: İmge Kitabevi.
- Akan, A. (2015). *Jean Jacques Rousseau'da insan ve toplum sorunu*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul.
- Akgün, E. (2009). Özgürlük kavramının felsefe tarihindeki gelişimi. Yüksek Lisans Tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Antalya.
- Akgün, E. (2013). Orta çağda özgürlük arayışı, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Dergisi*, 30(18),90-96.
- Alâeddin, Ş. (1995). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Althusser, L. (2000). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Yusuf Alp ve Mahmut Özışık, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Arendt, H. (2020). *Geçmişle gelecek arasında*. (Bahadır Sina Şener ve Onur Eylül Kara, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a etik*. (Zeki Özcan, Çev.). Ankara: Sentez Yayınları.
- Aristoteles. (2015). *Politika*. (Furkan Akderin, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Aristoteles. (2017). *Metafizik*. (A. Arslan, Çev.) Divan Kitap.
- Arslan, A. (2009). *Felsefeye giriş*. Ankara: Adres ayınları.
- Arslan, A. (2010). *İlk Çağ felsefe tarihi 5 Plotinos, yeni Platonculuk ve erken dönem hristiyan felsefesi*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Augustinus. (2009). *İtirafılar*, (Çiğdem Dürüşken, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aydın, H. Fransız devrimine uzanan yolda Jean Jacques Rousseau, *Muhafazakâr Düşünce dergisi*, 3(11), 55-70.
- Bal, M. (2007) "Rousseau ve şiddetin kaynağı olarak eşitsizlik", *Doğu- Batı Düşünce Dergisi*, 10(43),87-98.
- Berlin, I. (2019). *Özgürlük ve ihanet: İdeoloji ve özgürlük üzerine dört deneme*. (Çev. Ayşe Eziler Kıran). İstanbul: Metis Yayınları.
- Berman, M. (2016). *Esnetik ve sanat*. (Nursel Yıldız, Çev.). İstanbul: Sel Yayınları.

- Bookchin, M. (1990). *Toplumunu yeniden kurmak*. (Kaya Şahin, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bury, J.B. (2021). *Düşünce özgürlüğü tarihi*. İstanbul: ARK Kitapları.
- Calinescu, M. (2010). *Modernliğin beş yüzü*. (Sabri Gürses, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Calinescu, M. (2014). *Rousseau Kant Goethe*. (Mustafa Tüzel, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Cassirer, E. (2023). *Jean Jacques Rousseau meselesi*. (Nur Küçük, Çev.). İstanbul: Beyoğlu Kitabevi.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe sözlüğü*. İstanbul: Say Yayınları.
- Cevizci, A. (2015). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Collingwood, R.G. (1990). *Tarih tasarımı*. (Kurtuluş Dinçer, Çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Condorcet. (1990). *İnsan zekasının ilerlemesi üzerine tarihi bir tablo taslağı*. (Oğuz Peltek, Çev.). İstanbul: Meb Yayınları.
- Coşkun, S. (2017). *Siyasi felsefe tarihi*. Ankara: Doğubatu Yayınları.
- Çakar, E. (2022). *Sofistlerin değeri sorunu*. Yüksek lisans tezi. Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Muğla.
- Çüçen, A.K. (2003). "İnsan hakları düşüncesinin gelişimi ". Kaygı. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi, 2, 27-35.
- Çüçen, A.K. (2012). "*Bilim felsefesine giriş*". Ankara: Sentez Yayınları.
- Damrosch, L. (2011). *Jean-Jacques Rousseau*. (Özge Özköprü, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Demirci, F. (2005). *Klasik toplum sözleşmesi kuramlarında birey-devlet ilişkisi*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Ankara.
- Deniz, F.M. (2017). *Modern siyaset felsefesinde sözleşme teorisi*. Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul.
- Dent, N.J.H. (2002). *Rousseau sözlüğü*. (Nilgün Ilgıcıoğlu, Çev.). İstanbul: Sarmal Yayınları.
- Düştüren, Ç. (2014). *Antikçağ felsefesi*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Ebenstein, W. (1996). *Siyaset felsefesinin büyük düşünürleri*. (İsmet Özel, Çev.). İstanbul: Şule Yayınları.
- Eflâton. (1988). *Sofist*. (Mehmet Karasan, Çev.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Ewald, O. (2010). *Fransız aydınlanma felsefesi*. (Gürsel Aytaç, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

- Goldmann, L. (1999). *Aydınlanma felsefesi*. (Emre Arslan, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Gök, F. (2018). *Platon ve toplum felsefesi*. İstanbul: Felsefe Yayınları.
- Gök, S. (2018). *Jean Jacques Rousseau'da siyasal eşitsizlik sorunu*. Yüksek Lisans Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Samsun.
- Gökalp, N. (2009). Jean Jacques Rousseau ve John Stuart Mill'de özgürlük problemi. Yüksek Lisan Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Ankara.
- Gökberk, M. (2017). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitapevi.
- Grotius, H. (1967). *Barış ve savaş hukuku*. (Seha L. Meray Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Yayınları.
- Gündoğan A.O. (2016). *Felsefeye giriş*. İstanbul: DEM Yayınları.
- Hobbes, T (2007). *Elementa philosophia de cive – yurttaşlık felsefesinin temelleri*. (Deniz Zarakolu, Çev.). İstanbul: Berdan Matbacılık.
- Hobbes, T. (1992). *Leviathan*. (Semih Lim, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Işık, S. (2017). J.J. Rousseau ve egemenlik anlayışı üzerine. İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(2),79-98.
- Kayhan, A. (1999). *Jean Jacques Rousseau'nun birinci söylev'inde (bilimler ve sanatlar üzerine söylev) genel insan kavrayışı, doğa durumu ve uygarlık düşüncesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.
- Kılıç, Y. (2004). *İnsan doğası kavramı üzerine bir çalışma*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Libera, A. (2013). *Orta çağ felsefesi*. (Işık Ergüden, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Locke, J. (2012). *Yönetim üzerine ikinci inceleme*. (Fahri Bakırcı, Çev.). Ankara: Ebabil Yayınları.
- Machiavelli, N. (1994) *Prens*. (Nazım Güvenç, Çev.). İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.
- More, T. (2013). *Ütopya*. (Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol ve Mina Urgan, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Özcan, Ö. (2021). *Jean Jacques Rousseau'da insan, toplum ve eğitim*. Yüksek Lisan Tezi. Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
- Özkan, M. (2019). *Modern-demokratik devlette siyasal temsil*, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Platon. (2015). *Devlet*, (Hüseyin Demirhan, Çev.). İstanbul: Işık Yayınları.

- Pufendorf, S. (2009). *Doğal hukuk ve uluslararası hukuk üzerine*. (Çev. Ahmet Sarı). İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2008a). *Anayasa projeleri*. (İsmail Yerguz, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2011). *İnsanlar arasındaki eşitsizliklerin kökeni*. (Aziz Yardımlı, Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Rousseau, J.J. (2016). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin kaynağı*. (Rasih Nuri İleri, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2018). *Emile ya da eğitim üzerine*. (Yaşar Avunç, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2019a). “*Neden mutsuzdur insan?*”. (Rabia Elif Özcan, Çev.). İstanbul: Zeplin Yayıncılık.
- Rousseau, J.J. (2019b). *Yalnız gezerin düşleri*. (Alper Turan, Çev.). İstanbul: Zeplin Yayıncılık.
- Rousseau, J.J. (2020a). *İnsanlar arasındaki eşitsizliğin temeli ve kökenleri*. (Elif Yıldırım, Çev.). İstanbul: Oda Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2020b). *Siyasal gövde*. (Tulin Ural, Çev.). İstanbul: Can Yayıncılık.
- Rousseau, J.J. (2021a). *Bilimler ve sanatlar üzerine söylev*. (Sabahattin Eyüboğlu, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2021b). *Toplum sözleşmesi*. (Vedat Günyol, Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Rousseau, J.J. (2008b). *Siyasal fragmanlar: Ekonomi politik üzerine söylev*. (İsmail Yerguz, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Savran, G.A. (2003). *Sivil toplum ve ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*. Ankara: Belge Yayınları.
- Silier, Y. (2006). *Özgürlük yanılısaması Rousseau ve Marx*. İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Skirbekk, G.ve Gilje, N. (2017). *Antik Yunan'dan modern döneme felsefe tarihi*. (Emrah Akbaş ve Şule Mutlu Çev.). İstanbul: Kesit Yayınevi.
- Soccio, D.J. (2010). *Felsefye giriş*. (Kevser Kıvanç Karataş, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Strauss, L. (2000). “*Politika felsefesi nedir?*”. (Solmaz Zelyüt Hünler, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Şavluk, M. (2018). *Jean Jacques Rousseau felsefesinde adalet, özgürlük ve eşitlik anlayışı*. Yüksek Lisan Tezi, Iğdır Üniversitesi, Iğdır.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

- Tarakçı, M. (2006). *St. Thomas Aquinas*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tosun, C.M. (2010). *Sözleşme kuramları ve minimal devlet üzerine bir çalışma*.
Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Umuç, M.E. (2024). *Francis Hutcheson'da ahlak duygusu teorisi*, Yüksek Lisans Tezi.
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, İstanbul.
- Weber, A. (2015). *Felsefe tarihi*. (H. Vehbi Eralp, Çev.). Ankara: Kabalcı Yayınları.
- Worker, R. (2020). *Rousseau*. (Emrah Günok Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Yalçınkaya, A., Ağaogulları, M.A. (2013). *Siyasi düşünceler tarihi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
- Yavuz, S.A. (2019). *Cumhuriyetçi özgürlüğü yeniden okumak: J.J. Rousseau ve genel iradeci cumhuriyetçilik*. Yüksek Lisans Tezi. Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.

ÖZGEÇMİŞ

Gamze Karaçavuş, ilk ve ortaöğrenimini Gesi İldem Okulu'nda, lise eğitimini ise Fentek Anadolu Lisesi'nde tamamlamıştır. Üniversite sınavlarında elde ettiği başarı sonucunda, 2017 yılında Kastamonu Üniversitesi'nde lisans eğitimine başlamış ve 2021 yılında bölümünü başarıyla tamamlamıştır. Mezuniyetinin ardından, 2021 yılında Gümüşhane Üniversitesi Felsefe Anabilim Dalı'nda yüksek lisans yapmaya hak kazanmış ve akademik kariyerine burada devam etmektedir.

